

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ ANABİLİM DALI**

**KAYIT DIŞI EKONOMİ OLGUSU VE BU OLGUYA ETKİ
EDEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖKHAN AYDIN

DENİZLİ, HAZİRAN 2015

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ ANABİLİM DALI

**KAYIT DIŞI EKONOMİ OLGUSU VE BU OLGUYA ETKİ
EDEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖKHAN AYDIN

DENİZLİ, HAZİRAN 2015

KABUL VE ONAY SAYFASI

GÖKHAN AYDIN tarafından hazırlanan “**KAYIT DIŞI EKONOMİ OLGUSU VE BU OLGUYA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 12/06/2015 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından oy birliği ile Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman

Prof. Dr. Osman KULAK

Üye

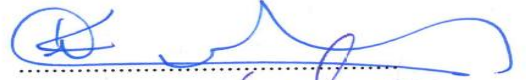
Yrd. Doç. Dr. A.Ayça SUPÇİLLER

Pamukkale Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Ersan ÖZ

Pamukkale Üniversitesi

Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 01.07.2015.. tarih ve ...24/25... sayılı kararıyla onaylanmıőtir..

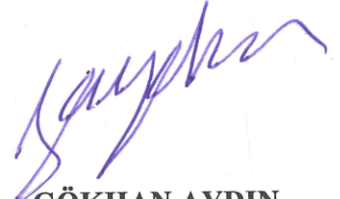

Prof. Dr. Orhan KARABULUT

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

**Bu tez çalışması Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından
2013FBE015 nolu proje ile desteklenmiştir.**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğine beyan ederim.

GÖKHAN AYDIN

ÖZET

**KAYIT DIŞI EKONOMİ OLGUSU VE BU OLGUYA ETKİ EDEN
FAKTÖRLERİN ANALİZİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
GÖKHAN AYDIN
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ ANABİLİM DALI**

(TEZ DANIŐMANI: PROF. DR. OSMAN KULAK)

DENİZLİ, HAZİRAN 2015

Kayıt dışı ekonomi; tanımı, nedenleri ve göstergeleriyle birlikte bir bütün olarak değerlendirmesi gereken, önceleri daha çok gelişmekte olan ülkelerde tartıŐılırken, bugün gelişmiş ülkelerde de önemli boyutlara ulaŐmıŐ olan bir kavramdır. Kayıt dışı ekonomi vergi gelirlerini azaltarak kamusal mal ve hizmet arzını sınırlamakta, bütçe açıklarına neden olmakta, kayıtlı ekonomide çalışanlar aleyhine haksız rekabete yol açmakta, maliye ve para politikalarının etkinliğini azaltmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi çok sayıdaki motivasyonun oluşturduğu bir olgu olduğu için kayıt dışı ekonomi üzerinde etkisi olan faktörlerin belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu araştırma, kayıt dışı ekonomi olgusunu ve bu olguya etki eden temel faktörlerin analizini kapsamaktadır. Anket uygulaması ile saha araŐtırması gerçekteŐirilmiş ve veriler istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda kayıt dışı ekonominin artmasına etki eden pozitif ve negatif faktörler tanımlanmıŐtır.

ANAHTAR KELİMELEER: Kayıt Dışı Ekonomi, Kayıt Dışı Ekonomi Nedenleri, İstatistiksel Yöntemler, Saha Analizi

ABSTRACT

**SHADOW ECONOMY CASE AND ANALYSIS OF FACTORS
AFFECTING THIS CASE
MSC THESIS
GÖKHAN AYDIN
PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF SCIENCE
INDUSTRIAL ENGINEERING**

(SUPERVISOR:PROF. DR. OSMAN KULAK)

DENİZLİ, JUNE 2015

Shadow economy is a concept that needs to be evaluated as a whole by its definition, reasons and indicators, and while it was a concept which was previously discussed mostly within the context of developing countries, now it becomes a concept that has gained significant importance in developed countries. Shadow economy that could be defined as hiding the legal goods and services from public authorities in order to avoid from paying financial burdens such as tax, social security premium and to avoid from obeying the administrative procedures related to the labor market limits the demand for public goods and services by decreasing tax incomes, results in budget deficits, leads to unfair competition against those who works under registered economy, decreases the effectiveness of financial and monetary policies.

Since the shadow economy is a case that is formed by many motivations, the struggle against shadow economy must also be multi – dimensional. In this research, the shadow economy cases and covers the analysis of key factors influencing this phenomenon. Poll application with field research was carried out and data were analyzed with statistical methods. In the results of study, positive and negative factors affecting the increase in the shadow economy are defined.

KEYWORDS: Unregistered Economy, Causes of the Informal Economy, Statistical methods, Field analysis

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
TABLO LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
SEMBOLLER LİSTESİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Çalışmanın Amacı	2
1.2 Çalışmanın Önemi	2
1.3 Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	2
1.4 Çalışmanın Yöntemi.....	2
2. KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI	4
2.1 Kayıt dışı Ekonomi Tanımı	4
2.2 Kayıt dışı Ekonominin Tarihçesi.....	7
2.3 Kayıt dışı Ekonominin Etkileri.....	8
2.3.1 Kayıt Dışı Ekonominin İşletmeler Üzerindeki Etkileri	8
2.3.2 Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiler Üzerindeki Etkileri.....	10
2.4 Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçme Yöntemleri.....	13
2.4.1 Kayıt Dışı Ekonomiye Doğrudan Ölçme Yöntemleri	13
2.4.1.1 Anket Yöntemi.....	14
2.4.1.2 Karma Yöntem.....	15
2.4.1.3 Vergi Denetim ve İnceleme Yöntemi	15
2.4.2 Kayıt Dışı Ekonomiye Dolaylı Ölçme Yöntemleri	16
2.4.2.1 Farklı Yöntemlerle Hesaplanan GSMH Büyüklüklerinin Karşılaştırılması.....	16
2.4.2.2 Resmi ve Fiil İşgücüne Katılım Oranları Arasındaki Farklılıklar	17
2.4.2.3 Parasalcı Yaklaşım.....	17
2.4.2.4 Sabit Oran Yaklaşımı.....	18
2.4.2.5 İşlem Hacmi Yaklaşımı	19
2.4.2.6 Ekonometrik Yaklaşımı	20
2.4.2.7 Fiziksel Girdi Yaklaşımı.....	20
2.4.2.8 Model Yaklaşımı.....	22
3. DÜNYA KAYIT DIŞI EKONOMİ	24
3.1 Dünyada Kayıt Dışı Ekonomi	24
3.1.1 OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi	26
3.1.2 A.B.D	31
3.1.3 Avrupa’da Kayıt Dışı Ekonomi	32
3.1.3.1 İngiltere’de Kayıt Dışı Ekonomi.....	36

3.1.3.2	Almanya’da Kayıt Dışı Ekonomi	36
3.1.4	Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi	37
3.1.5	Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi	38
3.2	Dünyada Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadelede Uluslararası Çözümler	40
3.2.1	IMF Çözümlemesi	40
3.2.2	AB Çözümlemesi	41
3.3	Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi	43
3.3.1	Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları	44
4.	KAYIT DIŞI EKONOMİYİ OLUŞTURAN NEDENLER.....	49
4.1	Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri	49
4.1.1	Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	51
4.1.2	Mali ve Ekonomik Nedenler	53
4.1.2.1	Ülkenin Kalkınma Seviyesi ve Kişi Başı Gelir Düzeyi	54
4.1.2.2	Enflasyon	55
4.1.2.3	İşsizlik	55
4.1.2.4	Tarım ve Hizmetler Sektörünün Ekonomideki Payı	56
4.1.2.5	Gelir Dağılımı	56
4.1.2.6	Küreselleşme ve Dış Ticaret	56
4.1.2.7	Vergi ve Sosyal Güvenlik Primlerinin Yüksekliği	57
4.1.2.8	Sosyal Transferler	58
4.1.2.9	Kamu Harcamaları	58
4.1.3	Hukuki ve İdari Nedenler	59
4.1.3.1	Türk Vergi Sistemi	59
4.1.3.2	Devlet Yapısından Kaynaklanan Diğer Faktörler	60
4.1.4	Sosyal Yapısal Nedenler	61
4.1.4.1	Düzenlemelerin Yoğunluğu ve Etkinliği	61
4.1.4.2	Devlet-Vatandaş İlişkisi ve Devlete Karşı Bakış Açısı	62
4.1.4.3	Yolsuzluk ve Rüşvet	62
5.	KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ ÜZERİNE ANALİZ ÇALIŞMASI.....	64
5.1	Araştırmanın Metodolojisi	64
5.1.1	Araştırmanın Konusu	64
5.1.2	Araştırmanın Amacı	64
5.1.3	Araştırmanın Yöntemi	65
5.1.3.1	Araştırmanın Örneklemi ve Büyüklüğü	65
5.1.3.2	Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri	65
5.1.3.3	Araştırmanın Kapsamı	66
5.1.3.4	Araştırmanın İstatistiksel Analiz Tekniği	66
5.2	Araştırmanın Bulguları ve Analizi	66
5.2.1	Demografik Bulguların Analizi	66
5.2.2	Anket Araştırmasının Analizi	69
5.2.2.1	Faktör Analizi	69
5.1.2.2	Regesyon Analizi	75
5.1.2.3	Analizlerin Genel Değerlendirilmesi	78
6.	SONUÇ VE ÖNERİLER	79
7.	KAYNAKLAR.....	82
8.	EKLER.....	87
9.	ÖZGEÇMİŞ.....	90

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 2.1: Kayıt Dışı Ekonominin Zaman İçerisindeki Gelişimi.	22
Şekil 3.1: Kayıt Dışı Ekonominin Dünyada Boyutları (1999-2007 162 Ülke Arasında)	25
Şekil 3.2: Kayıt Dışı Ekonominin Avrupa'da Gelişimi	33
Şekil 3.3: 2003-2012 Yılları Arasında Türkiye Kayıt Dışı Ekonomisinin Gelişimi ve Boyutu(GSMH % olarak).....	46
Şekil 4.2: Vergi Geliri-Vergi Oranı-Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki	57
Şekil 4.3: 2012 Gelişmişlik Düzeyi ile Yolsuzluk-Rüşvet Arasındaki İlişki.....	63

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1: Kayıt Dışı Ekonomiyi İfade Etmede Kullanılan Çeşitli İsimler.....	5
Tablo 2.2: Kayıt Dışı Ekonomi Faaliyetlerinin Türleri.....	7
Tablo 2.3: Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri	14
Tablo 2.4: İstihdam Edilenlerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu, Türkiye	15
Tablo 3.1: Dünya Bankası'nın Bölgelere Göre Ortalama Kayıt Dışılık(Ağırlıksız).	24
Tablo 3.2: 2005 yılında toplam GSYİH ortalama Kayıt dışılık (Ağırlıklı).....	25
Tablo 3.3: 39 OECD Ülkesinde Kayıt dışı Ekonomi Gelişimi ve Büyüklüğü (GSYİH % olarak).....	28
Tablo 3.4: 38 OECD Ülkesinde Kayıt Dışı Ekonomi Belirleyicilerinin Ortalama Bağlı Etkisi (% Olarak 1999-2010 arası)	30
Tablo 3.5: ABD İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri.....	31
Tablo 3.6: Avrupa'da Kayıt Dışı Ekonomi, 2008-2010.....	34
Tablo 3.7: Avrupa'da Kayıt Dışı Ekonomi, 2011-2013.....	35
Tablo 3.8: İngiltere İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri.....	36
Tablo 3.9: Almanya İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri.....	37
Tablo 3.10: Geçiş Ülkeleri İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri	39
Tablo 3.11: Bazı Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri.	39
Tablo 3.12: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Hakkında Yapılan Çalışmalar....	45
Tablo 3.13: 2003-2012 yılları arasında Türk ve Batılı Komşu Ülkelerinin Kayıt Dışı Ekonomi Gelişimi ve Boyutu.	46
Tablo 3.14: 2000-2012 yılları arasında Moldova, Ukrayna ve Romanya'nın Kayıt dışı Ekonomi Gelişimi ve Boyutunun MIMIC yöntemi kullanılarak reel GSMH % Olarak Tahmini	47
Tablo 3.15: 38 OECD Ülkesinde Kayıt dışı Ekonomi Belirleyicilerinin Ortalama Bağlı Etkisi(GSMH % 1999-2010 arası).....	48
Tablo 3.16: 38 OECD Ülkesinde Dolaylı Vergiler ve Serbest Meslek İtici Güçleri için "Saf" Vergi Kaçakçılığının Gelişimi ve Boyutu (GSMH %).....	48
Tablo 4.1: Kayıt Dışı Ekonominin Artışının Ana Nedenleri.	49
Tablo 4.2: Kayıt Dışı Ekonominin Artışının Ana Nedenleri.	50
Tablo 5.1: Çalışan Grubu	67
Tablo 5.2: Yaş Dağılımı.....	67
Tablo 5.3: Cinsiyet Dağılımı.....	68
Tablo 5.4: Eğitim Durumu Dağılımı.....	68
Tablo 5.5: Meslek Dağılımı	69
Tablo 5.6: Güvenirlilik Testi.....	71
Tablo 5.7: Faktör Ortalamaları.....	71
Tablo 5.8: Madde Ortalamaları	72
Tablo 5.9: Faktör Yük Değerleri Tablosu.....	73
Tablo 5.10: Faktör Soru Dağılımları.....	74

Tablo 5.11: Faktör Ortalamaları.....	75
Tablo 5.12: Regresyon Analizi Anova Tablosu.....	76
Tablo 5.13: Regresyon Analizi	77
Tablo A.1: Anket Soruları.....	88

KISALTMALAR LİSTESİ

KOBİ	:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
OECD	:	Organisation for Economic Co-operation and Development
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ILO	:	International Labour Organization
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
IRS	:	Internal Revenue Service
GSMH	:	Gayrisafi Millî Masıla
IMF	:	International Monetary Fund
GSYİH	:	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GDP	:	Satın Alma Gücü Paritesi
AB	:	Avrupa Birliği
POS	:	Point of Sale; Satış Noktası
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
VD	:	Ve diğerleri

SEMBOLLER LİSTESİ

€	:	Euro
%	:	Yüzde

ÖNSÖZ

Kayıt dışı ekonomi uzun yıllardan beri ülkemizin gündeminde bulunan ve üzerinde en yoğun ve hararetli tartışmaların yapıldığı konulardan birisidir. Ancak 1990'lardaki hükümetler, yüksek kamu borçları ve enflasyon sorunları nedeniyle bu konuya yeterince önem vermemiştir. Son dönemde ekonomide sağlanan istikrar sayesinde kayıt dışı ekonomi konusu ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma ile amaçlanan ise, disiplinler arası bilimsel yöntemlerle kayıt dışı ekonominin nedenlerinin analiz edilmesidir.

Bu çalışmada daha çok, kayıt dışı ekonomi olgusu üzerinde durulmuştur. Çalışmada, kayıt dışı ekonominin tanımı, kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında bilgi verilmiştir. Çoktan seçmeli anket çalışması yapılarak kayıt dışı ekonominin pozitif ve negatif nedenlerinin istatistiksel yöntemlerle belirlenmesi amaçlanmıştır. Tezi hazırlarken fikirleriyle katkıda bulunan değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Osman KULAK'a teşekkür ederim.

Haziran 2015

Gökhan AYDIN

Endüstri Mühendisi

1. GİRİŞ

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonominin ikili yapıdan kurtarılarak etkin işleyen bir ekonomik sistemin oluşturulması ve sürdürülebilir bir kalkınma modeli ile nihai safhada büyüme ve kişi başı milli gelir rakamlarının yükseltilmesi, temel amaçlardan biridir. Ekonominin kayıt dışı ve kayıtlı bir görünüm arzettiği ikili yapıda, hukuki düzenlemelere uyulmadan veya hukuki düzenlemelerin açıklarından faydalanarak vergi ve sosyal güvenlik kesintilerinin ödenmediği bir sistem, birey şirketlere oldukça özgür bir ortam sağlayacaktır. Kayıtlı sistemde ise hukuki düzenlemelerin zorunlu tuttuğu kurallara uygun hareket edenler, tüm yasal mali yükümlülüklerini yerine getirip faaliyet göstermeye çalışacaktır.

Kayıt dışı ekonominin ekonomik sonuçlarına bakıldığında bir boyutu, yasal olarak tanımlanmış ancak idarelerin bilgisi ve denetimi dışında gerçekleştirilen faaliyetlere bağlı düşük vergi bildirimleri ve kaçak istihdam gibi şekillerde ortaya çıkmaktadır. Kaçakçılık, insan ticareti, karapara aklama gibi yasadışı ve genel olarak hürriyeti bağlayıcı ceza öngören faaliyetler ise kayıt dışı ekonominin diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu faaliyetlerin önlenmeye çalışılmasındaki amaç, vergi almak veya kaçak istihdamı engellemekten ziyade yasadışı sektörü ve elde edilen geliri ortadan kaldırma, genel ahlak ve kamu düzenini koruma, toplumsal yozlaşma engellemeye yöneliktir. Kayıt dışı ekonominin gerek yasadışı gerekse yasal olmakla beraber idarelerin bilgisi dışında gerçekleşen ve nihayetinde her iki durumda da hukuki kurallara aykırı tüm faaliyetleri bünyesinde barındırması, doğal olarak devasa bu faaliyet yelpazesinin tamamının analizi, tespiti önerilecek çözüm süreçlerini zorlaştırmaktadır. Yukarıdaki belirtilen sakıncalar göz önüne alındığında daha net ve belirgin öneriler getirilebilmesi için çalışma kapsamı, kayıt dışı ekonomi içinde yer alan ve sadece yasal faaliyet alanlarında kamu otoritelerinin bilgisi dışında bırakılan eylemlere bağlı vergi kaçağı ve kayıt dışı istihdamla mücadele ile sınırlandırılmıştır.

1.1 Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; dünyada ve ülkemizde kayıt dışı ekonominin pratik hayatta en çok karşılık bulan unsurları ve özellikleri ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, ayrıca kayıt dışı ekonomiye neden olan faktörlerin kayıt dışılığın gelişmesine olan etkisinin analiz edilmesidir.

1.2 Çalışmanın Önemi

Çalışmamız, vergi uygulamaları ile doğrudan muhatap olan vergi mükelleflerinin kayıt dışı ekonomi hakkında düşüncelerine yer verilmesi, ayrıca kayıt dışılığın nedenlerinin belirlenmesinde vergi mükelleflerinin görüşlerinin bizzat alınması yönünden önem arz etmektedir.

1.3 Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Çalışmamızda kayıt dışı ekonomi olgusu ve bu olgunun dünya ve ülkemiz ekonomisindeki durumu ve mali, kurumsal ve sosyal faktörlerin kayıt dışı ekonomiye sebebiyet verilmesi durumu konu edilmiştir. Çalışmamızın kapsamını bünyesinde belirlenen sayıda işçi çalıştıran vergi mükelleflerini oluşturmaktadır.

1.4 Çalışmanın Yöntemi

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili literatürde çok fazla çalışma bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda, kayıt dışı ekonominin disiplinler arası bir bilim olarak incelenmesi konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonominin nedenlerinin istatistiksel analiz yöntemi kullanılarak araştırılmasına dair ampirik çalışmaların azlığı da göze çarpmaktadır. Çalışmamızda kayıt dışı ekonominin nedenleri üzerine ayrıntılı bir literatür çalışması yapılmıştır. Literatür taramasının akabinde çalışma hipotezlerinin test edilmesine yönelik şirket yöneticilerinin üzerinde yüz yüze görüşme ile yapılan anket uygulaması ve elde edilen verilerin

bilgisayar ortamında istatistiksel ilişkilerin kurularak analizlere tabi tutulması yöntemi izlenmiştir.

Kayıt dışı ekonominin nedenlerinin belirlenmesi, kayıt dışı ekonomi ile mücadelede uygulanacak politikaların başarıya ulaşmasında önem taşımaktadır. Bu amaçla çalışmada, kayıt dışı ekonominin iktisadi, mali ve kurumsal nedenleri araştırılmıştır. Bu çerçevede, birinci bölümde kayıt dışı ekonominin literatürde yer alan farklı tanımları yer alınmış, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış sürecine ilişkin temel tezler değerlendirilmiştir. Bu noktada, kayıt dışı ekonominin marjinal bir yapıdan ziyade resmi ekonomi ile yoğun ilişki içerisinde olan, içeriğinde heterojen grupları barındıran bir kavram olduğu vurgulanmıştır. Daha sonra kayıt dışı ekonominin resmi ekonomi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde, kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri, ilgili yöntemlerin eleştirilen yönleri ile birlikte incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, kayıt dışı ekonominin iktisadi, mali, kurumsal, demografik ve psikolojik nedenleri literatürde yer alan tartışmalar ışığında ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, üçüncü bölümde yapılan tartışmalar çerçevesinde, kayıt dışı ekonominin iktisadi, mali ve kurumsal nedenlerini araştırmak amacıyla 151 KOBİ’de anket çalışması yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre faktör analizi ve regresyon modelleri oluşturulmuş regresyon modelimize etki eden faktörlerin negatif ve pozitif ağırlıkları hesaplanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre kayıt dışı ekonominin kurumsal nedenleri, vergi denetim elemanlarının yetersizliği, işletme kurmak için gereken yüksek maliyetler, sıklıkla uygulanan vergi ceza indirimleri ve şirketlere danışmanlık yapan mali müşavirlerin tutumları gösterilirken, ekonomik nedenler olarak gelir seviyesindeki uçurum, gelir dağılımının adil olmaması, küçük işletmelerin çokluğu ve istihdam üzerindeki mali yüklerin ağır olması sonucuna varılmıştır. Sosyal ve toplumsal faktörler olarak ise ülkemizde vergi bilincinin yerleşmemiş olması ve vergi ahlakının ve etik kuralların oluşmamış olması ana nedenler olarak belirlenmiştir. Çalışmanın sonunda, belirlenen kayıt dışı ekonomi nedenlerinin önlenmesi için değerlendirmeler ve önerilerde bulunulmuştur.

2. KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI

Kayıt dışı ekonomi gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin karŐılaŐtıĐı evrensel bir ekonomik sorundur. Kapsamının geniş olmasından dolayı kesin ve kabul görmüŐ bir tanım olmamakla birlikte, literatürde çok sayıda tanıma bulunmaktadır. Hem fikir olunan temel varsayım ise ortak bir kavrama ulaŐmak mümkün olmadığıdır.

2.1 Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı

Altuğ'a (1999) göre, kayıt dışı ekonomi, ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın, devletten ve işletme ile ilgili öteki kiŐilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan iŐçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek kayıtlı ekonominin dışına taŐınmasıdır. Diğer bir tanıma (IŞık ve Acar 2003) göre, kayıt dışı ekonomi geniş ve dar anlamda ele alınmıştır. Dar anlamda kayıt dışı ekonomi, yasal ama belgeye baĐlanmamıŐ iktisadi faaliyetleri içerirken, geniş anlamda kayıt dışı ekonomi ise, yasal olduğu kadar yasadışı faaliyetleri kapsamaktadır. Vergisel anlamda kayıt dışı ekonomi (Altuğ 1994), vergi kaçırma ve vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmıŐ faaliyetlerin bütünüdür.

Kayıt dışı ekonomiye ilişkin en geniş kapsamlı tanım 1993 Ulusal Hesaplar Sistemine dayanarak OECD tarafından yapılmıştır (OECD 2002). Buna göre, gözlem dışı ekonomi (unobserved economy); yeraltı ekonomisi (underground economy); yasadışı ekonomi (illegal economy), gayri resmi ekonomi (informal economy) ve hanehalkı ekonomisinden (household economy) oluşmaktadır. "Gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan, bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve hkmetlerin kanuni düzenlemeleri ile vergilendirme ve denetimlerden saklanmak istenen gelir oluŐturucu ekonomik faaliyetlerin tümü" dr (omaklı 2008).

Kayıt dışı ekonomiyi ifade etmek amacıyla araştırmacılar tarafından kullanılan çeşitli isimler ise aşağıda Tablo 2.1’de özetlenmiştir.

Tablo 2.1: Kayıt Dışı Ekonomiyi İfade Etmede Kullanılan Çeşitli İsimler (Losby vd. 2002)

Türkçe İsim		İngilizce İsim	Kullanan Araştırmacı
Düzensiz Ekonomi		Irregular Economy	Ferman, 1973
Yeraltı Ekonomisi		Subterranean Economy	Gutmann, 1977
Yeraltı Ekonomisi		Underground Economy	Simon&Witte, 1982
Kara Ekonomi		Black Economy	Dilnot&Moris, 1981
Gölge Ekonomi		Shadow Economy	Frey, Weck&Pommerehne, 1982
Gayri Resmî Ekonomi		Informal Economy	McCrohan&Smith, 1986
Çeşitli Araştırmacılar Tarafından Kullanılan Diğer İsimler			
Türkçe İsim	İngilizce İsim	Türkçe İsim	İngilizce İsim
Görülemeyen Ekonomi	Invisible Economy	Yasadışı Ekonomi	Illegal Economy
Gizli Ekonomi	Hidden Economy	Marjinal Ekonomi	Marginal Economy
Batık Ekonomi	Submerged Economy	Ay Işığı Ekonomisi	Monnlight Economy
Resmî Olmayan Ekonomi	Non-official Economy	İkinci Ekonomi	Second Economy
Kayıt Dışı Ekonomi	Unrecorded Economy	Alt Ekonomi	Subeconomy
Gizli Ekonomi	Clandestine Ekonomi	Alacakaranlık Ekonomisi	Twilight Economy
Nakit Para Ekonomisi	Cash Ekonomi	Gözlemdışı Ekonomi	Unobserved Economy
İkili Ekonomi	Dual Economy	Beyandışı Ekonomi	Unreported Economy

“Kayıt dışı”, “gölge”, “yeraltı”, “gayriresmî” ve “enformel” terimleri ile genellikle aynı anlamda kullanılan kayıt dışı ekonomi kavramı, bu çeşitliliği, kayıt dışı ekonomiyi oluşturan faaliyetlerin kapsamındaki çeşitlilikten almaktadır. Kayıt dışı ekonomi olgusu uluslararası bir olgu olup hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin ciddi bir şekilde karşı karşıya kaldıkları bir ekonomidir. Kayıt dışı ekonominin boyutları konusunda farklı yazarlarca farklı oranlar ifade edilmiş olmakla birlikte, genel olarak sözkonusu oranın gelişmiş ülkelerde %10’lar, gelişmekte olan ülkelerde ise %20-50’ler düzeyinde olduğu, diğer ülkelerde ise oranın çok yüksek düzeylerde olduğu gözlenmektedir (Ülker 2001). Kayıt dışı ekonominin boyutlarının genişlemesi, bir yandan kayıtlı ekonomi karşısında haksız rekabete yol açarken, diğer taraftan temel amacı kamu harcamalarını finanse etmek

için kaynak oluşturmak olan vergileme sistemini (Burgess ve Stern 1993) olumsuz yönden etkilemek suretiyle vergi gelirleri aracılığıyla sağlanması beklenen finansman kaynaklarının azalmasına yol açarak kamu finansman dengesinin bozulmasına sebep olmaktadır. Kamu harcamalarının temel mali kaynağı olan vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki oranı, ülke ekonomisi açısından gelişmişlik seviyesinin bir göstergesi olup gelişmekte olan ülkelerde bu oranın aşağı düzeyde gerçekleşmesinin ana sebebi kayıt dışı ekonominin yüksek olmasıdır.

Kayıt dışı ekonominin tanımında beş temel unsur sözkonusudur. Bu öğeler (Yetim 1999); yasalara aykırılık, ahlaki normlara aykırılık, istatistiksel olarak ölçülemezlik, gelir ya da fayda elde etme ve ekonomik sisteme uygunluk olarak ifade edilebilir. Öte yandan, kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak yukarıda yer verilen tanımlar ele alındığında, genel olarak hepsinin ortak özelliği; elde edilen gelirin tamamen veya kısmen kayıt altına alınamaması ve bunun sonucunda tahakkuk etmesi gereken verginin tamamen veya kısmen milli gelire aktarılamamasıdır.

Kayıt dışı ekonomi geniş ve dar anlamda olmak üzere iki farklı kapsamda ele alınması mümkündür. Geniş anlamda kayıt dışı ekonomi, yasal olduğu kadar yasadışı (uyuşturucu ticareti, kadın ticareti, silah kaçakçılığı, kumar gibi) faaliyetleri kapsarken dar anlamda kayıt dışı ekonomi yasal, ama belgelenmemiş iktisadi faaliyetleri içine almaktadır (Işık ve Acar 2003).

Tablo 2.2’de görülmektedir ki kayıt dışı ekonomi, parasal ve takas işlemleri içeren mal ve hizmet ticaret işlerinde bildirilmeyen gelir içermektedir. Yasal ve yasal olmayan özelliklere sahip olan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin genel türleri Tablo 2.2’de özetlenmektedir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde kayıt dışı ekonomi kavramı, Schneider vd. (2010)’nin tanımı çerçevesinde kullanılacaktır. Buna göre kayıt dışı ekonomi, vergi, sosyal güvenlik primi gibi mali yükleri ödemekten ve çalışma piyasasına ilişkin düzenlemelerle idari yöntemlere uymaktan kaçınmak amacıyla piyasada üretilen yasal mal ve hizmetlerin kamu denetimlerinden saklanmasıdır. Dolayısıyla üzerinde durduğumuz tanım yasa dışı faaliyetleri kapsamamaktadır.

Tablo 2.2: Kayıt Dışı Ekonomi Faaliyetlerinin Türleri (Schneider ve Ense 2000)

Faaliyet Türü	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
YASADIŞI FAALİYETLER	Çalınmış malların ticareti, zehir tacirliği, kumar oynama, kaçakçılık, sahtekarlık, kadın ticareti		Çalıntı veya kaçak mal zehirin takası, kendi tüketimi için ilaç / zehir üretimi ve tüketimi	
	Vergi Kaçırma	Vergiden	Vergi Kaçırma	Vergiden
YASAL FAALİYETLER	Kendi çalışmasından beyan edilmemiş gelir; yasal mal ve hizmetlerle ilgili bildirilmemiş işten ücretler, maaşlar, varlıklar	Çalışan indirimleri, yan ödemeler	Yasal mal ve hizmet takası	Tüm kendin yap işler ve komşu yardımı

2.2 Kayıt Dışı Ekonominin Tarihçesi

Kayıt dışı ekonomi; tanımı, özellikleri, nedenleri ve göstergeleriyle birlikte bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken; II. Dünya Savaşı sonrasında itibaren iktisadi alanda araştırmalara konu olmasına rağmen tanımlanmasında henüz bir fikir birliğine varılamamış olan çok boyutlu bir kavramdır. İlk kez, ABD için, 1875- 1955 yılları arasındaki nakit/toplam para arzı oranındaki değişimleri inceleyen Cagan (1958), II. Dünya Savaşı sırasında nakit talebinde meydana gelen artışa dikkat çekmiştir. Nakit talebindeki artışın, vergilendirilebilir işlemleri gizlemek istediğinden kaynaklandığını belirtmiştir. Resmi kayıtlara girmeyen bu çalışmaların “kavramlaştırılmasını” bir antropolog olan Keith Hart gerçekleştirmiştir. Hart, “gayri resmi ekonomi” (informal economy) terimini literatürde ilk kez kullanmıştır. Söz konusu kavramla, resmi emek piyasası dışında çalışan kentsel işgücüne dikkat çekmiştir. Konuya ilişkin ilk kapsamlı araştırma ise, Kenya’daki istihdam yapısı çerçevesinde ILO tarafından gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan raporda, “gayri resmi ekonomi” (informal economy) hükümetin aşırı düzenlemeleri ve ağır vergi yükünden kaçınma ile karakterize edilmiştir (Gerxhani 2004).

Kayıt dışı ekonomi kavramı 1990'lı yılların başlarında ülke ekonomimizin gündemine yerleşmiştir. Ekonominin istenilen seviyede olmaması nedeniyle kayıt dışıyla mücadelede ilk zamanlar istenilen seviye yakalanamamıştır. Son yıllarda yakalanan ekonomik istikrarla birlikte kayıt dışıyla kapsamlı bir mücadele başlatılmıştır.

2.3 Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonominin hem işletmeler üzerinde hem de kayıtlı ekonomi üzerinde bir takım etkileri söz konusudur. Bu etkiler genel olarak şu şekilde ifade edilebilir (Ülgen ve Öztürk 2007).

2.3.1 Kayıt Dışı Ekonominin İşletmeler Üzerindeki Etkileri

Kayıt dışı olarak faaliyet göstermenin işletmelere olan en önemli maliyeti, bu işletmelerin denetimlerden gizlenme gereksiniminden ortaya çıkmaktadır. Gizlenmek için çaba sarfeden kayıt dışı faaliyet gösteren işletmelerin birçoğu denetimlerden ve gelebilecek her türlü yaptırımlardan kaçabilmek için büyümeler adına ihtiyaçları olan modern ekipmanları alarak yatırım yapmaktan kaçınmaktadırlar. Belirli bir alanda uzmanlaşarak dar bir alanda faaliyet göstermek isteyen bir işletme için küçük kalmak doğru bir karar olabilir fakat küçük kalmanın ölçek ekonomilerinden faydalanamama ve rekabet gücünü geliştirememesi gibi olumsuzlukları da bulunmaktadır. Ölçek ekonomileri dahilinde kapasite artırarak birim maliyetlerini azaltma ve bu sayede daha verimli üretim yaparak rakiplerine üstünlük sağlama fırsatı varken, kayıt dışı bir işletme sırf denetimlerde göze çarpmamak için bu doğrultuda gelişmekten sakınmak zorundadır. Ayrıca, kayıtlı olmaktan kaçınmanın reklam aracılığıyla girilebilecek karlı ekonomik alanlara tanıtımı ve erişimi engelleme gibi bir olumsuzluğu da göz ardı edilmektedir.

Resmi olmayan yapıları nedeniyle kayıt dışında faaliyet gösteren işletmeler kamu hizmetlerinden tam anlamıyla faydalanamazlar. Kayıt dışında faaliyet gösteren işletmeler devletin yargı organları vasıtasıyla kapsamlı korunamadıkları için ticaret yaptıkları kişilerin ve görevlerini kötüye kullanan kamu görevlilerinin kendilerine

karşı işledikleri suçlar sebebiyle adalet sisteminde haklarını arayamazlar. Bu nedenle, kayıt dışı faaliyette bulunan işletmeler potansiyel pazarlarını daraltmış, büyüme kapasitelerini yapay olarak sınırlandırılmış ve yasa dışı saldırılara karşı korunaksız olurlar.

Kayıt dışı işletmeler, mali kaynaklara ve iş geliştirme hizmetlerine erişimde zorluklarla yüz yüzedirler. Genelde küçük ve orta boy olan bu işletmeler için sağlanan kredileri ve destek programlarını maliyetli ve riskli gösteren finansal kurumlar bu kredi ve desteklerden yararlanacak işletmelerden resmi olarak devlet kurumlarına kayıtlı olmalarını ve geçmiş senelere ait mali kayıtlarını sunmalarını isterler. Bununla birlikte, hükümetler ve kamu kuruluşları tarafından hazırlanan kredi ve iş destek programlarından kayıtlı olmadıkları için yararlanamayan kayıt dışı işletmeler finansal gereksinimlerini genellikle kendileri gibi resmi olmayan odaklardan sağlarlar. Oysa ki bu krediler genellikle kısa vadeli ve yüksek faizli olmaktadır.

Öte yandan, kayıt dışında kalmanın firmalara bazı avantajlar sağladığı da çok açıktır. Kayıt dışında faaliyet gösteren bir işletme, kayıtlı olduğu zaman ödemesi gereken vergilerden ve uyması gereken düzenlemelerden muaf olmaktadır. İşletmeler, ödenmesi gereken vergiler gibi net bir giderden muaf olmakla beraber sosyal güvenlik primleri, iş ve işçi sağlığı ile ilgili düzenlemeler, çevre koruması ile ilgili düzenlemeler gibi vergi dışı ek finansal yüklerden de kaçınmaktadırlar. Bu sayede kayıt dışı işletmeler, üretim maliyetlerini düşürmekte ve net gelirlerini yükseltmektedirler.

Yeni kurulacak işletmeler açısından ise kayıt dışında kalmayı tercih etmek, kurulum aşamasında karşılaştıkları maliyetlerden serbest olmak demektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işletme kurmanın uzun zaman alan çok sayıda bürokratik prosedürleri sebebiyle karar aşamasındaki girişimciler kayıt dışı faaliyetlerde bulunmayı seçmektedirler. İşletme kurma maliyetlerinin yüksek olduğu ülkelerde kayıt dışına yönelerek bu maliyetlerden kaçınan işletmeler hem daha çabuk iş ortamına girerek iş fırsatlarından daha çabuk faydalanabilmekte ve kurulum aşamasında harcamaları gereken tutarı yatırım olarak işletmelerinin gelişmesinde finanse edebilmektedirler.

2.3.2 Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki refah ve gelişmişlik farkı dünyanın en önemli sorunlarından biridir. Bu farkın büyümesi global dengeleri ve istikrarı tehdit etmektedir. Bu farkın azaltılması, gelişmemiş ülkelerin sürdürülebilir ve stabil bir büyüme ivmesi yakalamaları ile mümkündür. Dolayısıyla iktisadi büyümenin daha iyi anlaşılmasına yönelik çalışmalar son zamanlarda yoğunluk kazanmıştır. Bu çalışmalarda büyümeyi açıklayan geleneksel iktisadi modellerin ilerisine geçilerek, büyümeyi sağlayacak ve bunu devamlı kılacak politika alternatifleri üzerinde durulmaktadır. Büyüme taraftarı kamu politikaları ele alınırken, refah düzeyi ile verimlilik arasında doğrudan bir bağlantı bulunduğu fark edilmektedir.

Gerçekten de dünyanın en gelişmiş ülkeleri, verimliliğin en yüksek olduğu ülkelerdir. Zira, kayıt dışının varlığı rekabetçi düzenden beklenen olumlu sonuçların kazanılmasını önlemektedir. Şöyle ki, firmalar kayıt dışını tercih ederek elde ettikleri maliyet avantajları ile daha verimli ve daha rekabetçi olan ancak kayıt içinde kalmış firmalarla rekabete devam edebilmektedirler. Bunun sonucunda ekonomi zaman içinde ikili bir yapıya bürünmektedir. Bir tarafta kayıt içinde çalışan ve daha verimli firmalar, diğer tarafta kayıt dışında çalışan daha verimsiz firmalar. Bu kalıcı bölünme, ekonominin daha verimli ve daha fazla zenginlik üreten bir yapıya ulaşmasını engellemektedir.

Netice itibariyle, kayıt dışılık bir ekonominin muhtemel verimliliğine ulaşmasını önleyerek o ülkenin büyüme performansını olumsuz anlamda etkilemektedir. Bu olumsuzluğun vurgulanması kayıt dışılığın bütün taraflarıyla anlaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Kayıt dışı ekonomi, sosyal güvenlik kurumlarının mali durumlarını da bozmaktadır. Kayıt dışı ekonominin büyük bir hacme sahip olması sebebiyle sosyal güvenlik kurumlarında yeterli kaynak toplanamadığı taktirde bu kurumlar mali kaynak zorluklarıyla karşı karşıya kalırlar. Sosyal güvenlik kurumlarında yeterli miktarda kaynak birikmediği durumlarda ise, devlet tarafından düzenlenmesi gereken düşük gelir gruplarına sosyal transferler gerçekleştirilemez ve bu nedenle düşük gelir

gruplarının hayat koşulları daha da zorlaşır, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve sosyal adalet olumsuz yönde etkilenir.

Kayıt dışı ekonominin hem işletmeler ve hem de kayıtlı ekonomi üzerinde oluşturduğu ve yukarıda ikili bir ayırım şeklinde verilen etkileri ekonomik, mali, sosyal ve siyasal alanda pek çok sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonomiyi olumsuz ve olumlu yönlerini dikkate alarak değerlendirilmek ve maddeler halinde sıralamak gerekirse aşağıdaki ayırımı yapmak mümkündür (Altuğ 1994);

Kayıt dışı ekonominin olumsuz yönleri;

- Kayıt dışı işlemler nedeniyle ödenmeyen vergiler bütçe açığına yol açmaktadır,
- Kayıt dışı olarak üretilen mal ve hizmetler daha düşük fiyatla satıldığından kayıtlı mükellefler aleyhine haksız rekabet ortamı oluşturmaktadır,
- Kayıt dışı ekonomi, sermayenin, vergi yükünün görece olarak düşük olduğu makro ekonomik büyüme açısından etkisiz bazı alanlara kaymasına neden olmaktadır.
- Vergi yükünü kayıtlı mükellefler olan dürüst yükümlüler aleyhine çevirerek vergi adaletsizliği yaratmaktadır,
- Kayıt dışı ekonomi, devlete karşı bir başkaldırı yaratmakta, ahlaki değerleri bozmakta ve sonuçta enflasyon ve işsizliği artırırken yatırımları ve üretimi azaltmakta, sosyal barışın bozulmasına, suç ve suçlu sayısının artmasına yol açmaktadır,
- Kayıt dışı ekonomi, geleneksel istatistik yöntemleri ile milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen faaliyetlerden oluştuğu için, kayıtlı ekonominin belirlediği ekonomik göstergelere karşı güvensizlik yaratmaktadır,
- Kayıt dışı ekonomide iş kesintilere ayrılmakta, işletmeler küçülürken işçi sayısı azalmakta, sendikalaşma gereksinimi ortadan kalkmakta ve işçilerin daralan iş sahalarında iş bulma tesellisi pazarlık güçlerini kırmaktadır,
- Vergi kaçak ve kaybının hoşgörüsü ile karşılanması, toplumdaki suç anlayışını değiştirmekte, devlete ve topluma karşı işlenen suçlara

gösterilen hoşgörü ile başlayan süreç toplumsal ahlak anlayışında çöküntülere yol açabilmektedir,

- Ağır vergi yükünden kurtulmak amacıyla gelişen kayıt dışı ekonomi, yüksek oranlı ve sürekli enflasyon ile karşılaştığında, satın alma gücünü korumak için efektif yabancı paraya sığınmakta, kayıt dışı ekonomik işlemlere katılan özellikle alt gruplar dolarize olarak serbest kur resmi kur rebaketi başlatmakta ve kur makası sorununu büyüterek zaman zaman kriz tetikleyicisi de olabilmektedir.

Kayıt dışı ekonominin olumlu yönleri;

- Kayıt dışı ekonomide kayıtlı ekonomideki vergi, sigorta primi vb. kamusal yükümlülüklerin olmaması, kayıt dışı üretim maliyetlerinin ve satış fiyatlarının görece olarak düşük gerçekleşmesine yol açmakta ve böylece kayıt dışı ekonomiye yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda rekabet gücü kazandırmaktadır,
- Kayıtlı ekonominin yüksek maliyetler sonucu istihdam edemediği kişilere iş sağlamaktadır,
- Devletin bastığı para (emisyon) ve aldığı borçlar kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye transfer edildiğinde, çoğalan etkisi yaratarak tasarrufları yatırıma dönüştürme hızını, oranını ve büyüme hızını artırmaktadır,
- Devlete ödenen vergi, israfa varan gereksiz harcamalar ve transferlerle verimsiz bir şekilde kullanılırken, ödenmeyen vergi üretime, istihdama ve yatırıma kaynak oluşturmaktadır,
- Kayıt dışı işlemler ekonomide yarattığı talep nedeniyle işsizliği ve yoksulluğu azaltıcı unsurlar taşımakta, gelir dağılımına olumlu yönde katkı sağlamaktadır,
- Kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonominin müşterisidir. Kayıt dışı işlemler sonucu elde edilen fonlar, menkul kıymet borsaları ve bankacılık sistemi kanalıyla ekonomiye mali kaynak sağlamaktadır,
- Kayıt dışı ekonomide bürokratik işlemler ve gereksiz kaynaklar doğrudan mal ve hizmet üretimine kanalize olmakta, maliyetle

düşmekte, işletme sermayesi gereksinimi azalmakta ve üretim artmaktadır,

- Kayıt dışı ekonomide işlemler genelde nakit para ile yapılmakta olup elde tutulan nakdin reel gücünün enflasyon vergisiyle aşındırılması suretiyle devlete aktarılan tutar kadar devlete gelir sağlanmaktadır,
- Devletin kayıtlı ekonomideki israf, yolsuzluk vb. başarısızlıklarına karşı toplum kayıt dışı ekonomiye yönelerek varlığını sürdürmektedir.

2.4 Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri sahip oldukları özellikler dikkate alınarak mikro yöntemler-makro yöntemler, doğrudan yöntemler-dolaylı yöntemler-model yöntemi, detaylı bilgi veren yöntemler-tek bir tahmin veren yöntemler ile nokta tahmini veren yöntemler-zaman serisi tahmini veren yöntemler olarak sınıflandırılmaktadır (Schneider 2000; Schneider ve Enste 2000; Frey vd. 1985; Feige 1990).

Kayıt dışı ekonominin hesaplanmasında kullanılan pek çok yöntem bulunmaktadır. Yapılan hesaplamalar yöntem farklılıkları nedeniyle ülkeden ülkeye çok farklı sonuçlara neden olmaktadır. Tablo 2.3’de, kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye çalışan yöntemler genellikle doğrudan, dolaylı ve karma yöntemler olarak adlandırılmaktadır (Us 2004).

2.4.1 Kayıt Dışı Ekonomiyi Doğrudan Ölçme Yöntemleri

Doğrudan ölçme yöntemleri içerisinde anket yöntemi, karma yöntem ve vergi denetim ve inceleme yöntemleri bulunmaktadır.

Tablo 2.3: Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri

Yöntemler	Yaklaşım
Doğrudan Yöntemler:	1- Anket Yöntemi 2- Karma Yöntem 3- Vergi Denetim ve İnceleme Yöntemi
Dolaylı Yöntemler:	1- Farklı Yöntemlerle Hesaplanan GSMH Büyüklüklerinin Karşılaştırılması 2- Resmi ve Fiili İşgücüne Katılım Oranları Arasındaki Farklılıklar
Fiziksel Çıktı Yöntemi:	3- Elektrik Tüketimi Yaklaşımı a- Basit Elektrik Tüketimi Yaklaşımı b- Değiştirilmiş Elektrik Tüketimi Yaklaşımı c- Karma Elektrik Tüketimi Yaklaşımı
Parasalıcı Yöntemler:	4-Sabit Oran Yaklaşımı ----- 5-İşlem Hacmi Yaklaşımı 6-Nakit Para Talebi Yaklaşımı 7-MIMIC Model Yaklaşımı (Lisrel Tekniği)

(Kaynakçada yer alan çeşitli çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur.)

2.4.1.1 Anket Yöntemi

Anket yöntemi kayıt dışı ekonomiyi ölçmede yaygın kullanılan bir uygulamadır. Anket yöntemine dayanarak kayıt dışı ekonominin hesaplanması pek çok ülkede uygulanmaktadır (Schneider 2000). Anket yönteminin sağladığı birçok avantaj vardır. Anket yönteminin sağladığı en önemli avantaj ise, kayıt dışı ekonomide faaliyet gösterenlere ilişkin detaylı bilgi sunmasıdır (Frey vd. 1985).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Hanehalkı İşgücü Anketi 2010 Eylül Dönemi sonuçlarına göre Tablo 2.4'te, 2009 yılı Haziran ayında %45.7 olan kayıt dışı istihdamın; %86.7'si tarım sektöründe, %31'i ise tarım dışı sektörlerde faaliyet göstermektedir.

Tablo 2.4: İstihdam Edilenlerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu, Türkiye (TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları 2010)

	Toplam		Erkek		Kadın	
	2009 Ekim Kayıt Dışı İstihdam (%)	2010 Ekim Kayıt* Dışı İstihdam* (%)	2009 Ekim Kayıt Dışı İstihdam* (%)	2010 Ekim Kayıt Dışı İstihdam* (%)	2009 Ekim Kayıt Dışı İstihdam* (%)	2010 Ekim Kayıt Dışı İstihdam* (%)
Toplam	44.5	43.5	38.6	37.3	59.8	59
Tarım	86.4	85.3	77.3	75.0	96.2	96.2
Tarım Dışı	30.4	29.1	30.0	28.8	32.0	30.1

*Kayıt Dışı: Yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanlar.

**Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2.4.1.2 Karma Yöntem

Amerika’da kayıt dışı ekonominin hacmini tahmin etmek amacıyla IRS (Internal Revenue Service) tarafından uygulanmış bir yöntemdir. Yönteme göre gelir vergisi beyannamelerine yansımayan başka bir deyişle beyan dışı gelir toplamının kayıt dışı ekonominin hacmine eşit olacağı kabul edilmiştir. Karma yöntem içinde toplam beyan dışı gelirin hacmini tahmin etmeye yönelik uygulanan yöntemler; karşılaştırma yöntemi, denetim ve anket yöntemidir. Bu yöntemin farklı yaklaşımları içinde bulundurması “karma yöntem” olarak adlandırılmasına sebep olmuştur.

2.4.1.3 Vergi Denetim ve İnceleme Yöntemi

Anket yönteminde olduğu gibi bu yöntemde de kayıt dışı faaliyet gösteren iktisadi birimler hakkında detaylı bilgi elde edilebilmektedir (Schneider 2000). Yöntem, kayıt dışı gelirin tamamının doğrudan hesaplanmasına izin vermezken, sonuçlar nüfusun tamamı için genişletilmektedir (Frey vd. 1985).

Vergi incelemeleri yoluyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ölçülmesinde, incelemelerde ortaya çıkan matrah farklarının istatistiksel yöntemlerle ekonominin geneline uygulanması ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tespiti söz konusu olmaktadır (Us 2004). Vergi otoritelerinin, vergi inceleme ve denetim sonuçları ile kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmeye çalışmaları sıkça başvurulan bir yöntemdir.

2.4.2 Kayıt Dışı Ekonomiyi Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Dolaylı ölçme yöntemleri fiziksel çıktı ve parasal yaklaşım olarak iki ana başlık altında toplanmaktadır. MIMIC model yaklaşımı birçok neden ve gösterge değişkeni içeren gizli değişkenlerin istatistiksel teorisine dayanmaktadır.

2.4.2.1 Farklı Yöntemlerle Hesaplanan GSMH Büyüklüklerinin Karşılaştırılması

Yöntem, harcama yoluyla hesaplanan gelirin kayıt dışı ekonomiyi de kapsadığı varsayımına dayanmaktadır. Uygulamada, istatistik kuruluşları tarafından farklı yöntemlerle hesaplanan milli gelir rakamları arasındaki fark yayınlanmamakta, revize edilip istatistiksel hata olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla bu durum kayıt dışı ekonominin tahminine imkan vermemektedir (Feige 1990).

Gelir-harcama farkına dayalı bu yaklaşım, kayıt dışı ekonomide çalışanların gelirlerini gizleyebileceği ancak harcamalarını gizleyemeyeceği varsayımına dayanır (Prokhorov 2001).

Milli gelirin farklı yöntemlerle hesaplanan değerleri arasındaki farklılıklar kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü göstermektedir. Ancak resmi hesaplamalarda unutulmuş ya da eksik bilgiler nedeniyle ölçülemeyen ekonomik faaliyetler, bu yöntem ile tespit edilememektedir (Ercan 2006).

2.4.2.2 Resmi ve Fiil İşgücüne Katılım Oranları Arasındaki Farklılıklar

Resmi işgücüne katılım oranlarındaki azalmanın kayıt dışı ekonominin bir göstergesi olduğunu kabul eden bu yaklaşımda, kayıt dışı ekonomi, resmi olarak hesaplanan işgücü katılım oranları, diğer ülkelerin işgücü katılım oranları ve hanehalkı işgücü anketleriyle hesaplanan katılım oranlarından yola çıkarak hesaplanmaktadır. Kayıt dışı ekonomideki işgücü verimliliğine ilişkin, literatürde tam bir görüş birliğine varılmış değildir. Bir görüşe göre, kayıt dışı ekonomideki işgücü verimliliği kayıtlı ekonomiye göre yüksektir; çünkü hükümetin gereksiz düzenlemeleri kayıt dışı ekonomide mevcut değildir. İkinci görüşe göre ise, işgücü verimliliği kayıtlı ekonomide düşüktür. Çünkü verimlilik, sözleşmelere ilişkin yaptırım gücünün olmaması ve bireylerin bu sektörde faaliyet gösterdiklerini gizleme çabaları nedeniyle azalmaktadır (Frey vd. 1985).

Sivil işgücü arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfus içindeki payında, zaman içinde benzer gelişmenin olması beklenmektedir. Eğer bu gelişim olmuyor ve zamanla istihdamın toplam nüfusa oranı, işgücü arzının toplam nüfusa oranının altında kalıyorsa, kayıt dışı istihdamın varlığından söz edilebilmektedir (Aydemir 1995). Kayıt dışı istihdamın miktarı saptanabildiği takdirde, bu miktardan hareketle belli varsayımlar yapılarak kayıt dışı kalan çeşitli gelirlere de ulaşılabilir (Altuğ 1994).

2.4.2.3 Parasalcı Yaklaşım

Parasal yöntemlerin temeli kayıt dışı ekonomide yürütülen faaliyetlerin ekonomide iz bırakmamak için nakit kullanılarak gerçekleştirileceği düşüncesine dayanmaktadır. Bireysel nakit işlemlerinin iz bırakmamasına rağmen, kayıt dışı faaliyetler toplu olarak ekonomide belirgin bir iz bırakacaklardır. Bu durumda, nakit talebi kayıt dışı ekonominin olmadığı duruma kıyasla artacaktır. Normal ve fiili nakit talebi arasındaki fark ise, kayıt dışı ekonominin göstergesi olarak ele alınmaktadır (Frey vd. 1985). Parasal yöntemlerin tamamı ilk olarak Cagan (1958) tarafından ortaya konan bu temel yaklaşım esas alınarak geliştirilmiştir. Parasal istatistikleri kullanarak kayıt dışı ekonominin hacmini belirlemeye çalışan parasalcı yaklaşımları üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Aşağıda değinilecek olan bu

yaklaşımlar, Sabit Oran Yaklaşımı, İşlem Hacmi Yaklaşımı ve Nakit Para Talebi Yaklaşımıdır.

2.4.2.4 Sabit Oran Yaklaşımı

Cagan, 1919-1955 yılları arasında nakit oranının belirleyicilerine ilişkin oluşturduğu regresyonda, kişi başı gelir ve faiz oranı artıkça nakit oranının azaldığı, vergi oranı yükselince ise nakit oranının da yükseldiği sonucuna ulaşmıştır. Gutmann (1977) ise, Cagan'ı (1958) temel aldığı çalışmasında, son yıllarda nakit talebinin mevduat talebine göre daha fazla arttığını; çünkü nakdin işlemleri kayıt dışı tutup vergilendirmemek için en iyi yöntem olduğunu, nakit talebinin mevduat talebinden fazla olmasının yer altı ekonomisindeki (subterranean economy) büyümeyi yansıttığını ifade etmiştir. Gutmann'a göre ekonomik gelişme sağlandıkça daha fazla işlem çek hesapları aracılığıyla yapılacak mevduat talebi nakit talebinden daha fazla artacaktır. Gutmann, yönteminde kayıt dışı işlemler ile nakit ödemeler arasında birebir bir ilişki olduğunu, (kayıt dışı ekonomik işlemlerin çek ve benzeri ödeme araçlarıyla yapılmayacağını) paranın gelir dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı olduğunu ve "normal" nakit/mevduat oranının sabit olduğunu varsaymıştır. Öncelikle "normal" nakit/mevduat oranının sabit olduğu ve bu orandaki her değişimin kayıt dışı ekonomi ile ilişkili kabul edilmesi varsayımına, söz konusu oranı etkileyen çok sayıda faktör olduğu dikkate alınırca ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Öte yandan, paranın gelir dolaşım hızının her iki sektörde de aynı kabul edilmesi pek gerçekçi değildir. Bu varsayım fazla nakit talebinden yola çıkarak GSMH'nin hesaplanmasına izin vermektedir. Diğer taraftan, hesaplanan kayıt dışı ekonomi büyüklüğü hesaplamada esas alınan ve nakit/mevduat oranının "normal" kabul edildiği yıla bağlı olarak değişmektedir (Frey vd. 1985).

Sözkonusu yaklaşımın en önemli eksikliği kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracının nakit para olduğunu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide eşit olduğunu kabul etmesidir. Oysa kayıt dışı ekonomide çek ve senet ile ödeme de yaygındır ve paranın dolaşım hızı kayıtlı ekonomiye göre daha yüksektir (Sarılı 2002). Dolaşımdaki toplam para miktarının (C), toplam mevduata (D) oranındaki ($k=C/D$) değişmelerin kayıt dışı ekonomideki değişmelerden

kaynaklandığı, bu oranın yükselmesinin kayıt dışı ekonominin büyüdüğünü gösterdiği kabul edilmektedir. Basit parasal oran yönteminde kayıt dışı milli gelir aşağıdaki formüle dayanarak hesaplanmaktadır:

$$Y_u = [Y_r(C - k_r D)] / [(k_r + 1)D]$$

Y : Milli geliri,

C :Dolaşımdaki para miktarını,

D : Vadesiz mevduatı,

u : Ekonominin kayıt dışı kesimini,

r : Ekonominin kayıtlı kesimini ifade etmektedir.

Paranın gelir dolaşım hızının ($v = Y / C + D$) kayıtlı ve kayıt dışı kesimlerde aynı olduğu, dolaşımdaki paranın vadesiz mevduata oranının sabit olduğu, kayıt dışı ekonomide tüm işlemlerin nakit olarak gerçekleştiği ve C / D oranının en düşük olduğu yılda kayıt dışılık olmadığı varsayılmaktadır (İlgin 2002). Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün sıfır olarak kabul edildiği baz yıl, kroranın en düşük değeri aldığı yıl olarak belirlenebilmektedir. Bu yaklaşıma göre kayıt dışı ekonomi C/D oranına bağlı olarak değişmektedir.

2.4.2.5 İşlem Hacmi Yaklaşımı

Feige tarafından geliştirilen bu yaklaşım Fisher'in miktar teorisinden yola çıkmaktadır. Miktar Teorisi'ne göre, ülkede üretilen toplam mal ve hizmetlerin piyasa değeri, para arzının paranın dolaşım hızının çarpımına eşittir. İşlem hacmi yaklaşımında, ekonomide bir yıl içerisinde gerçekleştirilen işlemlerin resmi GSMH'ye oranının zaman içerisinde değişmediği varsayılmaktadır. Toplam GSMH resmi ve kayıt dışı GSMH'nin toplamından oluşmaktadır. Kayıt dışı ekonomi ise, toplam GSMH'den resmi GSMH'nin çıkarılmasıyla bulunmaktadır. Bunu türetebilmek için, kayıt dışı ekonominin olmadığı temel bir yıl varsayılmakta ve bu yılda ekonomide gerçekleştirilen işlemlerin parasal değerinin toplam GSMH'ye (kayıt dışı ekonomi olmadığı varsayıldığı için resmi GSMH'ye eşit olan) oranı

normal ve zaman içerisinde sabit kabul edilmektedir. Bu orandaki artış ise, kayıt dışı ekonominin arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. İşlem hacmi yaklaşımı, kayıt dışı ekonominin olmadığı bir yıla dayanarak kayıt dışı ekonominin hesaplanması, paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı sektörde aynı kabul edilmesi ve işlem hacmi/GSMH oranının uzun dönemde sabit kabul edilmesi nedeniyle eleştirilmektedir (Schneider 2000).

2.4.2.6 Ekonometrik Yaklaşım

Tanzi'nin geliştirdiği yöntemde, nakit para talebi ekonometrik bir denklemlle tahmin edilmektedir. Bu denklem yardımıyla vergi oranındaki değişimin nakit para talebini nasıl etkilediği araştırılmaktadır. Tanzi'nin yöntemi, kayıt dışı ekonomik işlemlerinin sadece nakit ile yapıldığının varsayılması, kayıt dışı ekonomiyeye neden olan tek faktörün vergi yükü olarak kabul edilmesi, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomideki paranın dolaşım hızının eşit olarak ele alınması ve kayıt dışı ekonominin olmadığı temel bir yılın baz alınması nedeniyle eleştirilmektedir (Schneider 2000).

Schneider (1997) tarafından ekonometrik yaklaşım kullanılarak gerçekleştirilen bir çalışmada, 11 OECD ülkesi için kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün 1960 yılında %5'in altında iken, 1990'larda bu oranın %10'un üzerine çıktığı bulunmuştur.

2.4.2.7 Fiziksel Girdi Yaklaşımı

Fiziksel girdi yaklaşımı, bir ülkedeki ekonomik faaliyetlerde yaygın olarak kullanılan girdi miktarı ile toplam ekonomik faaliyetler arasında doğrusal bir ilişki olduğunu varsayar. Ekonomik faaliyetlerde yaygın olarak kullanılan girdinin elektrik olduğu varsayımından yola çıkarak kayıt dışı ekonomiyi hesaplayan yöntem ise, Kaufmann ve Kaliberda Yöntemi'dir. Yöntemde, elektrik tüketiminin gelire esnekliğinin bire eşit olduğu kabul edilmiştir.

Yönteme getirilen en temel eleştiri, tüm kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyük miktarda elektrik enerjisi tüketimi gerektirmeyebileceği, diğer enerji

kaynaklarının da kullanılabilceği ve bu nedenle söz konusu yöntemin kayıt dışı ekonominin sadece bir kısmını hesaplayabileceğidir. Elektrik tüketiminin gelire olan esnekliği de ülkeler ve zamanlar arasında farklılaşabilecektir (Schneider ve Enste 2000; Schneider 2000).

Elektrik tüketimi yaklaşımını kullanarak kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye çalışan bir diğer yöntem ise Lacko Yöntemi'dir. Yöntemde, kayıt dışı ekonominin önemli bir kısmının hanehalkının elektrik tüketimi ile ilişkili olduğu varsayılmaktadır.

Bu yöntem de, tüm kayıt dışı faaliyetlerin elektrik tüketimi gerektirmeyeceği ve kayıt dışı faaliyetlerin yalnızca hanehalkı sektöründe yer almadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Öte yandan, kayıt dışı ekonomiyi hesaplamak için başka bir yöntemle hesaplanan kayıt dışı değerinin esas alınması da esas alınan rakamın güvenilirliğine ilişkin sorunları gündeme getirmektedir (Schneider 2000). Ekonomideki resmi ve resmi olmayan ekonomik faaliyetlerin ölçülmesi için Kaufmann ve Kaliberda (1996), elektrik tüketiminin bu faaliyetlerin en iyi fiziksel göstergesi olduğunu kabul etmektedir (Schneider ve Enste 2000).

Schneider ve Enste (2000) göre, bu metoda yöneltilen temel eleştiriler aşağıda sıralanmıştır:

1. Bütün kayıt dışı ekonomik faaliyetler elektrik tüketimini gerektirmez, ekonomik faaliyetler için petrol, kömür gibi diğer enerji kaynakları da kullanılabilir. Bu yöntem kayıt dışı ekonominin yalnızca elektrik tüketimi gerektiren faaliyetlerini tespit edebilmektedir.

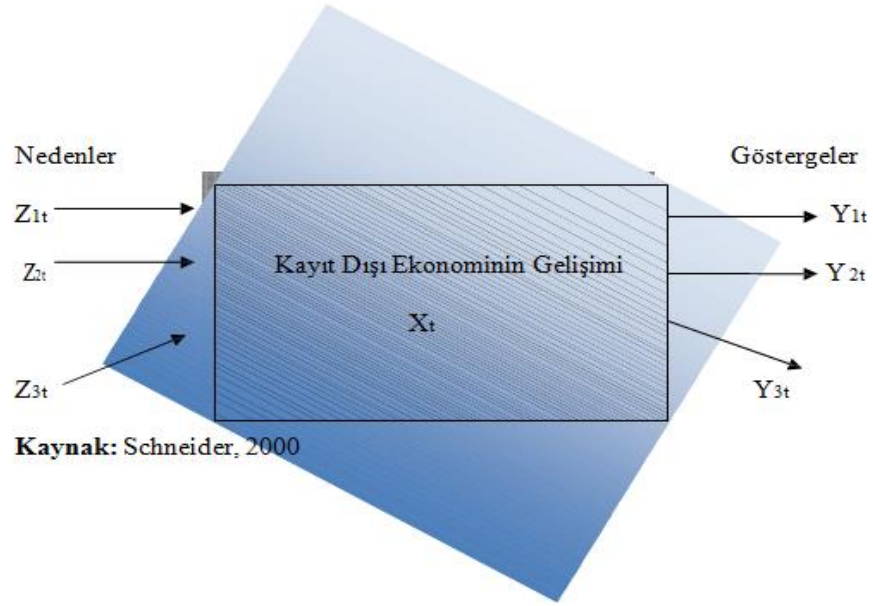
2. Elektrik tüketimi teknik bir süreçtir ve verimliliği tarihsel süreç içinde değişiklikler göstermektedir.

3. Ülkeler arasında ve aynı ülkede tarihsel süreç içinde Elektrik Tüketimi/GSMH elastikiyetinde farklılıklar oluşabilmektedir.

2.4.2.8 Model Yaklaşımı

Kayıt dışı ekonominin belirlenmesi yalnızca bağımlı değişkenlerin katsayılarının (görelî ağırlıklarının) bilinmesiyle gerçekleşebilecektir (Frey vd. 1985). Model yaklaşımı, dolaylı yöntemlerin konusu olan göstergelerle kayıt dışı ekonominin çok fazla sayıdaki faktörden etkilenmesine dayalı yöntemi bir arada ele almaktadır. Dolaylı yöntemler, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü hesaplayabilmek için sadece tek bir göstergenin kayıt dışı ekonominin etkilerini yansıttığını kabul ederler. Oysa, kayıt dışı ekonominin etkileri üretim, emek ve para piyasasında eşanlı olarak gözlenmektedir. Diğer taraftan yukarıda da bahsedildiği üzere kayıt dışı ekonomi pek çok faktörden etkilenmektedir (Schneider 2000).

Kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı ekonominin göstergeleri ve kayıt dışı ekonomiye neden olan faktörler arasındaki ilişki Şekil-2.1’de yer almaktadır.

Şekil 2.1: Kayıt Dışı Ekonominin Zaman İçerisindeki Gelişimi.

Çoklu Göstergeler-Çoklu Nedenler Modeli, pek çok çalışmada kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Schneider vd. (2010) çalışmalarında, Çoklu Göstergeler-Çoklu Nedenler Modeli’ni kullanarak gelişmekte olan ülkeler, Doğu Avrupa ülkeleri, Merkez Asya ülkeleri ve yüksek gelirli OECD

lkelerinden oluşan 162 ülke için kayıt dışı ekonomiyi ölçmüştür. Çalışmada, nedensel değişken olarak; vergi yükü, kamu harcamaları, düzenlemeler, kamu sektörü hizmetlerinin kalitesi, kişi başi gelir, işsizlik, enflasyon ve dışa açıklık oranı kullanılmış; gösterge değişken olarak ise; nakit talebi, işgücü katılım oranı ve kişi başi gelir ele alınmıştır. Hesaplama sonuçlarına göre; 2006 yılında, kayıt dışı ekonomi oranı, 98 gelişmekte olan ülkede ortalama olarak %38,7, 21 Doğu ve Merkez Asya lkelerinde %38,1, 25 yüksek gelirli OECD ülkesinde %18,7 olarak bulunmuştur.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİ

Uluslararası finansal düzeni takip etmek, borsa, döviz kurları, ödeme planları gibi konularda denetim ve organizasyon yapmak, aynı zamanda teknik ve mali destek sağlamak gibi görevleri bulunan IMF tarafından ülkelerin ekonomik sorunlarına ilişkin raporlar yayımlamakta ve araştırmalar yapılmaktadır.

3.1 Dünyada Kayıt Dışı Ekonomi

Uluslararası arenada, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için halen sorun olmaya devam eden kayıt dışı ekonomi hakkında IMF tespitleri, kayıt dışı ekonomi kavramının kapsamının daha rahat anlaşabilmesi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Tablo 3.1 ve 3.2’de farklı bölgelerde (ağırlıksız ve ağırlıklı) ortalama kayıt dışılık Dünya Bankası tarafından belirlenen bölgeler kullanılarak gösterilmektedir.

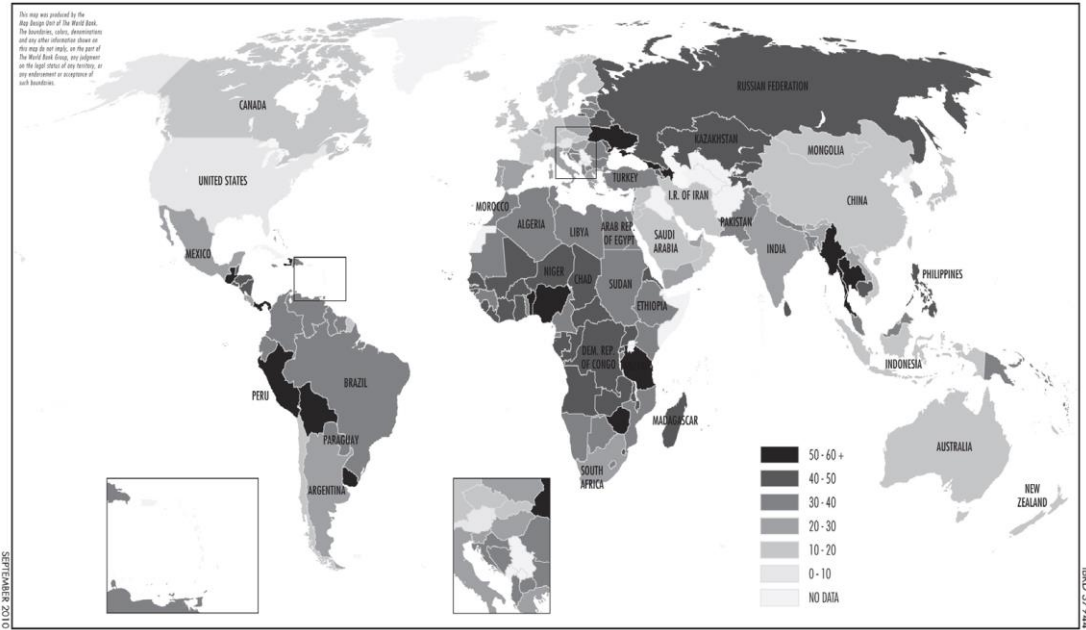
Tablo 3.1: Dünya Bankası’nın Bölgelere Göre Ortalama Kayıt Dışılık(Ağırlıksız)

Bölge	Ortalama	Orta Değer	Min	Max	Sd
Doğu Asya ve Pasifik	32.3	32.4	12.7	50.6	13.3
Avrupa ve Merkez Asya	38.9	39.0	18.1	65.8	10.9
Latin Amerika ve Karayipler	41.1	38.8	19.3	66.1	12.3
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	28.0	32.5	18.3	37.2	7.8
Yüksek Gelirli OECD	17.1	15.8	8.5	28.0	6.1
Diğer Yüksek Gelirli	23.0	25.0	12.4	33.4	7.0
Güney Asya	33.2	35.3	22.2	43.9	7.0
Alt Sahra Afrika	40.2	40.6	18.4	61.8	8.3
Dünya	33.0	33.5	8.5	66.1	12.8

Tablo 3.2: 2005 yılında toplam GSYİH ortalama Kayıt dışılık (Ağırlıklı)

Bölge	Ortalama	Orta Değer	Min	Max	Sd
Doğu Asya ve Pasifik	17.5	12.7	12.7	50.6	10.6
Avrupa ve Merkez Asya	36.4	32.6	18.1	65.8	8.4
Latin Amerika ve Karayipler	34.7	33.8	19.3	66.1	7.9
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	27.3	32.5	18.3	37.2	7.7
Yüksek Gelirli OECD	13.4	11.0	8.5	28.0	5.7
Diğer Yüksek Gelirli	20.8	19.4	12.4	33.4	4.9
Güney Asya	25.1	22.2	22.2	43.9	5.9
Alt Sahra Afrika	37.6	33.2	18.4	61.8	11.7
Dünya	17.1	13.2	8.5	66.1	9.9

Şekil 3.1’de 1999-2007 üzerinde 162 ülkeden kayıt dışı ekonominin ortalama boyutunu görmektedir.

Şekil 3.1: Kayıt Dışı Ekonominin Dünyada Boyutları (1999-2007 162 Ülke Arasında) (Schneider, Buehn and Montenegro 2010)

3.1.1 OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi

Çoğu geçiş ülkeleri ile araştırılan OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonomi, hızlı bir şekilde büyümesini devam ettirmektedir (Bernard Fortin, vd. 2000). OECD ülkesinde kayıt dışı ekonominin, 30 yıl boyunca büyümekte olduğu, bu ülkelerin çoğunda GSYİH'nin %10'undan daha az olan büyüklüğünün %20'lere çıktığı, aynı durumun A.B.D'de, 1970'de GSYİH'nin %4'ü iken %9'a tırmandığı görülmüştür. A.B.D için 2005 yılı verileri ise kayıt dışı ekonominin tekrar bir düşüş ile % 8,7'e gerilediği görülmüştür.

Avrupadaki OECD ülkelerinde, kayıt dışı istihdam gücü son 2 çeyrek asırdır büyümeye devam etmiş, Danimarka'da bu oran ikiye katlamıştır. Aynı durum Almanya ve Fransa'da da yaşanmıştır.

Kayıt dışı ekonomi büyüklüğündeki bir birim değişimle temel ekonomik göstergelerdeki değişimler gözlenmektedir. Bunlar:

- Parasal göstergeler: Ekonomik işlemler, nakit ödemeye dönüşür. Bunun nakit para için talebi artırması olasıdır.
- İstihdam piyasasına katılım oranları ve çalışma saatleri: Kayıt dışı ekonomide artan istihdam ile çalışma saatleri artışı ve dolayısıyla resmi ekonomide çalışan sayısı ile çalışma saatlerinde düşüşe yol açar.
- Çıktı istatistikleri: Kayıt dışı ekonomi büyüdükçe, istihdam resmi ekonomi dışına çıkar ve bu yer değişim, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiyi artırır.
- Deneysel çalışmalar: Kayıt dışı ekonomide kazanılan gelirin 2/3'ünün derhal resmi ekonomide harcandığını göstermektedir. Almanya ve Avusturya üzerinde kayıt dışı ekonomide üretilen toplam katma değer 2/3'ü bu ekonomi olmasaydı hiçbir şekilde sağlanamayacağını kanıtlamaktadır.

Schneider (2010), 39 OECD ülkesinde yaptığı çalışmasında MIMIC yaklaşımını kullanarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ve gelişmesini incelemiştir. Yaklaşık sonuçlar göstermektedir ki çalışan girdi vergileri, dolaylı vergiler, vergi morali, işsizlik, bireysel çalışma yıllık büyüme ve iş özgürlüğünde istatistiksel olarak etki etmektedir. Kayıt dışı ekonominin gelişim ve büyüklük hesaplaması sonucunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin 1999 ve 2010 yılları arasında 39 OECD ülke arasında ortalama değerler %34,6, %32,2 ve %30,6 ile en büyük kayıt dışı ekonomiye sahip oldukları belirlenmiştir. İsviçre, A.B.D ve Lüksemburg kayıt dışı ekonomilerinin ortalama değerler %8,3, %8,7 ve %9,6 ile en düşük seviyede olduğu görülmektedir. Tablo 3.4'e bakıldığında kayıt dışı ekonomiye etki eden faktörler sıralamasında dolaylı vergiler (%29,4) ile ilk sırada görülmekte, serbest meslek (%22,2), işsizlik (%16,9), gelir vergileri (%13,1) ve son olarak vergi morali (%9,5) ile takip etmektedir.

Tablo 3.3: 39 OECD Ülkesinde Kayıt dışı Ekonomi Gelişimi ve Büyüklüğü (GSYİH % olarak) (Schneider 2012)

Ülke	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Average
Avustralya	14.4	14.3	14.3	14.1	13.9	13.7	13.7	13.7	13.7	13.2	13.5	13.4	13.8
Avusturya	10.0	9.8	9.7	9.8	9.8	9.8	9.8	9.6	9.7	9.5	9.7	10.6	9.8
Belçika	22.7	22.2	22.1	22.0	22.0	21.8	21.8	21.4	20.8	20.3	20.5	20.7	21.5
Bulgaristan	37.3	36.9	36.6	36.1	35.6	34.9	34.1	33.5	33.0	33.7	32.1	31.9	34.6
Kanada	16.3	16	15.9	15.8	15.7	15.6	15.5	15.3	15.2	14.9	15.5	15.4	15.6
Şili	19.9	19.8	19.6	19.6	19.4	19.1	18.9	18.7	18.4	19.1	20.5	19.8	19.4
Kıbrs	29.2	28.7	28.2	27.8	28.2	28.1	27.7	27.3	27.3	27.7	26.9	25.4	27.7
Çek Cum.	19.3	19.1	18.9	18.8	18.7	18.4	17.8	17.3	16.3	15.2	15.7	15.5	17.6
Danimarka	18.4	18.0	18.0	18.0	18.0	17.8	17.6	17.0	16.5	15.3	16.2	16.2	17.3
Estonya	-	25.6	25.3	24.9	24.3	24.0	23.4	22.7	22.5	20.8	24.3	22.5	21.7
Finlandiya	18.4	18.1	17.9	17.8	17.7	17.6	17.4	17.1	16.6	16.4	16.7	16.8	17.4
Fransa	15.7	15.2	15.0	15.1	15.0	14.9	14.8	14.8	14.5	14.0	14.5	14.6	14.8
Almanya	16.4	16.0	15.9	16.1	16.3	16.1	16.0	15.6	15.3	14.8	14.6	15.1	15.7
Yunanistan	28.5	28.7	28.2	28.0	27.4	27.1	26.9	26.4	26.5	26.0	25.3	25.1	27.0
Macaristan	25.4	25.1	24.8	24.5	24.4	24.1	24.0	23.7	23.7	23.1	23.1	23.1	24.1
İzlanda	16.0	15.9	15.8	16.0	15.9	15.5	15.1	15.0	14.4	13.8	14.7	14.4	15.2
İrlanda	16.1	15.9	15.9	15.9	16.0	15.8	15.6	15.5	15.9	15.9	17.5	16.5	16.1
İtalya	27.8	27.1	26.7	26.8	27.0	27.0	27.1	26.9	26.8	26.7	26.5	26.7	26.9
Japonya ²	11.4	11.2	11.2	11.3	11.2	10.9	10.7	10.4	10.3	11.0	11.0	11.0	11.0
Kore, Cum.	28.3	27.5	27.3	26.9	26.8	26.5	26.3	25.9	25.8	25.6	24.5	24.7	26.3
Letonya	23.9	23.6	23.2	22.9	22.5	22.1	21.5	20.8	20.8	22.6	20.0	21.5	22.1
Litvanya	27.2	27.1	26.7	26.2	25.4	25.1	24.4	23.8	24.3	26.0	23.6	25.4	25.4
Lüksemburg	10.0	9.8	9.8	9.8	9.8	9.8	9.7	9.6	9.3	9.1	9.3	9.6	9.6

Tablo 3.3: (Devamı)

Ülke	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Average
Malta	27.4	27.1	27.3	27.3	27.5	27.6	27.3	27.0	26.8	27.0	26.7	28.1	27.3
Meksika ²	30.8	30.1	30.3	30.4	30.5	30.1	29.9	29.2	28.8	30.0	30.0	30.0	30.0
Hollanda	13.3	13.1	13.1	13.2	13.3	13.2	13.2	13.2	13.1	12.7	12.9	13.6	13.2
Yeni Zelanda	13.0	12.8	12.6	12.4	12.2	12.0	12.1	12.1	12.0	11.8	12.0	12.0	12.2
Norveç	19.2	19.1	19.0	19.0	19.0	18.5	18.5	18.2	18.1	17.7	18.6	18.2	18.6
Polanya	27.7	27.6	27.7	27.7	27.5	27.3	26.9	26.4	25.4	24.7	24.6	23.8	26.4
Portekiz	23.0	22.7	22.6	22.7	23.0	23.1	23.3	23.2	22.5	21.9	22.0	22.2	22.7
Romanya	34.3	34.4	33.7	33.5	32.8	32.0	31.7	30.7	30.8	31.5	30.0	30.9	32.2
Slovakya	18.9	18.9	18.8	18.6	18.3	18.1	17.6	17.2	16.6	16.0	15.8	15.8	17.5
Slovenya	27.3	27.1	26.7	26.6	26.4	26.2	25.8	25.3	25.3	24.6	23.5	23.7	25.7
İspanya	23.0	22.7	22.4	22.4	22.4	22.5	22.4	22.4	22.3	22.9	24.5	23.5	22.8
İsveç	19.6	19.2	19.1	19.0	18.7	18.5	18.6	18.2	18.0	17.7	17.9	18.1	18.6
İsviçre	8.8	8.6	8.6	8.6	8.8	8.6	8.5	8.3	8.0	7.2	7.8	8.0	8.3
Türkiye	32.7	32.1	32.8	32.4	31.8	31.0	30.0	29.5	28.0	28.6	29.4	29.0	30.6
Birleşik Krallık	12.8	12.7	12.6	12.6	12.5	12.4	12.4	12.3	12.4	12.1	12.9	12.0	12.5
Birleşik Devletl.	8.8	8.7	8.8	8.8	8.7	8.6	8.5	8.4	8.6	8.6	9.3	9.1	8.7
Ortlama	20.3	20.7	20.6	20.5	20.4	20.1	19.9	19.6	19.3	19.2	18.3	18.3	20.3

1) 2007'den önceki tahminler, Buehn and Schneider (2012).

2) 2009 ve 2010 verileri tüm nedenler için ulaşılabilir değil, bundan dolayı 2008 tahmini değerlerin ve ülke ortlamalarının lineer interpolasyonu yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Tablo 3.4: 38 OECD Ülkesinde Kayıt dışı Ekonomi Belirleyicilerinin Ortalama Bağlı Etkisi (% Olarak 1999-2010 arası) (Schneider 2012)

Ülke	Ortalama Kayıt dışı Ekonomomi	Gelir Vergisi	Dolaylı Vergiler	Vergi Morali	İşsizlik	Serbest Meslek	GSYİH Büyüme	İş Özgürlüğü
Avustralya	13.8	21.3	25.4	7.4	15.8	19.3	0.9	9.9
Avusturya	9	18.5	27.4	11.6	12.1	20.5	0.8	9.1
Belçika	21.5	19.2	20.2	19.1	16.5	17.3	0.4	7.2
Bulgaristan	34.6	5	37.7	5.7	25.9	17.5	1.9	6.2
Kanada	15.6	22.1	17.5	7.7	19.2	22.4	0.7	10.4
Şili	19.4	1	35.3	5.5	17.3	32.7	0.8	6.7
Kıbrıs	27.2	4	35.9	9.1	11.2	29.9	0.8	8.7
Çek Cum.	17.6	7	30.7	9.4	19.0	23.5	1.2	8.3
Danimarka	17.3	34.6	33.5	4.0	9	9	0.3	8.2
Estonya	21.7	10.0	36.0	11.7	21.8	10.4	1.8	8.3
Finlandiya	17.4	19.7	29.1	8.7	18.6	15.2	0.8	7.9
Fransa	14.8	12.8	24.3	15.5	23.2	15.1	0.4	8.6
Almanya	15.7	16.6	24.2	8.3	24.3	16.9	0.6	9.1
Yunanistan	27.0	5	21.8	10.4	18.0	37.6	0.7	5.7
Macaristan	24.1	12.3	34.9	6.4	18.6	18.5	1.2	8.0
İzlanda	15.2	19.9	39.7	6.5	7	17.9	0.6	8.2
İrlanda	16.1	12.5	36.4	7.9	12.5	21.3	1.0	8.5
İtalya	26.9	15.6	18.9	9.0	18.6	31.0	0.1	6.8
Kore	26.3	5	27.3	3.4	9	44.3	1.4	8.0
Litvanya	22.2	8	32.3	13.3	23.3	14.6	1.8	6.6
Letonya	25.4	9	28.8	17.5	19.9	17.1	1.5	6.1
Lüksemburg	9	13.2	33.4	20.0	10.4	11.9	1.2	9.8
Malta	27.3	5	39.7	3.2	20.0	21.2	0.8	9.3
Meksika	30.0	2	42.1	10.2	5	33.8	0.4	5.3
Hollanda	13.2	13.6	32.5	13.0	10.4	19.7	0.8	10.0
Yeni Zelanda	12.2	21.8	25.4	8.4	11.9	22.9	0.6	9.1
Norveç	18.6	21.2	31.5	12.5	10.8	13.0	0.5	10.5
Polanya	26.4	6	27.8	7.8	26.1	25.7	1.3	5.3
Portekiz	22.7	8	29.9	8.7	14.6	31.1	0.4	7.2
Romanya	32.2	4	24.5	14.2	13.1	37.7	1.1	5.2
Slovakya	17.5	4	31.7	6.4	34.9	13.7	1.5	7.1
Slovenya	25.2	9	33.9	9.6	15.4	21.7	1.2	8.6
İspanya	22.8	10.6	17.9	10.4	29.2	23.8	0.6	7.5
İsveç	18.6	23.5	30.6	8.7	15.2	13.2	0.8	8.0
İsviçre	8	17.7	30.7	9.0	9	23.8	0.5	8.7
Türkiye	30.6	4	31.4	0.7	16.4	41.4	0.6	4.6
Birleşik Krallık	12.5	18.2	30.8	8.1	14.3	18.0	0.6	9.9
Birleşik Devletler	8	27.5	5.1	13.2	22.0	16.0	0.9	15.4
Ortalama	20.3	13.1	29.4	9.5	16.9	22.2	0.9	8.1

3.1.2 A.B.D

Kayıt dışı ekonominin önemli ölçüde düşük seyrettiği A.B.D ekonomisinde, kayıt dışılığın belirgin nedenlerinden biri, vergi yükü bağlamında federal şahsi GV oranlarında bir puanlık artışın diğer koşullar sabit kayıt dışı ekonominin 1,4 puan büyümesine yol açtığı ortaya konulmuştur. Buna paralel marjinal gelir vergisi oranlarında aşağı yönlü bir düşüş kayıt dışı ekonominin daha fazla büyümesini de engelleyecektir (Schneider, H.Enste 2002). Amerikan vatandaşları vergi kaçakçılığı karşısında, hırsızlık gibi diğer yasadışı faaliyetlere göre daha az suçluluk duymaktadırlar (Frey 1994). Tablo 3.5'te ABD için yapılmış çalışmalar derlenmiştir (Feige 1977, Ilgın 1999, Paglin 1994, Johnson ve diğerleri 1998, Schneider ve Enste 2000 ve Schneider 2005'deki verilerden oluşturulmuştur).

Tablo 3.5: ABD İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıt dışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Gutmann	1976	10	Basit Nakit Para Oranı
Gutmann	1993	14	Geliştirilmiş Nakit Para Oranı
Tanzi	1980	6,1	Ekonometrik Yöntem
Zilberfarb	1986	11	Ekonometrik Yöntem
Simon ve Witte	1980	6-11	Doğrudan Yöntemler
O'Neill	1981	6,5	-----
McCrohan ve Smith	1981	11	Anket Yaklaşımı
Feige	1978	26,6	İşlem Hacmi
Feige	1982	49	İşlem Hacmi
Porter ve Bayer	1982	27,1	Basit Parasal Oran Yöntemi
Porter ve Bayer	1981	56,9	Geliştirilmiş Parasal
Porter ve Bayer	1982	67,7	İşlem Hacmi
Smith ve diğ.	1981	1,5	Anket Yaklaşımı
Lacko	1990	10,5	Fiziksel Girdi
Johnson ve diğ.	1990-1993	13,9	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990-1993	8,2	Para Talebi Yaklaşımı
Paglin	1992	8	Anket Yaklaşımı
Schneider	2000	8,7	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	8,7	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	8,7	MIMIC Yöntemi

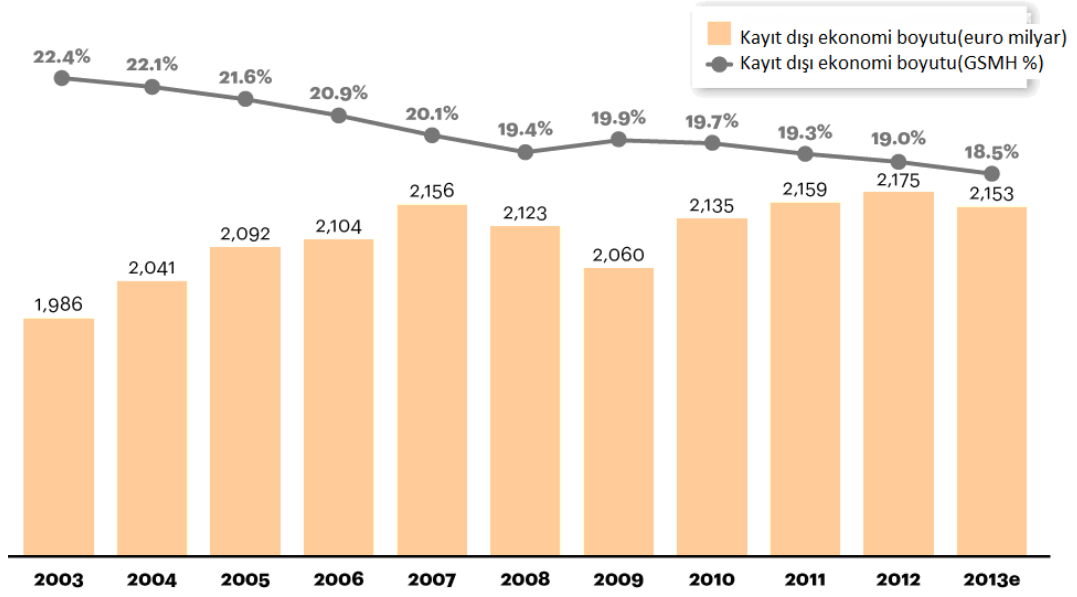
Kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak ABD’de yapılan çalışmaların ilki Cagan (1958) tarafından yapılmıştır. Cagan’ın yöntemini genişleten Feige, Gutmann ve Tanzi’nin çalışmaları da ABD’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ölçmeye yönelik yapılan çalışmalara örnektir. Tanzi’nin yapmış olduğu çalışmada ise 1980’de %4,5 oranında kayıt dışılık tespit edilmiştir. Tanzi çalışmasında, ABD’de kayıt dışı ekonominin II. Dünya Savaşı yıllarında en yüksek olduğunu tespit etmiştir. Zilberfarb (1986) ise kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün %11 olduğunu belirtmiştir (İlgın 1999).

ABD’de mükelleflerin vergiye uyumunu sağlamak üzere bazı programlar geliştirilmiştir. Baucus ve diğerlerinin 2007 ve 2008 yıllarını kapsayan hesaplamalarına göre, bu programların kullanılmasıyla, uyum testlerine harcanan bir dolar sonucunda elde edilen vergi geliri 7 dolar, saha testlerinden 1,8 dolar, Eksik Kayıt Otomasyonundan 22 dolar ve Vergi Temsilcisi Otomasyonundan ise 31 dolar olarak gerçekleşmiştir (Baucus vd. 2012).

3.1.3 Avrupa’da Kayıt Dışı Ekonomi

Ekonomik krizler Avrupa’nın kitlesel kayıt dışı ekonomisini ele almak için hükümetlere ivme kazandırmıştır. Yapılan araştırmalar elektronik ödemelerin yaygınlaştırılması kayıt dışı ekonomi sorununu azaltacağı sonucuna varılmıştır. Avrupa’da kayıt dışı ekonominin büyüklüğü 2013 yılında 10 yılın en düşük seviyesine ulaştığı görülmektedir ve şimdi €2,15 trilyon olarak tahmin edilmektedir. Avrupa genelinde ortalama kayıt dışı ekonomi ekonomik faaliyetlerin %18,5’i kadar büyüktür.

2008 yılında başlayan ekonomik kriz kayıt dışı ekonomi gelişimini doğrulamaktadır. 2009 yılında etkisi ilk tam yıl görülmüş, kayıt dışı ekonomi GYMH’ye yüzde 0,5 göreceli olarak artmıştır. Şekil 3.2 kayıt dışı ekonominin GSMH’ye göreceli boyutunun euro cinsinden mutlak gelişmesini yan yana getirmektedir (Friedrich Schneider 2013).

Not: Veri AB-27 artı Norveç, İsviçre, Hırvatistan ve Türkiye'yi içermektedir. Kayıt dışı ekonomi MIMIC metodu kullanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 3.2: Kayıt Dışı Ekonominin Avrupa'da Gelişimi (Schneider 2013)

Artan bankacılık kapsamı ve elektronik ödeme sistemlerinin kullanılması işlemlere daha fazla şeffaflık getiriyor ve kayıt dışı ekonomiye katılımı zoraştırmaktadır.

Tablo 3.6 ve 3.7'de Avrupa kayıt dışı ekonominin yıllar itibariyle gelişimi gösterilmektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde kayıt dışı ekonominin daha yüksek seviyede seyrettiği görülmektedir.

Tablo 3.6: Avrupa'da Kayıt Dışı Ekonomi, 2008-2010 (Schneider 2013)

	2008			2009			2010		
	GMSİ (milyon euro)	Kayıt dışı ekonominin payı(%)	Kayıt dışı ekonomi(milyon euro)	GMSİ (milyon euro)	Kayıt dışı ekonominin payı(%)	Kayıt dışı ekonomi(milyon euro)	GMSİ (milyon euro)	Kayıt dışı ekonominin payı(%)	Kayıt dışı ekonomi(milyon euro)
Avusturya	283,085	8,1	22,930	274,818	8,5	23,277	286,197	8,2	23,468
Belçika	345,006	17,5	60,376	339,162	17,8	60,371	352,941	17,4	61,412
Bulgaristan	34,118	32,1	10,952	34,933	32,5	11,353	36,034	32,6	11,747
Kıbrıs	17,248	26	4,484	19,946	26,5	4,491	17,465	26,2	4,576
Çek Cum.	147,879	16,6	24,548	137,162	16,9	23,180	145,049	16,7	24,223
Danimarka	233,027	13,9	32,391	222,410	14,3	31,805	234,006	14,0	32,761
Estonya	16,073	29,0	4,661	13,840	29,6	4,097	14,305	29,3	4,191
Finlandiya	184,649	13,8	25,482	173,267	14,2	24,604	180,253	14,0	25,235
Fransa	1,948,511	11,1	216,285	1,889,231	11,6	219,151	1,932,802	11,3	218,407
Almanya	2,495,800	14,2	354,404	2,374,500	14,6	346,677	2,476,800	13,9	344,275
Yunanistan	239,141	24,2	58,111	235,017	25,0	58,754	230,173	25,4	58,464
Macaristan	105,536	23,0	24,273	92,942	23,5	21,841	98,446	23,3	22,938
İrlanda	181,816	12,2	22,182	160,596	13,1	21,038	155,992	13,0	20,279
İtalya	1,567,851	21,4	335,520	1,519,702	22,0	334,334	1,548,816	21,8	337,642
Letonya	23,037	26,5	6,105	18,521	27,1	5,019	17,974	27,3	4,907
Litvanya	32,203	29,1	9,371	26,508	29,6	7,846	27,410	29,7	8,141
Lüksemburg	39,348	8,5	3,345	38,073	8,8	3,350	41,597	8,4	3,494
Malta	5,678	25,0	1,465	5,830	25,9	1,510	6,164	26,0	1,603
Hollanda	596,226	9,6	57,238	571,145	10,2	58,257	588,414	10,0	58,841
Polonya	362,415	25,2	91,691	310,418	25,9	80,398	354,318	25,4	89,997
Portekiz	171,920	18,7	32,149	168,587	19,5	32,874	172,721	19,2	33,162
Romanya	139,753	29,4	41,087	117,457	29,4	34,532	121,942	29,8	36,339
Slovenya	37,135	24,0	8,912	35,311	24,6	8,686	35,416	24,3	8,606
İspanya	1,088,502	18,7	203,550	1,053,914	19,5	205,513	1,062,591	19,4	206,143
Slovakya	64,778	16,0	10,365	63,051	16,8	10,593	65,906	16,4	10,809
İsveç	33,227	14,9	49,800	290,908	15,4	44,800	346,669	15,0	52,000
Birleşik Krallık	1,815,417	10,1	183,357	1,565,750	10,9	170,667	1,696,583	10,7	181,537
Ara Toplam		19,3	1,895,033		19,8	1,849,02		19,5	1,885,194
Türkiye	498,602	28,4	141,603	440,367	28,9	127,266	553,507	28,3	156,642
Hırvatistan	47,365	29,6	14,020	45,666	30,1	13,745	45,899	29,8	13,678
Norveç	309,251	14,7	45,460	267,066	15,3	40,861	311,855	15,1	47,090
İsviçre	342,822	7,9	27,083	354,735	8,3	29,443	398,865	8,1	32,308
Toplam	13,708,421	19,4	2,123,198	12,857,831	19,9	2,060,335	13,557,110	19,7	2,134,913

Tablo 3.7: Avrupa'da Kayıt Dışı Ekonomi, 2011-2013 (Schneider 2013)

	2011			2012			2013		
	GMSİ (milyon euro)	Kayıt dışı ekonominin payı(%)	Kayıt dışı ekonomi(milyon euro)	GMSİ (milyon euro)	Kayıt dışı ekonominin payı(%)	Kayıt dışı ekonomi(milyon euro)	GMSİ (milyon euro)	Kayıt dışı ekonominin payı(%)	Kayıt dışı ekonomi(milyon euro)
Avusturya	300,712	7,9	23,756	309,901	7,6	23,552	319,074	7,5	23,931
Belçika	369,836	17,1	63,242	376,840	16,8	63,309	385,201	16,4	63,173
Bulgaristan	38,505	32,3	12,437	39,668	31,9	12,654	41,276	31,2	12,878
Kıbrıs	17,979	26	4,675	17,887	25,6	4,579	17,536	25,2	4,419
Çek Cum.	156,217	16,4	25,620	152,828	16,0	24,452	154,394	15,5	23,931
Danimarka	240,453	13,8	33,182	244,064	13,4	32,705	249,725	13,0	32,464
Estonya	15,951	28,6	4,562	16,998	28,2	4,793	18,040	27,6	4,979
Finlandiya	189,489	13,7	25,960	194,459	13,3	25,864	198,702	13,0	25,831
Fransa	1,996,583	11,0	219,624	2,029,877	10,8	219,227	2,061,511	9,9	204,090
Almanya	2,592,600	13,7	355,186	2,643,900	13,3	351,639	2,697,835	13,0	350,719
Yunanistan	208,532	24,3	50,673	193,749	24,0	46,500	182,924	23,6	43,170
Macaristan	99,819	22,8	22,759	97,756	22,5	21,955	102,763	22,1	22,711
İrlanda	158,993	12,8	20,351	163,595	12,7	20,777	167,412	12,2	20,424
İtalya	1,578,497	21,2	334,641	1,565,916	21,6	338,238	1,576,575	21,1	332,657
Letonya	20,211	26,5	5,356	22,258	26,1	5,809	23,546	25,5	6,004
Litvanya	30,807	29,0	8,934	32,782	28,5	9,343	34,722	38,0	9,722
Lüksemburg	42,625	8,2	3,495	44,219	8,2	3,626	45,636	8,0	3,651
Malta	6,556	25,8	1,692	6,756	25,3	1,709	7,038	24,3	1,710
Hollanda	601,973	9,8	58,993	600,638	9,5	57,061	606,967	9,1	55,234
Polonya	369,666	25,0	92,416	381,361	24,4	93,052	400,168	23,8	95,240
Portekiz	171,065	19,4	33,187	165,409	19,4	32,089	163,796	19,0	31,121
Romanya	131,327	29,6	38,873	131,740	29,1	38,336	139,357	28,4	39,577
Slovenya	36,172	24,1	8,717	35,466	23,6	8,370	35,340	23,1	8,140
İspanya	1,063,355	19,2	204,164	1,048,491	19,2	201,310	1,051,833	18,6	195,641
Slovakya	69,108	16,0	11,057	71,453	15,5	11,077	73,994	15,0	11,099
İsveç	387,596	14,7	56,977	408,467	14,3	58,411	422,635	13,9	58,746
Birleşik Krallık	1,746,587	10,5	183,392	1,901,001	10,1	192,001	1,950,219	9,7	189,171
Ara Toplam		19,2	1,903,922		18,9	1,902,479		18,4	1,870,435
Türkiye	555,100	27,7	153,763	612,413	27,2	156,576	667,431	26,5	176,869
Hırvatistan	44,384	29,5	13,093	42,904	29,0	12,732	44,849	28,4	12,737
Norveç	352,858	14,8	52,223	390,009	14,2	55,381	416,208	13,6	56,604
İsviçre	476,054	7,8	37,132	491,987	7,6	37,391	507,405	7,1	36,026
Toplam	14,069,610	19,3	2,160,133	14,435,812	19,0	2,174,560	14,764,013	18,5	2,152,671

3.1.3.1 İngiltere’de Kayıt Dışı Ekonomi

İngiltere’de vergi sistemi diğer ülkelere göre daha oturmuş bir görüntü vermektedir. Vergi mükelleflerinin gerek vergi bilinci kavramından ne anlaması gerektiğini bilmesi, gerekse vergi ödemelerinin idari yapıdaki esnekliklerle kolaylaştırılmış olması önemlidir. Ancak son dönemlerde vergiye, özellikle baş vergisi olarak bilinen poll tax’e karşı aşırı bir tepki oluşmuştur (Üzeltürk 2004). Bu tepkilerin sonucu olarak İngiltere’de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde yıllar itibari ile bir artış gözlemlenmektedir. Tablo 3.8’de İngiltere için yapılan kayıt dışı ekonomi çalışmaları görülmektedir (Feige 1981, O’Higgins 1989, Johnson ve diğerleri 1998, Ilgın 1999, Schneider ve Enste 2000 ve Schneider 2005’deki verilerden oluşturulmuştur).

Tablo 3.8: İngiltere İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıt dışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Dilnot ve Morris	1977	2 - 3	Hane Halkı Harcama Anketi
Dilnot ve Morris	1981	3	GSMH Yaklaşımı
Macafee	1977	4,5	GSMH Yaklaşımı
Macafee	1982	1,5	GSMH Yaklaşımı
Mathews	1978	7,8	-----,
Mathews	1981	15,9	-----
Feige	1979	14,5	İşlem Hacmi
Bhattacharyya	1960	3,8	Ekonometrik Yöntem
Bhattacharyya	1984	7,6	Ekonometrik Yöntem
Schneider ve Enste	1990	13,1	Fiziksel Girdi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990–1993	11,2	Para Talebi Yaklaşımı
Johnson ve diğerleri	1990–1993	7,2	Para Talebi Yaklaşımı
Mathews	1979	3–10,9	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider	2000	12,7	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	12,5	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	12,3	MIMIC Yöntemi

3.1.3.2 Almanya’da Kayıt Dışı Ekonomi

Almanya’da da kayıt dışı ekonomik faaliyetler ülke ekonomisi üzerinde büyük yükler doğurmaktadır. Bununla mücadele için, bütün ülkelerde olduğu gibi hem idari hem de hürriyeti bağlayıcı cezalar verilmektedir (Üzeltürk 2004).

Schneider ve Enste (2000) ise; 1990 yılı verilerine göre elektrik tüketimi yaklaşımına göre % 14,6 oranında, 1990–1993 ortalamasına göre para talebi yaklaşımı ile %12,5 oranında kayıt dışı ekonominin olduğunu söylemektedirler (Schneider ve Enste 2000).

Tablo 3.9’da Almanya için yapılan kayıt dışı ekonomi çalışmaları görülmektedir (Kirchgassner 1983, Langfeldt 1989, Ilgın 1999, Schneider ve Enste 2000, Johnson ve diğerleri 1998, Mummert ve Schneider 2002 ve Schneider 2005’deki verilerden oluşturulmuştur).

Tablo 3.9: Almanya İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Zaman Dilimi	Kayıt dışı Ekonominin Tahmini Büyüklüğü (%)	Yöntem
Broesterhuizen	1974	4,8	GSMH Yaklaşımı
Broesterhuizen	1978	37,5	İstihdam Yaklaşımı
Broesterhuizen	1980	27,5	İşlem Hacmi Yaklaşımı
Kirchgassner	1980	8.6–14.6	Tanzi Yaklaşımı
Langfeldt	1980	3,7	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990	14,6	Elektrik Tüketimi Yaklaşımı
Schneider ve Enste	1990–1993	12,5	Para Talebi Yaklaşımı
Johnson ve diğerleri	1990–1993	10,5	Para Talebi Yaklaşımı
Mummert ve Schneider	1980–1997	16,5	Para Talebi Yaklaşımı
Schneider	2000	16,0	MIMIC Yöntemi
Schneider	2002	16,3	MIMIC Yöntemi
Schneider	2003	16,8	MIMIC Yöntemi

3.1.4 Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi

1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve iki yıl sonrada Sovyetler Birliği’nin parçalanması ile oluşan ülkelere iktisat literatüründe yaygın olarak geçiş ekonomileri denilmektedir. Geçiş ekonomileri açısından kayıt dışı ekonomi kavramı oldukça yenidir. Geçmişte sosyalist ekonomilerde kayıt dışı ekonomi kavramı

bulunmamaktaydı. Ancak, bunların boyutları, özel mülkiyet ve girişim konusundaki kısıtlamalar ile devletin cezalandırma mekanizmalarının yüksekliği nedeniyle küçük ve kapitalist ekonomilere kıyaslandığında farklı içeriklere sahiptir. Bağımsızlık sonrasında ise geçiş ekonomilerinde kayıt dışı faaliyetlerin hızla yayıldığı görülmektedir (Bal 2004).

Geçiş ekonomileri açısından kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin en önemli boyutu bavul ticaretidir. Bavul ticareti; başlangıçta geçici bir durum olarak değerlendirilmeye ve teşvik edilmeye birlikte geçiş ekonomilerinin giderek artan ekonomik problemlerinden birisi olmuştur (Bal 2004).

Tablo 3.10 geçiş ekonomilerindeki kayıt dışı sektörlere ilişkin yapılmış bazı çalışmalardan derlenen bulguları göstermektedir (1.Bal 2004, 2. Schneider ve Enste 2000, 3. Alexeev ve Pyle 2003, 4. Djankov ve diğerleri 2003, 5. Tunyan 2005, 6. Schneider 2005). Kayıt dışılığın en düşük olduğu ülkeler Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'dır. Kayıt dışı ekonominin en yüksek gözlemlendiği ülkeler ise Azerbaycan ve Gürcistan'dır. Bu ülkelerde kayıt dışı ekonominin GSMH'ye oranı yarıdan fazladır. Estonya ve Litvanya gibi bazı reformcu ülkelerde bile kayıt dışı ekonomi hala GSMH'nin 1/3'ü kadardır (Alexeev ve Pyle 2003).

3.1.5 Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomik sektör pek çok gelişmekte olan ülkenin ekonomik faaliyetleri üzerinde önemli etkilere sahiptir. ILO raporlarına göre 1990–1994 yılları arasında Latin Amerika'daki kayıt dışı sektör yeni yaratılan iş alanlarının %80'ini oluşturmaktadır. Afrika'da istihdamın %61'ini kayıt dışı istihdam oluşturmaktadır. Ayrıca krizden önce Asya ülkelerinde istihdamın %40-50'si arasında kayıt dışı istihdamdan söz edilebilir (Fleming ve diğerleri 2000).

Tablo 3.10: Geçiş Ülkeleri İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Fiziksel Girdi (Elektrik Tüketimi) Yaklaşımı						
Ülkeler	1989-1990 ¹	1990-1993 ²	1994 ³	1995 ³	1999 ⁴	2000 ⁶
Azerbaycan	21,9	41,0	58,0	60,6	60,1	60,6
Beyaz Rusya	15,4	31,7	18,9	19,3	47,1	48,1
Estonya	19,9	35,9	25,1	11,8	39,1	-
Gürcistan	24,9	50,8	63,5	62,6	66,1	67,3
Kazakistan	17	29,8	34,1	34,3	42,2	43,2
Kırgızistan	-	27,1	-	-	39,4	39,8
Letonya	12,8	32,2	34,2	35,3	39,6	39,9
Litvanya	11,3	38,1	28,7	21,6	29,4	30,3
Moldova	18,1	-	39,7	35,7	44,1	45,1
Rusya	14,7	36,9	40,3	41,6	45,1	46,1
Ukrayna	16,3	37,5	45,7	48,9	51,2	52,2
Özbekistan	11,4	23,3	9,5	6,5	33,4	34,1
Bulgaristan	24	32,7	29,1	36,2	36,4	36,9
Hırvatistan	22,8	39,0	-	-	32,4	33,4
Çek Cum.	6,1	28,7	17,6	11,3	18,4	19,1
Macaristan	27,5	30,9	27,7	29	24,4	25,1
Makedonya	-	40,4	-	-	45,1	-
Polonya	17,7	31,8	15,2	12,6	27,4	27,6
Romanya	18	29,0	17,4	19,1	33,4	34,4
Slovakya	6,9	30,6	14,6	5,8	18,3	18,9
Slovenya	-	28,5	-	-	26,7	27,1
Sırbistan	-	-	-	-	34,5	-
Ermenistan ⁵	31	108	80	74	45,3	46,3

Tablo 3.11 geliştirmekte olan ülke ekonomilerindeki kayıt dışı sektörlere ilişkin yapılmış bazı çalışmalardan derlenen bulguları göstermektedir (Matthew H. Fleming, John Roman ve Graham Farrell 2000).

Tablo 3.11: Bazı Geliştirmekte Olan Ülkeler İçin Yapılmış Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

ÜLKELER	Kayıt dışı Ekonominin GSMH'ya Oranı % (1990- 1993)
Nijerya ve Tunus ve Fas	68 – 76
Guatemala, Meksika, Peru ve Panama	39 – 45
Şili, Kostarika, Venezuela, Brezilya, Paraguay ve Kolombiya	40 – 60
Tayland,	25 – 30
Filipinler, Sri Lanka, Malezya ve Güney Kore	70
Hong Kong ve Singapur	38 – 50
	13

3.2 Dünyada Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Uluslararası Çözümler

Dünyada kayıt dışı ekonomi ile mücadelede IMF ve AB çözümlenleri ön plana çıkmaktadır. Küresel çapta kayıt dışılıkla mücadelede uluslararası kuruluşların takip ettiği çalışmaların önemi büyüktür.

3.2.1 IMF Çözümlemesi

IMF raporunda, kayıt dışı ekonomi ile mücadelede vergi oranlarının düşürülmesi, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi, idari düzenlemelerin sayısını artırmak yerine mevcut düzenlemelerin etkin uygulanmasının sağlanması şeklinde tedbirlerin uygulanması tavsiye edilmektedir (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu 2010).

Avrupa Konseyinin kayıt dışı çalışmanın resmi çalışma sistemine adapte edilmesi sürecinde ortaya koyduğu Avrupa İstihdam Staretejisinde de uygulanacak politikalar ise, koruyucu önlemler, yaptırımlar, üye ülkeler arası koordinasyon ve sosyal duyarlılığı artırma projeleri olarak ana kategorilerde sınıflandırılmıştır (European Union 2010).

- Koruyucu faaliyetler, iş ve işletme kurma ve geliştirmeyi sınırlayan maliyetler ve kısıtlayıcı hükümlerin düşürülmesi ve prosedürlerin basitleştirilmesi: arz ve talep yönlü kayda girmeyi önleyen anti-teşvik uygulamaların kaldırılması.
- Yaptırımlar, gözetim sistemini güçlendirme, vergi idaresi, iş müfettişleri ve emniyet arasındaki koordinasyonu geliştirmek suretiyle gizli işgücünden fayda temin edenlere uygun cezai yaptırımlar uygulanması ve zarar görenlerin korunması.
- Sosyal güvenlik ve bildirim dışı tutulan çalışma ile mücadelede, uluslararası faaliyetler çerçevesinde üye ülkeler arası koordinasyonun sağlanması.

- Bildirim dışı bırakılan faaliyetlerin sosyal güvenlik açısından ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlara karşı, birlikte dayanışma ve adalet için toplumsal bilinci artırmaya yönelik kampanyalar yürütülmesi.

IMF tarafından yayımlanan Türkiye-2010 Madde IV konsültasyonu ve Post-Program İzleme: Ön Sonuçlar Raporu “yapısal sorunlar” bölümünde,

“Kayıtlı sektörde işgücü maliyetlerinin yüksek olması, rekabet gücünü azaltmakta ve kayıtlı faaliyet gösteren firmalarda istihdamı azaltma eğilimi göstermektedir. Kıdem tazminatı sistemi, OECD ülkelerinde en cömert olanıdır. Asgari ücret yeni AB üyesi olmuş ülkelerin neredeyse tamamından daha yüksek seviyededir ve bu durum Türkiye’nin düşük gelirli bölgelerinde bağlayıcı olmaktadır. Rekabet gücünü geliştirmek ve kayıtlı sektördeki istihdamı artırmak için asgari ücret ve kıdem tazminatı reformları kayıt dışı ekonomiyi azaltıcı önlemlerle bir arada yürütülmelidir. Bu vergi tahsilatında asgari ücret sınırlamasından doğabilecek düşüşü(Çok sayıda çalışan gerçek gelirleri yerine asgari ücret üzerinden beyanda bulduklarından) engelleyecektir. Zamanla, geliştirilen vergi uyumu, emek vergilerinde gelir-nötr bir kesintinin de yapılmasını kolaylaştıracaktır.”

ifadelerine yer verilmiştir.

Böylelikle IMF, kayıt dışı ekonominin temel enstrümanlarından biri olarak gördüğü yüksek asgari ücret uygulamalarının, yeni AB ülkeleri ortalamasının üstünde seyrettiğinden bahisle selektif bir uygulamaya geçilmesini, kayıt dışı çalışanların bu yolla sisteme adapte edilebilecekleri savıyla önermektedir.

3.2.2 AB Çözümlemesi

Kayıt dışı çalışma, sigara kaçakçılığı faaliyetleri gibi kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinin içerisinde yer alan unsurlar, vergi idarelerinin bilgi ve kontrolü dışında gerçekleşmektedir. Bu fenomen olgu, başlıca AB konsey üyelerinin son yıllarda giderek büyüyen önemli bir sorunu haline gelmiştir.

Kısır döngüyü besleyen etkenlerden biri kazanılan gelirlerin kayda değer bir kısmının da kayıt dışı mal ve hizmet tüketimine yönlendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, kayıt dışı çalışmanın tespit edilmesi, bir yandan kayıt dışı çalışma arzını düşürmekle kalmayacak aynı zamanda, kayıt dışı düzensiz ticari mallara harcama düzeyini de düşürülecektir.

AB Antlaşmasında yer alan ve Ekonomik ve Parasal Birliğin üçüncü aşamasına geçiş öncesinde üye ülkelerin uyum sağlaması gereken kriterler olarak, üçüncü aşamaya katılacak ülkelerin:

- Enflasyon oranının, en düşük enflasyona sahip üç üye ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalamasını 1.5 puandan fazla geçmemesi,
- Uzun vadeli faiz oranlarının, 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmaması,
- Bütçe açığının GSYİH'ye oranının, %3'ü geçmemesi,
- Devlet borçlarının GSYİH'ye oranının, %60'ı geçmemesi,
- Parasının, son 2 yıl itibariyle diğer bir üye ülke parası karşısında devaüle edilmemiş olması,

gerekmektedir.

Rapora göre: kayıt dışı çalışma ile mücadelede etkin bir politika belirleyebilmek için öncelikle kayıt dışı çalışmaya yol açan temel nedenlerin tespit edilmesi gerektiği belirtilmiş ve bunlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Yüksek işgücü maliyetleri, işgücünün niteliksel ve niceliksel yetersizliği, çalışma mevzuatının işgücü piyasasındaki gelişmeleri takip edememesi(esnek istihdam ilişkilerine ihtiyacın artması gibi).
- AB komisyon raporlarında da ifade edildiği üzere, kayıtlı ekonomideki işgücü maliyetini yükselten vergiler ve sosyal güvenlik katkılarının bulunması.
- Yüksek oranlı vergilerin vergiden kaçınmaya yol açması.

- Devlete güven duyulmaması, vatandaşların devletin vergi gelirlerini doğru olarak harcamadığı inancı, düşük vergi ahlakının bireyleri vergi ödemekten alıkoyabilmesi.
- İdari yüklerin ağırlığı ve belirli denetim mekanizmalarının yokluğu ve etkin olmaması.

3.3 Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi

1980’li yılların ortasından başlayarak, günümüze kadar yaşanan enflasyon ve ekonomik krizler kayıt dışı ekonominin boyutunun genişlemesine neden olmuştur. Tablo 3.12’de Türkiye’de kayıt dışı ekonomi üzerine yapılan çalışmalar görülmektedir. Tabloya göre yıllar itibariyle çeşitli yöntemler kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye farklı araştırmacılar tarafından tahmin edilmeye çalışılmıştır. Oranların birbirinden farklı olması yöntemlerin ve yılların farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin artmasına neden olan temel faktörleri ana başlıklar halinde incelemek, konuyu daha iyi anlayabilmemiz için yerinde bir tercih olacaktır.

- Ekonominin özellikle istihdam açısından tarım ve hizmet sektörüne dayalı, tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olması kayıt dışılığa ortam hazırlayan faktörlerden biridir.
- Hızlı nüfus artışı ve 1950’lerden itibaren artan köyden kente göçün oluşturduğu emek piyasası özellikleri de kayıt dışı ekonominin gelişmesinde etkili faktörlerden biridir.
- İşsizlik ve çarpık kentleşmenin kayıt dışı istihdama zemin hazırlamakta olduğu belirlenmektedir.
- Rekabet koşulları sonucunda ortaya çıkan ve üretimde esnekliğe ve enformasyona dayalı yeniden yapılanma, kayıt dışılığını artıran bir diğer unsur olarak ortaya çıkmaktadır.
- 70’li yıllardan itibaren yaşanan yüksek oranlı enflasyon kayıt dışı ekonominin payının artması açısından bir diğer unsurdur.
- Vergiye karşı direnç, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasına neden olan faktörlerden bir diğeridir.

- Yaşanan ekonomik krizler de kayıt dışı ekonominin önemli bir nedenidir.

Muter, Sakınç ve Çelebi Manisa’da anket yöntemiyle mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarını 505 mükellefin katılımıyla gerçekleşen bir anketle araştırmışlardır. Bu çalışmadan elde edilen bazı bulgular şunlardır. Ankete katılanların %52’si vergi kaçakçılığının önlenmesinde vergi cezalarının yeterince caydırıcı olmadığına inanmaktadır. Vergi kaçırın bir meslektaşımızı nasıl değerlendirirsiniz sorusuna ankete katılanların %19’u şiddetli tepki gösteririm, %50’si hoş karşılamam, %19’u zorunlu olduğu için yapmıştır, %4,4’ü kurnaz bir tacir, %4,4’ü ise normal karşılarım diye cevaplandırmıştır. Vergi kaçakçılığının önlenmesi için mükellefler şunları önermiştir: Denetim sıklığı ve eğitim (%26.5), adil vergi sistemi (6.5), vergi cezalarının yükseltilmesi (5.3). Bu soruya ankete katılanların %56’sı cevap vermemiştir. Muter, Sakınç ve Çelebi’nin elde ettiği bazı sonuçlar şunlardır:

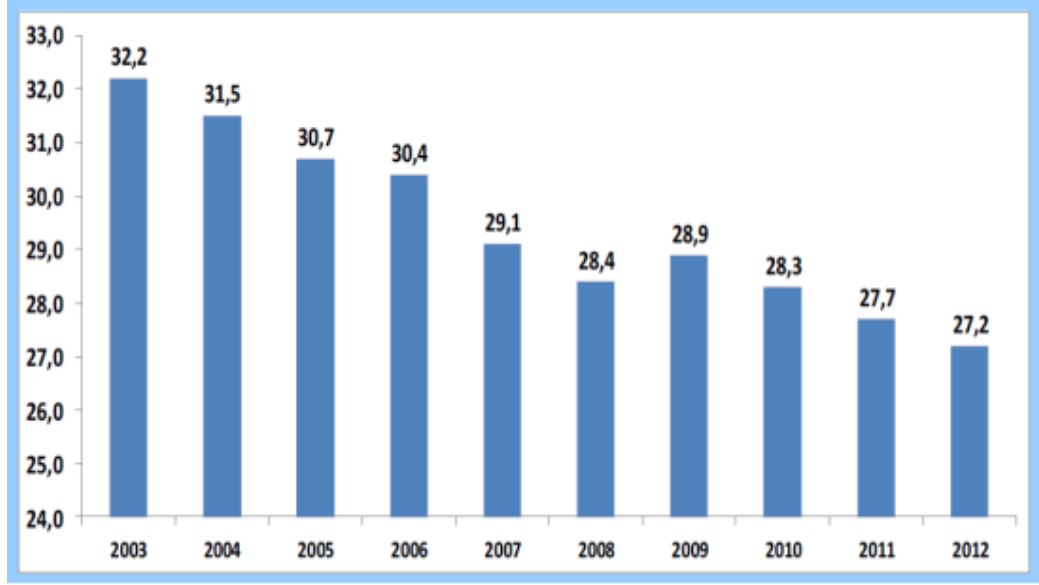
Yükümlülerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe, kamu harcamalarını izleme ve değerlendirme duyarlılığı da artmaktadır. Mükelleflerin gelir düzeyindeki farklılıklar vergi kaçırın meslektaşlarının davranışlarının değerlendirmelerinde ayırt edici bir etkidir. Vergi yükü arttıkça mükellefler vergi kaçakçılığı davranışına daha hoş görülü yaklaşmaktadırlar. Ödedikleri vergi ile kamu hizmeti arasında bağ kuran mükelleflerin vergi kaçakçılığı davranışına tepkileri daha olumsuzdur. Mükellefler muhatap oldukları cezaların derecesi yükseldikçe vergi kaçakçılığı davranışını daha hoşgörü ile karşılamaktadırlar.

3.3.1 Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Schneider (2012), 39 OECD ülkesinde yaptığı çalışmasında MIMIC yaklaşımını kullanarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ve gelişmesini incelemiştir. Şekil 3.3’te Türkiye’de kayıt dışı ekonomi yıllar itibariyle azalış eğilimi göstermektedir.

Tablo 3.12: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Hakkında Yapılan Çalışmalar (Ercan 2006)

Çalışma	Yıl	Kayıtdışılık (GSMH %)	Yöntem
SCHNEIDER	2013	26,5	MIMIC Model Yaklaşımı
SCHNEIDER	2012	27,2	MIMIC Model Yaklaşımı
SCHNEIDER	2010	28,3	MIMIC Model Yaklaşımı
SAVAŞAN ve SCHNEIDER	2005	35,2	MIMIC Model Yaklaşımı
BALDEMİR, GÖKALP ve AVCI	2003	10,8	MIMIC Model Yaklaşımı
Fatih SAVAŞAN	2004	28,0	MIMIC Model Yaklaşımı
ÇETİNTAŞ&VERGİL	2003	18,0-30,0	Ekonometrik Yöntem
Yılmaz İLGIN	2002	45,0	Basit Parasal Oran Yöntemi
AKTÜRK vd.	2002	16,2	Ekonometrik Yöntem
Ayşegül Şimşek TANDIRCIOĞLU	2002	43,5	Basit Parasal Oran Yöntemi
Yılmaz İLGIN	2001	65,7	Vergi İncelemeleri Yaklaşımı
ÖĞÜNÇ&YILMAZ	2000	0-23,5	Basit Parasal Oran Yöntemi
ÖĞÜNÇ&YILMAZ	2000	0-46,2	Basit Parasal Oran Yöntemi
ÖĞÜNÇ&YILMAZ	2000	10,6-22,1	Nakit Para Talebi Yaklaşımı
Yılmaz İLGIN	1999	26,6	Ekonometrik Yöntem
Yılmaz İLGIN	1998	82,5	Basit Parasal Oran Yöntemi
ÖĞÜNÇ&YILMAZ	1998	2,4	GSMH Yaklaşımı
TEMEL vd.	1994	2,2	GSMH Yaklaşımı
Nebiye YAMAK	1994	10	Ekonometrik Yöntem
Yılmaz İLGIN	1993	56,9	Basit Parasal Oran Yöntemi
Osman ALTUĞ	1992	35	Vergi İncelemeleri Yaklaşımı
Yılmaz İLGIN	1992	48,8	Ekonometrik Yöntem
TEMEL vd.	1992	1	İşlem Hacmi Yaklaşımı
TEMEL vd.	1992	8,1	Nakit Para Talebi Yaklaşımı
Türkmen DERDİYOK	1991	40,4	Vergi İncelemeleri Yaklaşımı
TEMEL vd.	1991	16,4	Vergi İncelemeleri Yaklaşımı
TEMEL vd.	1991	7,9	Ekonometrik Yöntem
Zehra KASNAKOĞLU	1990	7,8	Ekonometrik Yöntem
Zehra KASNAKOĞLU	1990	9,3	Parasalıcı Yaklaşımlar
Ahmet ÖZSOYLU	1990	7,5	GSMH Yaklaşımı
Ahmet ÖZSOYLU	1990	11,5	İşlem Hacmi Yaklaşımı
Ahmet ÖZSOYLU	1990	12,9	Basit Parasal Oran Yöntemi
KOÇOĞLU	1987	19,6-26,5	Duyarlılık Analizi
Türkmen DERDİYOK	1984	27,3	Ekonometrik Yöntem
TEMEL vd.	1984	23,1	Vergi İncelemeleri Yaklaşımı
HAKİOĞLU	1984	137,8	Ekonometrik Yöntem
TEMEL vd.	1981	7,8	Basit Parasal Oran Yöntemi

Şekil 3.3: 2003-2012 yılları arasında Türkiye Kayıt Dışı Ekonomisinin Gelişimi ve Boyutu (GSMH % olarak)(Schneider 2012)

Tablo 3.13'te Türkiye kayıt dışı ekonomisinin batılı komşu ülkeleriyle karşılaştırması yapılmıştır. Tabloya göre gelişmiş ekonomik yapıya sahip batılı ülkelerin kayıt dışı ekonomi oranlarının çok daha gerisindedir.

Tablo 3.13: 2003-2012 yılları arasında Türk ve Batılı Komşu Ülkelerinin Kayıt Dışı Ekonomi Gelişimi ve Boyutu (Schneider 2012)

Ülkeler/Yıl	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	32,2	31,5	30,7	30,4	29,1	28,4	28,9	28,3	27,7	27,2
Bulgaristan	35,9	35,3	34,4	34,0	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9
Yunanistan	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25,0	25,4	24,3	24,0
Almanya	17,1	16,1	15,4	15,0	14,7	14,2	14,6	13,9	13,7	13,3

Tablo 3.14'te kayıt dışı ekonominin gelişim ve büyüklük hesaplaması sonucunda Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin 2000 ve 2012 yılları arasında 39 OECD ülke arasında ortalama değerler %34,6, %32,2 ve %30,6 ile en büyük kayıt dışı ekonomiye sahip oldukları belirlenmiştir.

Tablo 3.14: 2000-2012 yılları arasında Moldova, Ukrayna ve Romanya'nın Kayıt dışı Ekonomi Gelişimi ve Boyutunun MIMIC yöntemi kullanılarak reel GSMH % Olarak Tahmini (Schneider 2012)

Ülke/Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Moldova	45,3	44,2	43,8	43,5	43,0	42,8	42,5	42,3	42,0	42,3	41,8	40,7	40,2
Ukrayna	52,2	51,4	50,8	49,7	48,8	47,8	47,3	46,8	46,2	46,2	45,1	44,6	44,0
Romanya	34,4	33,9	33,6	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1
Türkiye				32,2	31,5	30,7	30,4	29,1	28,4	28,9	28,3	27,7	27,2

Yaklaşık sonuçlar göstermektedir ki gelir vergileri, dolaylı vergiler, vergi morali, işsizlik, bireysel çalışma yıllık büyüme ve iş özgürlüğünde istatistiksel olarak etki etmektedir. Tablo 3.15'e göre serbest meslek %41,4 ile Türkiye'de kayıt dışı ekonomiye en fazla etki eden etkidir. Onu sırasıyla % 31,4 ile dolaylı vergiler, % 16,4 ile işsizlik takip etmektedir.

Tablo 3.15: 38 OECD Ülkesinde Kayıt dışı Ekonomi Belirleyicilerinin Ortalama Bağlı Etkisi (GSMH % 1999-2010) (Schneider 2012)

Ülke	Kayıt dışı ekonomi ortalaması	Gelir vergisi	Dolaylı vergiler	Vergi morali	İşsizlik	Kendi kendine çalışma	GSMH gelişimi	İş özgürlüğü
Bulgaristan	34,6	5,1	37,7	5,7	25,9	17,5	1,9	6,2
Almanya	15,7	16,6	24,2	8,3	24,3	16,9	0,6	9,1
Yunanistan	27,0	5,8	21,8	10,4	18,0	37,6	0,7	5,7
Türkiye	30,6	13,1	29,4	9,5	16,9	22,2	0,9	8,1

Tablo 3.16’de kayıt dışı ekonomiye bağlı etkisi en fazla olan dolaylı vergiler ve serbest meslek etkenlerinin vergi kaçakçılığına etkileri karşılaştırılmıştır.

Tablo 3.16: 38 OECD Ülkesinde Dolaylı Vergiler ve Serbest Meslek İtici Güçleri için “Saf” Vergi Kaçakçılığının Gelişimi ve Boyutu (GSMH %)(Schneider 2012)

Ülke/Yıl	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Ort.
Bulgaristan	6,8	6,4	6,2	6,3	6,4	6,1	5,9	5,5	5,1	4,8	4,4	4,8	5,7
Almanya	2,2	2,1	2,0	2,1	2,2	2,1	2,1	1,9	1,8	1,6	1,5	1,7	1,9
Yunanistan	5,6	5,3	5,2	5,3	5,3	5,1	5,0	4,6	4,4	4,0	3,7	4,0	4,8
Romanya	7,0	6,7	6,5	6,6	6,6	6,3	6,2	5,6	5,4	5,0	4,6	5,2	6,0
Türkiye	7,8	7,3	7,4	7,5	7,5	7,1	6,8	6,3	5,7	5,3	5,3	5,7	6,7
38 ülkenin ort	3,6	3,4	3,4	3,4	3,5	3,4	3,3	3,1	2,9	2,6	2,5	2,8	3,2

4. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ OLUŞTURAN NEDENLER

Kayıt dışı ekonomi olgusu, her ülke düzleminde farklılık arz etmekte olup farklı ülkelerde farklı nedenlere dayanmaktadır. Fakat bu olgu ülkeden ülkeye farklı boyutlarda görülmektedir.

4.1 Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Gelişmiş ekonomilerde kayıt dışılık ve nedenleri genellikle vergisel nedenler ve işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler gibi faktörler tarafından belirlenirken gelişmekte olan ülkelerde bu faktörlerin yanı sıra ekonomiyi etkileyen nüfus artışı ve kentsel g gibi demografik etmenler de etkili olabilmektedir. İster gelişmiş ister gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kayıt dıŐılıŐın ortaya çıkıŐında temel nokta yatırımcıların yatırımları ile ilgili gerçekleŐtirdikleri kar-zarar analizidir. Girişimciler kayıt dışında faaliyette bulunarak vergi ve sosyal güvenlik yükleri gibi çeşitli maliyetleri azaltma yoluna gidebilirler. Öte yandan, kayıt dışı tercihinin, maliyetleri azaltan yapısıyla beraber kamu hizmetlerinden yararlanamama, finansal hizmetlerden faydalanamama ve kayıtlı çalışan iŐletmelerle ticaret yapamama gibi maliyetleri artıran bir yapısı da söz konusudur (lgen ve Öztürk 2007). Tablo 4.1’de kayıt dışı ekonominin artışının ana nedenleri görülmektedir.

Tablo 4.1: Kayıt Dışı Ekonominin Artışının Ana Nedenleri (Schneider 2007)

Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen faktörler	Kayıt dışı ekonomi üzerindeki	
	(a)	(b)
(1) Vergi ve Sosyal Güvenlik Katkı Payı Yüklerinde Artış	35-38	45-52
(2) Devlet Kurumlarının Kalitesi	10-12	12-17
(3) Transferler	5-7	7-9
(4) Belirli İŞgücü Piyasası Mevzuatları	7-9	7-9
(5) Kamu Sektörü Hizmetleri	5-7	7-9
(6) Vergi Morali	22-25	-
Tüm Faktörlerin Etkisi	84-98	78-96
(a) 12 çalışmanın ortalama deŐerleri.		
(b) 22 çalışmanın deneysel sonuçların ortalama deŐerleri.		

Kayıt dışı ekonominin nedenlerinin analiz edilmesi, disiplinler arası bir yaklaşımı gerektirmektedir. Kavramın farklı tanımları her ne kadar ekonomik ve mali alana vurgu yapsa da, kurumsal, demografik ve psikolojik faktörler de kayıt dışı ekonominin oluşmasında en az ekonomik ve mali faktörler kadar etkilidir.

Tablo 4.2’de kayıt dışı ekonominin literatürde üzerinde durulan nedenlerine yer verilmiştir. Söz konusu nedenlerin ağırlık derecesi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. İlgili literatürde kayıt dışı ekonominin nedenlere ilişkin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımı yapılmaktadır.

Tablo 4.1: Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri (Kaynakçada yer alan çeşitli çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur)

Türkiye’de Ekonomiyi Kayıt Dışına İten Nedenler		
Toplumsal Faktörler	Ekonomik Faktörler	Kurumsal Faktörler
Vergiye Karşı Direnç	Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi	Yüksek Vergi Oranları
Vergi Bilincinin Yerleşmemesi	Üretimin Yöneldiği Piyasa	Yüksek Sosyal Güvenlik Yüğü
Sosyal Güvenlik Sisteminin Yetersizliği	Ekonomik İstikrarsızlık	Vergi Kaçırma Olanakları
Kente Göç ve Nitelsiz İş Gücü	İşsizlik	Vergi Ceza Oranları
Kamu Otoritesine Karşı Güven Eksikliği	Enflasyon	Vergi Denetiminin Yetersizliği
Rüşvet ve Yolsuzluk	Gelir Dağılımı	Vergi Yüğü Dağılımının Adaletsizliği
-	-	Vergi Mevzuatının Sürekli Değişmesi
-	-	Vergilendirme Ortamının Belirsizliği

Kayıt dışı ekonominin üzerinde sıkça durulan nedenleri arasında; vergi ve sosyal güvenlik primlerinin yüksekliği, denetim sistemindeki eksiklikler ve hükümetin aşırı düzenlemeleri gösterilmekte iken, gelişmekte olan ülkelere ilişkin çalışmalarda ise; yüksek vergi oranları, karmaşık vergi sistemi, düşük orandaki

sanayileşme, vasıfsız işgücü, yolsuzluklar, aşırı düzenlemeler ve bürokrasinin üzerinde durulmaktadır (Gerxhani 2004).

Kayıt dışı ekonominin nedenleri (örneğin vergi oranlarının arttırılması) ve sonuçları (kayıt dışı ekonominin artması) makro temelde analiz edilmektedir. Ancak, konuya ilişkin politikalar uygulamaya konurken bireysel karar alma süreci ve bu süreci etkileyen faktörler gözden kaçırılmamalıdır (Schneider ve Enste 2002).

4.1.1 Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kayıt dışı ekonominin nedenleri üzerine literatürde bir çok çalışma mevcuttur. Literatürdeki kayıt dışı ekonomi üzerine yapılan temel çalışma Allingham ve Sandmo'ya (1972) aittir. Allingham ve Sandmo çalışmalarında vergi kaçırma eğilimini vergi oranı, yakalanma olasılığı ve ceza indirim oranının etkilediğini belirtmişler ve kurumsal ve psikolojik faktörlerin önemine değinmişlerdir.

Feige'e göre (1990), yeni kurumsal iktisat yaklaşımının kayıt dışı ekonomi literatürüne ilişkin değerlendirmelerinde ise, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomi arasındaki kurumsal farklılıklara vurgu yapılmakta resmi ekonomideki kurumsal kısıtlamaların maliyetleri yükselterek bireyleri kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeye yöneltmektedir. Çalışmada kayıt dışı ekonominin nedenleri ele alınırken, düzenlemelerin kalitesi ve sıklığı üzerinde sıkça durulmaktadır. Buna göre; aşırı düzenleme resmi ekonomide faaliyet gösteren iktisadi birimlerin maliyetlerini arttırarak, kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermelerine neden olacaktır.

Giles (1998), Yeni Zelanda ekonomisine ilişkin yaptığı çalışmada, 1968-1994 yılları arasında yüksek vergi oranlarının kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Schneider (1997), Avusturya ekonomisi için yaptığı çalışmada, 1965-1995 döneminde doğrudan vergi yükünün kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır. Söz konusu dönemde vergi yükünün kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni olmasına rağmen, 1977 yılında, kayıt dışı ekonominin yaklaşık %50'si doğrudan vergi yükünden kaynaklanırken bu oran 1990'da %28,7'ye düşmüştür. Tam tersine, 1960'da kayıt dışı ekonominin %12'si dolaylı vergi yükünden kaynaklanırken, 1995'te bu oran %26,6'ya ulaşmıştır.

Johnson vd. (1999), vergi oranları, vergi gelirleri, kamu mal ve hizmetlerinin kalitesi ve düzenlemeler ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi Latin Amerika, OECD ve Doğu Avrupa ülkeleri için araştırdıkları çalışmalarında, vergi oranlarının etkilerine ilişkin farklı bölgelerde farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Bazılarında vergi oranları arttıkça kayıt dışı ekonomi artarken, bazılarında azalmaktadır. Bu durumun temel nedeni olarak da, kurumsal yapıdaki farklılıkları göstermişlerdir. Öte yandan, çalışmanın sonuçlarına göre vergi gelirleri arttıkça kayıt dışı ekonomi azalmaktadır. Latin Amerika, Doğu Avrupa ve OECD ülkeleri için oluşturdukları makro modelde, kayıt dışı ekonomideki %20 oranındaki bir artışın kayıtlı ekonomideki büyüme oranını %3-3,5 oranında arttırdığı sonucuna ulaşırlarken; Norris ve Feltenstein (2005) ise, Pakistan için kredi piyasasını temel alarak oluşturdukları dinamik genel denge modelinde, kayıt dışı ekonominin resmi ekonomideki büyüme hızını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Friedman vd. (2000), iktisadi ajanları kayıt dışına iten faktörleri ele alan iki temel teori vardır. Bunlardan birincisine göre yüksek vergi oranları kayıt dışı ekonomiye sebep olmaktadır. İkincisine göre ise, iktisadi ajanlar, kayıt dışına vergilerden kaçınmak için değil, bürokrasi ve yolsuzluğun yükünü azaltmak için yönelmektedirler. Çalışmada, Latin Amerika, OECD ve geçiş ekonomilerinden oluşan 69 ülke için bu iki teori araştırılmıştır. Ampirik çalışmanın sonuçlarına göre, yüksek doğrudan ya da dolaylı vergilerin kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi bulunamamıştır. Hatta yüksek vergi oranlarının küçük kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi bulunmuştur. Öte yandan, daha fazla bürokrasi ve zayıf yasal çerçeve kayıt dışı ekonomi ile ilişkilidir.

Bovi (2002), ekonomik teorisine göre, bürokratik etkinlik ve yolsuzluklar kayıt dışı ekonomiye etki eden temel faktörlerdendir. Çünkü daha etkili bir bürokrasinin kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren ajanların cezalarını arttıracığı beklenmektedir. Ancak kayıt dışı ekonomi ile yolsuzluk arasındaki ilişki belirsizdir. Bazı çalışmalar ikame oldukları sonucuna ulaşırken diğerleri tamamlayıcı olduklarını ifade etmektedir.

Bovi, (2000-2002), Friedman vd. (2000), Johnson vd. (1999), kaliteli kurumsal yapı ile desteklendiğinde, yüksek vergi oranlarının kayıt dışı ekonomiyi arttırmayacağı aksine, yüksek vergi geliri, iyi kurumsal yapı ve düşük kayıt dışı

ekonomi şeklindeki denge durumunun sağlanacağı şeklindeki görüşü her ne kadar sıklıkla dile getirilmeye başlasalar da, Schneider (2000), Schneider ve Enste (2000-2002), Giles (1998), Kuehn (2007) literatürdeki hakim görüş mali yük arttığında kayıt dışı ekonominin artacağı yönündedir.

Schneider ve Ersnte (2002), Avusturya'daki kayıt dışı ekonomiyi nakit para talebi yaklaşımıyla ölçtükleri çalışmalarında, doğrudan ve dolaylı vergi oranları arttıkça kayıt dışı ekonominin de arttığını bulmuşlardır. İşsizlik sigortası, işsizlik yardımı gibi transfer ödemeleri, kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeyi arttırabilmektedir. Torgler ve Schneider'e göre (2007), bu noktada ise vergi ahlakının vergi ödeme kararına etkisi önem taşımaktadır.

Dreher vd. (2005), 18 OECD ülkesi için gerçekleştirdiği çalışmasında yolsuzluk ile kayıt dışı ekonominin ikame olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kamu gücünün özel çıkar amacıyla kullanılması anlamına gelen yolsuzluk, genel yerleşik ve yaygındır. İkinci görüşe göre ise, bürokrasi, düzenleyici çerçeve, hukuk devleti anlayışı ve yolsuzluklara ilişkin bakış açısının bileşiminden oluşan kurumsal kalite kayıt dışı ekonominin temel belirleyicisidir.

Kuehn (2007), yüksek gelirli OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonomi, vergi oranları ve vergi politikası ilişkisini araştırdığı modelde, vergi oranları arttıkça kayıt dışı ekonominin arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Macias (2008) çalışmasında, Meksika'da vergi oranları arttıkça kayıt dışı ekonominin arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Schneider vd. (2010), 162 ülkede 1999-2007 yılları arasında, kayıt dışı ekonominin nedenlerini araştırdıkları çalışmalarında, mali yük arttıkça kayıt dışı ekonominin arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

4.1.2 Mali ve Ekonomik Nedenler

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenlerin başında mali ve ekonomik nedenler gelmektedir. Son yıllarda azalma sürecine girmekle birlikte yine de yüksek olarak değerlendirilebilecek enflasyonun hüküm sürdüğü ülkemizde, enflasyon

nedeniyle ortaya çıkan efektif karların vergilendirilmesi, elde edilen gelirin enflasyon sonucu artarak yüksek oranlı vergi dilimlerine dahil olması ve yine enflasyon nedeniyle satın alma gücünde meydana gelen aşınmadan dolayı mükellefler, elde ettikleri gelirin bir kısmını vergi idaresinden gizlenme yoluna gitmektedir (Akbulak ve Tahtakılıç 2003). Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden bir diğeri, ülkemizde ekonomide hakim olan işletme yapısının genellikle KOBİ'lerden meydana gelmesidir. Türkiye'de KOBİ'ler toplam istihdamın ortalama %45'ini, yatırımların ise %27'sini gerçekleştirirken toplam kredilerin yalnızca %3-4'ünü kullanabilmektedirler (Aydemir 1995). Öte yandan, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk, mali sistem ve vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi yapısı ve vergi oranlarının çeşitlerinin yüksekliği, vergilendirme ortamının belirsizliği, defter tutma hadleri kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran mali ve ekonomik diğer nedenler olarak sıralanabilir.

4.1.2.1 Ülkenin Kalkınma Seviyesi ve Kişi Başı Gelir Düzeyi

Kayıt dışı ekonomiye ilişkin erken dönem çalışmalarda, kayıt dışılık sorununun az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu olduğuna vurgu yapılmış, kalkınma süreci ile birlikte bu sorunun hafifletilebileceği belirtilmiştir (Kuehn 2007). İktisadi kalkınma sürecinde ülkelerdeki hakim sektörün ağırlığı da değişmektedir. Bu çerçevede, izleme ve denetleme olasılığının az olduğu tarım sektörünün ekonomideki payı azalmaktadır (İlgın 1999).

Diğer taraftan, ekonomik gelişme ile birlikte işlemlerin nakit yerine daha çok bankalar aracılığıyla yapılmasının da kayıt dışı ekonomiyi azaltacağı belirtilmektedir. Kredi kartı kullanımını kayıt dışı ekonomi ile mücadelede önemli bir politika aracı olarak görülmektedir. Kredi kartı ile yapılan işlemler banka kayıtlarına girmekte vergi denetimini kolaylaştırmakta ve mükellefleri belge düzenine uymaya zorlamaktadır. Bu çerçevede, Türkiye için yapılan ampirik çalışmaya göre, kredi kartı harcamaları %1 arttığında vergi gelirleri %0.5 artmaktadır. Vergi gelirlerindeki bu artış da kayıt dışı ekonomideki azalmanın göstergesi olarak ele alınmaktadır (Kızılot vd. 2010). Ancak, kayıt dışı ekonominin sadece iktisadi kalkınma ile çözülebilecek bir sorun olmadığını, kayıt dışı ekonominin günümüzde gelişmiş

lkelerde de önemli boyutlara ulaşmış olması göstermektedir. Öte yandan, Schneider vd. (2010), 1999-2007 döneminde 162 ülke için kayıt dışı ekonominin byklgn ve nedenlerini araştırdıkları çalışmalarında kişi başi gelir düzeyi arttıka kayıt dışı ekonominin azaldığını bulmuşlardır.

4.1.2.2 Enflasyon

Yüksek enflasyon nedeniyle reel gelirleri azalan bireyler bu azalışı telafi edebilmek için kayıt dışı sektöre yöneleceklerdir. Buna göre, kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren işletmeler marjinalizm tezine göre, küçük ölçeklidir ve üretimi sürdürebilme mücadelesi vermektedirler.

Yüksek enflasyon bu firmaların üretimde kullandıkları girdilerin fiyatlarının artmasına neden olarak firmaların üretimlerini durdurmalarına yol açabilecektir. Kayıt dışı faaliyet gösteren firmaların piyasadan çekilmeleri sonucunda ise kayıt dışı ekonomi azalabilecektir. Schneider vd. (2010) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yaptıkları çalışmalarında enflasyon arttıka kayıt dışı ekonominin de arttığını bulmuşlardır.

4.1.2.3 İşsizlik

Ekonomide istikrarsızlık oluşturan faktörlerden bir diğeri olan işsizliktir ve işsizlik arttıka, resmi ekonomide iş bulamayan bireyler kayıt dışı ekonomide çalışmaya başlamaktadır. Bu durum da kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır. Schneider vd. (2010) ile Torgler ve Schneider (2007) alışmalarında gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için işsizlik oranı arttıka kayıt dışı ekonominin arttığını belirlemişlerdir. Macias (2008) ise, Meksika ekonomisi için gerçekleştirdiği çalışmada işsizlik arttıka kayıt dışı ekonominin azaldığı sonucuna ulaşmıştır.

4.1.2.4 Tarım ve Hizmetler Sektörünün Ekonomideki Payı

Tarım ve hizmet sektörünün ekonomideki oranının yüksek olması kayıt dışılığa neden olabilen faktörlerden birisidir. Tarım ve hizmet sektöründe küçük işletmelerin yoğunluğu denetim mekanizmasının çalışmasını zorlaştırmaktadır. Torgler ve Schneider (2007) çalışmalarında, tarım sektörünün ekonomideki payı arttıkça kayıt dışı ekonominin arttığını bulmuşlardır.

4.1.2.5 Gelir Dağılımı

Gelir dağılımındaki eşitsizlik de bir ülkedeki kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen ve büyüklüğünü etkileyen faktörlerden birisidir. Gelir dağılımının kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi gelirden pay alan grupların gelirlerini artırmak amacıyla kayıt dışı istihdama arz oluşturması durumunda ortaya çıkmaktadır (Oktaykızı 2012). Gelir dağılımında üst gelir diliminde bulunan bireyler de vergi ve diğer yükümlülüklerden kaçınma amacıyla gelirlerini saklama eğiliminde olacaktırlar (İlgin 1999 ve DPT 2001).

4.1.2.6 Küreselleşme ve Dış Ticaret

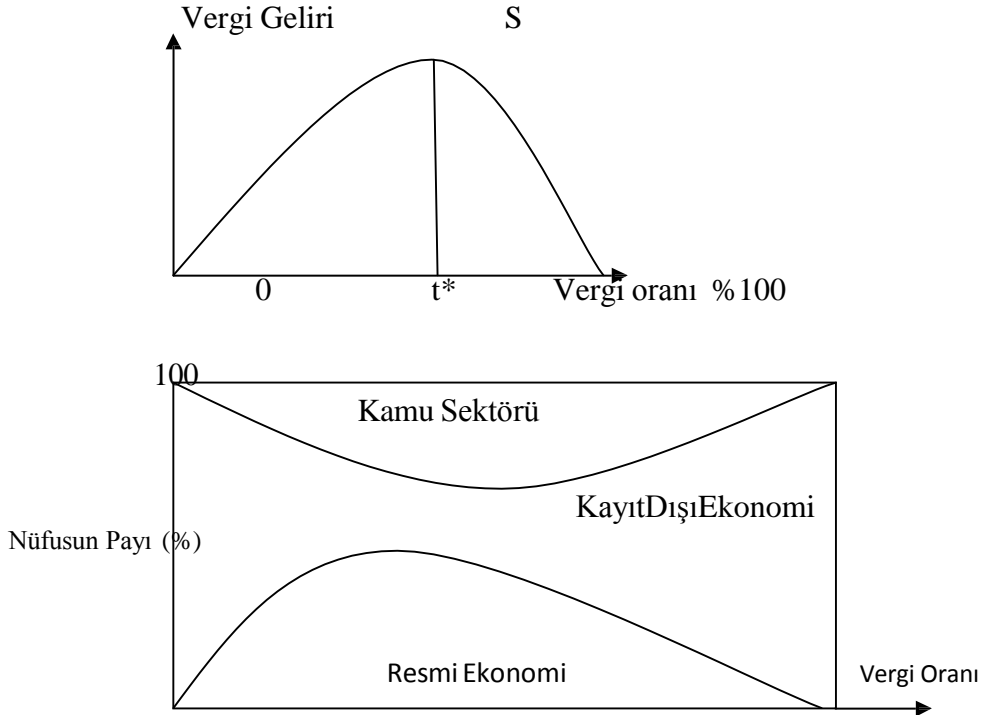
Küreselleşme ve dış ticaretin yol açtığı rekabetin kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkilerine ilişkin iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan birincisine göre dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılması sonucunda kayıt dışı ekonomi azalacaktır (Schneider vd. 2010). Schneider vd. (2010) çalışmalarında, ülkelerin dışa açıklığı arttıkça kayıt dışı ekonominin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer görüşe göre ise, küreselleşme ve dış ticaretle birlikte artan rekabet, fiyatları ve karları azaltmakta, firmalar maliyet avantajları arayarak kayıt dışı ekonomiye yönelmektedirler.

Küreselleşme ve teknolojik gelişme ile yaygınlaşan elektronik ticaret de, internet üzerinden gerçekleştirilen işlemlere ilişkin evrensel normların oluşturulamamış olması, bu işlemleri takip etmenin zorluğu ve vergi mükellefiyeti tesis ettirmemiş olanların bu işlemlere aracılık etmesi gibi nedenlerle kayıt dışı ekonomiyi arttırabilmektedir (Çomaklı 2007).

Karlinger (2009) çalışmasında, küreselleşme ile birlikte artan rekabetin kayıt dışı ekonomideki genişleme ile ilgisinin olup olmadığını araştırmıştır. OECD, Latin Amerika ve Asya ülkeleri içerisinde seçilen 45 ülke için yapılan ampirik çalışmada, rekabetin kayıt dışı ekonomiyi arttırdığı bulunmuştur. Rekabetin etkisi, vergi oranlarının düşük, yolsuzluğun az olduğu ülkelerde daha düşük seviyededir.

4.1.2.7 Vergi ve Sosyal Güvenlik Primlerinin Yüksekliği

(Schneider 2000; Schneider ve Klinglmair 2004) Laffer eğrisi yaklaşımı çerçevesinde, vergi oranları kayıt dışı ekonomi ilişkisi Şekil-4.2’de yer almaktadır. Şeklin üst kısmında yer alan Laffer Eğrisinde, yatay ekseninde vergi oranları yer alırken dikey ekseninde vergi gelirleri yer almaktadır. En fazla vergi geliri, vergi oranı t^* iken elde edilmektedir. (S) Bu nokta aşıldığında, vergi oranlarındaki artışa rağmen, vatandaşlar vergi ödemekten kaçınacağı için vergi gelirleri azalacaktır. Bu noktada, vergi oranlarındaki azalma vergi gelirlerini arttıracaktır. Şeklin alt kısmı ise, kayıt dışı ekonomi ile olan ilişkiyi göstermektedir.

Şekil 4.2: Vergi Geliri-Vergi Oranı-Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki (Schneider ve Ernste 2002)

Giles (1998), Yeni Zelanda ekonomisine ilişkin yaptığı çalışmada, 1968-1994 yılları arasında yüksek vergi oranlarının kayıt dışı ekonomiyi artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Schneider (1997), Avusturya ekonomisi için yaptığı çalışmada, 1965-1995 döneminde doğrudan vergi yükünün kayıt dışı ekonominin en önemli nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır. Schneider vd. (2010), 162 ülkede 1999-2007 yılları arasında, kayıt dışı ekonominin nedenlerini araştırdıkları çalışmalarında, mali yük arttıkça kayıt dışı ekonominin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Bovi (2002), OECD ülkeleri için gerçekleştirdiği ampirik çalışmada, sosyal güvenlik katkılarının adil olduğu takdirde kayıt dışı ekonomiyi arttırmadığı sonucuna ulaşmıştır.

4.1.2.8 Sosyal Transferler

İşsizlik sigortası, işsizlik yardımı gibi transfer ödemeleri, kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeyi arttırabilmektedir (Schneider ve Ernste 2002). Bu sistemlerde resmi ekonomide iş arayıp sosyal transfer alan bireylerin, bir taraftan kayıt dışı ekonomide çalışıp diğer taraftan bu transferleri almaya devam etme olasılıkları bulunmaktadır (Schneider 2000; Schneider ve Ernste 2000).

4.1.2.9 Kamu Harcamaları

Kayıt dışı ekonomi, uzun bir dönem boyunca, devlet gelirlerinde meydana getirdiği azalmaya vurgu yapılarak değerlendirilmiş, konuya harcama tarafından pek fazla bakılmamıştır. Ancak; vergi mükellefinin de ödediği vergi karşılığı kamu hizmeti satın alan bir tüketici olarak ele alınması, toplanan vergilerin nereye nasıl harcandığı konusunda bilgilendirilmesi hususunu ortaya koyar (Şengül 1997). Toplanan vergilerin verimli harcanmaması mükelleflerin tepkisini çekebilmektedir. Devlet başarısızlığı olarak tanımlanan bu süreci gören bireyler ödedikleri vergilerin etkin olmayan bir biçimde kullanılacağını, kayıtlı kalarak elde edecekleri kamusal mal ve hizmetlerin miktar ve kalitesinin azalacağını düşünerek kayıt dışı sektöre geçerler (Gerxhani 2001). Diğer taraftan, kayıt dışı ekonomideki artış da kamu harcamalarının miktar ve kalitesini etkileyecektir. Buna göre, kayıt dışı ekonominin artması vergi gelirlerinin azalmasına yol açacak, kamu harcaması azalacak, üretilen

kamusal mal ve hizmet miktarı düşecektir. Vergi gelirlerini arttırmak amacıyla kayıtlı bireylerin vergi yükü artacak, yararlandıkları kamusal mal ve hizmetlerin kalitesi azalan ve vergi yükleri artan bireyler ise kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeyi tercih edeceklerdir (Schneider 2000; Schneider ve Klinglmair 2004; Schneider ve Enste 2000).

Giles (1998), Yeni Zelanda ekonomisi için gerçekleştirdiği ampirik çalışmada hükümetin büyüklüğü arttıkça kayıt dışı ekonominin de arttığı sonucuna ulaşmıştır. Schneider vd. (2010), Macias (2008), Torgler ve Schneider (2007) çalışmalarında, kamu harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıladaki payı arttıkça kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

4.1.3 Hukuki ve İdari Nedenler

Vergi kayıpları ve bunların sebep olduğu bütçe açıkları, kayıt dışılığın en önemli mali sonuçlarından bir tanesidir. Kamu kesimini açıkları, devletin ekonomiyi yönlendirmede kullanacağı para ve maliye politikalarının etkinliğini azaltmaktadır. Bütçe açıkları ise, enflasyonist beklentileri arttırmaktadır. Emisyon veya borçlanma yoluyla bütçe açıklarının kapatılması da enflasyonist baskıları artırmakta, bu nedenle, kayıt dışılık enflasyona ve bundan kaynaklanan gelir dağılımında bozulmalara yol açmaktadır (Güryay ve Şafaklı 2004).

4.1.3.1 Türk Vergi Sistemi

Vergi sistemimiz beyan esasına dayanmaktadır. Türk vergi sistemi yapısının karmaşık olması, düzenlemelerin sıklığı mükelleflerin takibini zorlaştırmaktadır. Vergi mükellefleri sistemin açıklarından faydalanmakta ve kayıt dışı ekonomiye yönelebilmektedirler. Vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçebilmek için; denetimlerin artırılmasının yanı sıra vergi yasalarına uymayanlar için bu durumun ciddi bir risk oluşturduğunun bilincine varması acil bir gerekliliktir (Özçelik ve Özcan 2006).

4.1.3.2 Devlet Yapısından Kaynaklanan Diğer Faktörler

Bürokrasinin yoğun olması, düzenleyici ve idari kademelerin varlığı, istihdam ilişkisini resmileştirmeye yönelik prosedürleri karmaşıklaştırmaya ve ağırlaştırmaya neden olmakta; bunun sonucunda ise işçi ve işverenin çalışmayı beyan etmekten caydırmaya neden olabilmektedir (Güloğlu 2005).

İstanbul Ticaret Odası tarafından yapılan bir araştırmada ilginç verilere ulaşılmıştır. Firmalar üzerinde yapılan anketlere göre kamu kurum ve kuruluşlarında en çok rahatsızlık veren uygulamalardan bir tanesinin çok fazla veya gereksiz belgeler istenmesi cevabı ilk sırayı teşkil ederken, bu cevabı sırayla işlemlerin uzun sürmesi, gereksiz yere noter tasdiki istenmesi, işlemler ve belgeler hakkında net bilgi verilmemesi, çok sayıda kuruluştan belge istenmesi, zorunlu bağış ve ödemeler yaptırılması, rüşvetsiz ve torpilsiz işlem yaptırılmaması takip etmiştir. Anket sonucunda işverenlerin bürokrasiden fazlasıyla bunaldığı görülmüştür. Aynı çalışmada işletmelerin neredeyse tamamının denetimlerde sorun yaşadığını belirtmiştir. Bu çalışma sonucunda firmaların yaşadıkları bu sorunlar ardından kar marjlarının azaldığı, rekabet ortamında pazar kaybı yaşadığı görülmüş ve bazı firmaların yatırımlardan vazgeçtiği ya da bu yatırımları ertelediği görülmüştür (Yereli ve Karadeniz 2004).

Yasaların basit ve açık olmaması ve sık sık değişikliğe uğraması, cezaların caydırıcı olmaması, takip edilemeyen kamu alacakları, hukuki boşluklar, istisna ve muafiyetler, vatandaşların yasalara güveninin azalması, vergi idaresinin organik yapısı, teknik yapı, personel yapısı, denetim mekanizmasının etkisiz olması kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran hukuki ve idari nedenler arasında sıralanabilir. Öte yandan, kayıt dışı ekonomiye yol açan nedenlerden bir diğeri (Altuğ 2002), hamiline yazılı ekonomidir. Hamiline yazılı çekler, senetler, menkul kıymetler gibi ödeme araçlarının sahibinin ve/veya zilyedinin tespiti olanaksız olduğundan, bunların geliri yada kullanıldığı işlemler sonucu elde edilen gelirin beyan dışı bırakılma imkanı ortaya çıkmaktadır.

4.1.4 Sosyal Yapısal Nedenler

Mükellefleri kayıt dışına iten sosyal nedenler, toplumsal değer yargıları, vergi ahlakı, mükellef psikolojisi ve tarihsel nedenler olarak sıralanabilir. Kayıt dışı ile mücadelede ve kayıt dışını önlemede toplumsal değer yargıları büyük önem taşımaktadır. Yolsuzlukla mücadelede olduğu gibi kayıt dışının doğmasını ve büyümesini engelleyen en önemli faktörlerden biri “peer pressure” olarak adlandırılan çevre baskısıdır. Bu çevre baskısının oluşabilmesi için toplumun ahlaki değerlerinin kayıt dışını dışlaması ve bu dışlamanın da bir toplumsal norm haline gelmesi şarttır. Böyle bir toplumda çevre baskısı kendinden dengeleyici bir rol oynayacak ve kayıt dışının büyümesini engelleyecektir. Buna karşılık bu tip bir toplumsal normun oluşturulamadığı ülkelerde bu kez tam tersine kayıt dışını arttıran bir süreç söz konusudur. Bu tip durumlarda kayıt dışı adeta kendi başına bir norm haline gelmektedir.

Toplumsal değer yargılarının Türkiye’de kayıt dışılığın büyümesini engelleyecek bir şekilde gelişmemesinin, kayıt dışının büyümesini engelleyecek faaliyetlerin toplum tarafından dışlanmamasının ve hatta bazı durumlarda meşru görülmesinin açıklaması, farklı sosyal dinamikler sonucu oluşan sosyal bilincin ne şekilde geliştiği incelenerek yapılabilir.

4.1.4.1 Düzenlemelerin Yoğunluğu ve Etkinliği

Resmi ekonomide artan düzenlemeler nedeniyle iktisadi özgürlükleri azalan bireyler de kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeye yönelirler. Bu çerçevede, en çok emek piyasasına yönelik düzenlemelerin etkilerine işaret edilmektedir. Emek piyasasına yönelik düzenlemelerin yalnızca işten çıkarma durumunda maliyetleri arttırmadığı, aynı zamanda iş arayan bireyler için de piyasaya giriş engeli yaratarak bireyleri kayıt dışı çalışmaya sevk ettiği ifade edilmektedir (Schneider ve Ernste 2002).

Emek piyasasında işçi ve işveren için maliyetleri arttırarak kayıt dışılığa yönlendiren başlıca düzenlemeler ise; asgari ücret çalışma saatleri, yasal ihbar süresi, zorunlu kıdem tazminatı, işten çıkarmayı zorlaştıran düzenlemelerdir. Öte yandan

yeni bir iş yeri açma veya kapama safhasında karşılaşılan düzenlemeler de ülkeden ülkeye farklılık göstererek işlem maliyetlerini etkilemektedir (North 2002). Schneider vd. (2010) çalışmalarında, gelişmiş ve gelişmekte olan 162 ülke için düzenleyici çerçevenin kalitesi arttıkça ve düzenlemelerin sayısı azaldıkça kayıt dışı ekonominin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır.

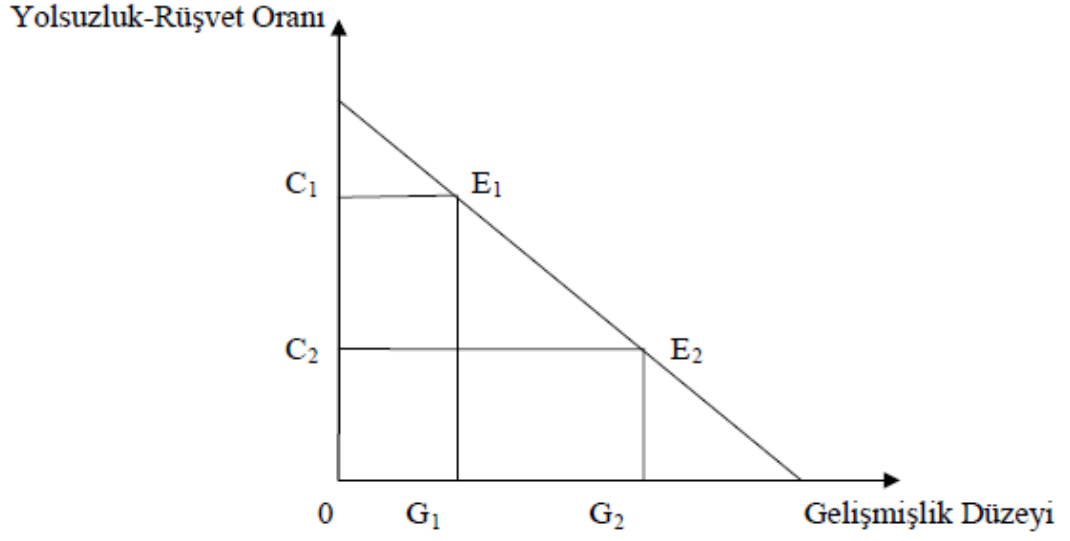
Ernste (2002), Avusturya ekonomisine ilişkin çalışmalarında emek piyasası ve sosyal güvenlik sistemine ilişkin düzenlemelerin sayısı arttıkça kayıt dışı ekonominin arttığını bulmuşlardır.

4.1.4.2 Devlet – Vatandaş İlişkisi ve Devlete Karşı Bakış Açısı

Schneider ve Torgler (2007) çalışmalarında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde vatandaşların politika oluşturma sürecine doğrudan katılımları arttıkça kayıt dışı ekonominin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre algılanan demokrasi ve hesap verebilirlik arttıkça kayıt dışı ekonomi azalmaktadır.

4.1.4.3 Yolsuzluk ve Rüşvet

Kayıt dışı ekonomi yolsuzluk ve rüşvetin bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Bir ekonomide yolsuzluk ve rüşvet arttıkça kayıt dışı ekonomi de artmaktadır. Bakıldığında, gelişmemiş ülkelerin en büyük sorunu yolsuzluk ve rüşvettir. Tanzi (1998)'ye göre, yolsuzluk, rüşvet ile ekonomik gelişmişlik arasında ters orantılı bir ilişki vardır. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi artınca yolsuzluk-rüşvet oranı düşmektedir. Şekil 4.3'de bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile yolsuzluk-rüşvet oranı arasındaki ilişki gösterilmektedir.

Şekil 4.3: Gelişmişlik düzeyi ile yolsuzluk-rüşvet arasındaki ilişki (Kaynak: Tanzi, 1998, s.28-29)

5. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ ÜZERİNE ANALİZ ÇALIŞMASI

Kayıt dışı ekonominin nedenleri çalışmanın bu bölümünde istatistiki yöntemlerle analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın kaynağını oluşturan veriler yüz yüze görüşme tekniği olan anket yöntemiyle toplanmıŐ ve hipoteze etki eden faktörler tespit edilmiştir.

5.1 Araştırmanın Metodolojisi

Metodoloji kısmında araştırmanın konusu, amacı ve yöntemine dair bilgiler yer almaktadır.

5.1.1 Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, Küçük Ölçekli KOBİ ve Orta Ölçekli KOBİ sınıfına uygun Şirketlerde kayıt dışı ekonomi olgusu hakkındaki bilgi düzeyi ve görüşlerinin tespit edilmesini içermektedir. AraŐtırmaya katılan Şirket sahibi, üst yöneticisi, mali işler sorumlusu ve insan kaynakları sorumlularının kayıt dışı ekonominin nedenleri hakkındaki kişisel görüş ve tercihlerini ortaya konmak için hazırlanan sorulara cevap verdiği bu araŐtırmadaki bilgiler araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

5.1.2 Araştırmanın Amacı

Kayıt dışı ekonominin önlenbilmesi için öncelikle kayıt dışı ekonominin nedenlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu araştırmada araştırmanın konusu kapsamına giren Şirket yöneticilerine kayıt dışı ekonominin gelişim durumu ve nedenleri üzerine sorular sorulmuştur. Verilen cevaplar üzerinden kayıt dışı ekonominin büyüyüp büyümediği ve kayıt dışı ekonomiye neden olan etkenler öğrenilmeye çalışılmıştır.

5.1.3 Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, kayıt dışı ekonomiye etki eden faktörlerin faktör analizi ve regresyon modeliyle istatistiksel yöntemlerle tespit edilmesini içermektedir.

5.1.3.1 Araştırmanın Örneklemi ve Büyüklüğü

Türkiye’de şirketler çalışan sayısına göre (1-9) Mikro Ölçekli KOBİ, (10-49) Küçük Ölçekli KOBİ, (50-249) Orta Ölçekli KOBİ, (250 ve üstü) Büyük Şirket olarak adlandırılmaktadır. Çalışmamızın uygulama evreni, küçük ve orta ölçekli kobi sınıfına uygun olan rasgele seçilen 151 üst düzey şirket yöneticileridir. Çalışmamızda belirli sayıdaki örneklemin ana kütleli temsil ettiği varsayımı ile elde edilen verilerin genelleştirilmesi yöntemi olan basit tesadüfi örnekleme metodu esas alınmıştır. Böylece araştırma evreninin tüm mükelleflerin görüşünü temsil ettiği varsayılmıştır.

5.1.3.2 Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri

Çalışmamızda verilere daha kısa sürede ulaşabilmek ve sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için birincil veri toplama tekniklerinden olan yüz yüze anket yöntemi tercih edilmiştir. Elde edilmek istenen veriler anket formları aracılığıyla toplanmıştır. Anketteki sorular katılımcıları herhangi bir yönlendirmeye mahal vermeyecek şekilde özenle hazırlanmıştır. Kayıt dışı ekonominin mali, kurumsal ve sosyal nedenlerine karşılık gelen ve kayıt dışı ekonominin oluşmasına etken olduğu görüşünü içeren sorular ihtimamla hazırlanmış ve katılımcıların kolaylıkla anlayıp cevap verebilecek nitelikte kısa, basit ve açık şekilde sorulmuş olmalarına dikkat edilmiştir. Katılımcılara verdikleri cevapların herhangi bir yükümlülüğünün ve bağlayıcılığının bulunmadığı ve tamamen gizli tutulacağı izah edilmiştir. Cevaplama katılımcıların çekinceye kapılmamaları ve şeffaf cevaplar verebilmeleri için anket formunda kişilerin adı, soyadı vb. kişisel bilgilerin içermediği sorulara yer verilmiştir.

5.1.3.3 Araştırmanın Kapsamı

Çalışmamızın kapsamına mükellef sayısının en çok olduğu büyük şehirler, genel olarak da vergi mükellefleri alınmıştır. Sınırlama olarak, küçük ve orta ölçekli kobi sınıfına uygun şirketler aranmış, kapsama giren şirketlerde ise şirket sahibi ve üst yöneticilerine ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcıların cevaplamış olduğu formlar tek tek değerlendirilmiş ve hata ve eksiklik olup olmadığı incelenip, yanıltıcı sorulara farklı cevap veren katılımcıların anketleri elenmiştir.

5.1.3.4 Araştırmanın İstatistiksel Analiz Tekniği

Analiz edilebilir nitelikteki anketler SPSS (17. 0) programına işlenmiştir. Anket formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerinin öğrenilmesi amacıyla 5 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların kayıt dışı ekonomi olgusunun nedenlerine karşı düşüncelerini ölçmek amacıyla 37 önerme bulunmaktadır. İkinci bölüm soruları 5'li Likert Yöntemi ile hazırlanarak katılımcıların görüşleri ölçülmeye çalışılmıştır.

5.2 Araştırmanın Bulguları ve Analizi

Araştırma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölüm ankete katılan mükelleflerin demografik özelliklerini, ikinci bölüm ise kayıt dışı ekonomiye etki eden faktörler hakkındaki mükelleflerin görüşlerini kapsamaktadır.

5.2.1 Demografik Bulguların Analizi

Çalışmamızda araştırma evreni hakkında genelleme yapabilmek ve örneklemin temsil yeteneğinin bulunup bulunmadığının tespiti edebilmek için demografik verilerin analizi önemli bir yer teşkil eder. Aşağıdaki tablolar ve grafikler vasıtasıyla frekans analizleri ile yüzde oranları analizleri yapılarak, çalışmamıza katılan katılımcıların kişisel ve şirket profilleri incelenmiştir. Demografik verilerin analizi sırasıyla şu şekildedir;

Tablo 5.1’de ankete katılan vergi mükelleflerinin çalışan sayıları bulunmaktadır. Çalışmaya katılan firmaların %27,2’sinde 1-9 arasında çalışan personel, %54,3’ünde 10-49 arasında çalışan personel ve %18,5’inde 50-250 arasında personel çalıştırdığı tespit edilmiştir.

Tablo 5.1: Çalışan Grubu

Çalışma Grubu	n	%
1-9 Çalışan	41	27,2
10-49 Çalışan	82	54,3
50-250 Çalışan	28	18,5
Toplam	151	100,0

Tablo 5.2’de ankete katılan vergi mükelleflerinin yaş dağılımları bulunmaktadır. Buna göre; katılımcıların %16,6’sı 19-29 yaş aralığında, %48,3 30-39 yaş aralığında, %25,2’si 40-49 yaş aralığında, %9,9’su 50-59 yaş aralığında yer almaktadır. Ankete katılan mükelleflerin nispeten orta yaş grubunda olduğu görülmektedir.

Tablo 5.2: Yaş Dağılımı

Yaş	n	%
19-29	25	16,6
30-39	73	48,3
40-49	38	25,2
50-59	15	9,9
Toplam	151	100,0

Tablo 5.3'te ankete katılan katılımcıların cinsiyet dağılımları görülmektedir. Buna göre; katılımcıların %86,1'i Erkek, %13,9'u Kadın mükelleflerden oluşmaktadır.

Tablo 5.3: Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	n	%
Kadın	21	13,9
Erkek	130	86,1
Toplam	151	100,0

Tablo 5.4'te ankete katılan mükelleflerin Eğitim durumlarına göre dağılımları görülmektedir. Buna göre; ankete katılan katılımcıların %11,9'u İlkokul, %15,9'u Ortaokul, %45,7'si Lise, %8,6'sı Ön Lisans, %17,9'u Lisans mezunlarında oluşmaktadır. Ankete katılan mükelleflerin yoğunluğunun orta öğrenim ve yüksek öğrenim mezunlarından oluştuğu görülmektedir.

Tablo 5.4: Eğitim Durumu Dağılımı

Eğitim	n	%
İlkokul	18	11,9
Ortaokul	24	15,9
Lise	69	45,7
Ön Lisans	13	8,6
Lisans	27	17,9
Toplam	151	100

Tablo 5.5'te ankete katılan mükelleflerin Meslek durumlarına göre dağılımları görülmektedir. Buna göre; ankete katılan katılımcıların %59,6'sı Şirket Sahibi, %34,4'ü Yönetici, %6,0'ı Mali İşler veya İnsan Kaynakları Sorumlusu grubundan oluşmaktadır. Ankete katılan mükelleflerin yoğunluğunu şirket sahiplerinin oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 5.5: Meslek Dağılımı

Meslek	n	%
Şirket Sahibi	90	59,6
Yönetici	52	34,4
Diğer*	9	6,0
Toplam	151	100,0

*Mali işler sorumlusu ve İnsan kaynakları sorumlusu

5.2.2 Anket Araştırmasının Analizi

Anket araştırmasına verilen yanıtların güvenilirliği ilk olarak kontrol edildi ve ankete verilen cevapların güvenilir olduğu tespit edildi. Faktör analizi sonucu dokuz alt grup oluştu. Son olarak dokuz alt grubun regresyon analiziyle bağımlı değişkene etki dereceleri belirlendi.

5.2.2.1 Faktör Analizi

Faktör analizi özellikle son otuz yılda çok değişkenli analizlerde kullanılan değişken sayılarının artmasıyla gelişme göstermiştir. Gizli faktörlerle ilgili temel fikirlerin oluşturulması ilk olarak 1888 yılında Galton tarafından gerçekleştirilmiştir. Faktör yapısı için oluşturulan asıl matematiksel model Karl Pearson'nun 1904 yılında oluşturduğu "Temel Eksenler Yöntemi" ile oluşturduğu temel eksenler çözümünden farklılıklar gösterir. Sperman, akılcı test sonuçları arasındaki ilişkilerin genel akılcı yeteneklerin yalnız gizli bir faktör tarafından oluşturulduğunu ve ikinci

faktör setinin, bireysel testlerdeki tek özelliklerin yansıttığını öne sürmüştür (Morrison 1990). Daha sonraki çalışmalarla bu model birçok ortak faktörü içeren modellere dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu çalışma üzerinde özellikle L. L. Thurstone çalışmıştır. Thurstone aynı zamanda _lgileşim Matrisinden faktör çıkarılması üzerinde de çalışmıştır. Faktör analizi, değişkenler arası akrabalık ilişkilerine göre, bu değişkenlerin sayısını aza indirme ve özetleme aracıdır. Faktör analizi yoluyla çok sayıda değişkeni, az sayıda değişkene çevirme imkânımız vardır. Bu az sayıda ki değişkenler(faktörler) kendi içlerinde homojen, aralarında da heterojen yapıdadırlar (Nakip 2006).

Faktör analizi, eş zamanda oluşan tüm değişkenleri içeren birbirine bağımlı bir tekniktir. Bütün incelenen değişiklikler bazı önemli, gizli ve henüz yapılmamış, oluşturulmamış faktör seti fonksiyonu olarak bağımlı değişken gibi düşünülür. Bunun aksine biri bütün faktörlere, orijinal olarak incelenmiş değişkenlerin fonksiyonu şeklinde tüm faktörleri bağımlı değişken olarak da ele alabilir (Hair vd. 1995). Faktör analizi bir veri azaltma tekniğinden ibarettir. Faktör analizi birbirleriyle ilişkilendirilmiş verileri ve verileri temsil eden veri setlerinin oluşturulan azaltılmış küçük değişkenlere veya faktörlere taşınması işlemidir. Açıklayıcı faktör analizinde araştırmacı araştırma yaptığı konuyla ilgili olarak değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik herhangi bir fikrinin veya öngörüsünün olmaması sebebiyle değişkenler arasındaki muhtemel ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışır (Altunısık vd. 2005). Keşifçi yani açıklayıcı faktör analizi (Exploratory factor analysis (EFA)) büyük bir değişkenler kümesinin altında yatan yapıyı keşfetmeye çalışır. Ön varsayım, herhangi bir göstergesinin bir faktöre bağlantılı olabileceğidir.

Anket yardımıyla elde edilen verilere faktör analizi uygulamadan önce güvenilirlik testi yapılmıştır. Tablo 5.6'da, ilk olarak 35 ifadeye ilişkin güvenilirlik testi uygulanmış ve güvenilirliği düşürdüğü düşünülen 7 ifade analizden çıkartılmıştır. Geriye kalan 28 ifadenin analizi sonucunda elde edilen Cronbachs'Alpha değeri 0,881 olarak hesaplanmıştır. Cronbachs'Alpha değerinin 0,70'in üzerinde olması yeterli güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Güvenirlik sağlandıktan sonra 28 ifade faktör analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 5.6: Güvenirlik Testi

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Ölçüm Örnekleme Yeterliliği.		0,8
Bartlett's Test Küreselliği	Yaklaşık Ki-Kare	1349,1
	df	378
	p	0,000

Tablo 5.7’de öz değeri 1’den büyük olan 9 alt boyut oluştuğu görülmektedir. Faktör analizi sonucunda 21-28-35-30-32 nolu maddeler farklı alt boyutlarda eşit ağırlığa sahip olduğu için ayrıcalığı olmadığı gerekçesiyle çıkartılmıştır. Kalan maddeler alt boyutları ile birlikte aşağıda tabloda verilmiştir. Eigen value değeri 1 den büyük olan 9 alt boyut oluştuğu görülmektedir. Bu alt boyutların maddeleri ile birlikte incelenerek isimlendirilmesi gerekmektedir. Toplam varyansın ise %64,499’unun açıklandığı görülmektedir.

Tablo 5.7: Faktör Ortalamaları

Toplam Varyans Açıklaması									
Bileşen	Başlangıç Özdeğer			Karesi yüklemelerde çıkarım Toplamları			Karesi yüklemelerde Rotasyon Toplamları		
	Toplam	% Varyans	Kümülatif %	Toplam	% Varyans	Kümülatif %	Toplam	% Varyans	Kümülatif %
1	6,989	24,962	24,962	6,989	24,962	24,962	3,076	10,985	10,985
2	2,101	7,503	32,465	2,101	7,503	32,465	2,411	8,609	19,594
3	1,754	6,266	38,731	1,754	6,266	38,731	2,031	7,255	26,849
4	1,450	5,180	43,911	1,450	5,180	43,911	1,921	6,860	33,709
5	1,316	4,699	48,610	1,316	4,699	48,610	1,855	6,625	40,334
6	1,210	4,322	52,931	1,210	4,322	52,931	1,835	6,554	46,888
7	1,106	3,948	56,880	1,106	3,948	56,880	1,832	6,542	53,429
8	1,080	3,858	60,738	1,080	3,858	60,738	1,627	5,809	59,238
9	1,053	3,762	64,499	1,053	3,762	64,499	1,473	5,261	64,499

Faktör analizi sonucunda Tablo 5.8’de ortalama ve standart sapma değerleri görülmektedir. Ortalama değerler 3,83 genel ortalama ile 3,477-4,51 arasında değişmektedir. Bu değer 5’li Likert Ölçeği değerine yakın olduğundan katılımcıların kayıt dışı ekonomiyi ciddi bir problem olarak algıladıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 5.8: Madde Ortalamaları

Faktör		n	Mean	ss
F1	Soru3	151	3,894	0,675
	Soru5	151	4,152	0,772
	Soru6	151	4,510	0,756
	Soru7	151	4,298	0,755
	Soru8	151	3,960	0,599
	Soru10	151	3,974	0,632
F2	Soru18	151	3,656	0,817
	Soru19	151	3,689	0,888
	Soru20	151	3,642	0,890
F3	Soru9	151	3,477	0,893
	Soru31	151	3,669	0,870
F4	Soru15	151	3,841	0,801
	Soru16	151	3,874	0,827
F5	Soru17	151	3,848	0,847
	Soru25	151	3,801	0,917
	Soru26	151	3,921	0,868
	Soru33	151	3,530	0,823
F6	Soru22	151	3,795	0,882
	Soru23	151	3,841	0,644
	Soru24	151	3,828	0,681
	Soru27	151	3,788	0,830
	Soru34	151	3,854	0,637
F7	Soru13	151	3,715	0,844
	Soru14	151	3,662	0,824
F8	Soru12	151	3,788	0,736
	Soru29	151	3,728	0,879
F9	Soru36	151	3,768	0,716
	Soru37	151	3,881	0,765

Tablo 5.9 kayıt dışı ekonomi nedenleri için faktör yük değerlerini göstermektedir. Her bir soru yük değerine göre 9 alt boyut içerisinde gruplandırılmıştır.

Tablo 5.9: Faktör Yük Değerleri Tablosu

Faktör Yükleri									
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9
Soru7	0,741								
Soru5	0,736								
Soru3	0,703								
Soru6	0,702								
Soru8	0,552								
Soru10	0,452								
Soru19		0,809							
Soru18		0,746							
Soru20		0,641							
Soru9			0,633						
Soru31			0,688						
Soru15				0,686					
Soru16				0,788					
Soru17					0,668				
Soru25					0,417				
Soru26					0,604				
Soru33					0,693				
Soru22						0,347			
Soru23						0,607			
Soru24						0,723			
Soru27						0,667			
Soru34						0,499			
Soru13							0,774		
Soru14							0,654		
Soru12								0,605	
Soru29								0,566	
Soru36									0,714
Soru37									0,710

Tablo 5.10'da faktör yük değerlerine göre 9 alt grupta toplanan soruların içerikleri görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi kurumsal, ekonomik ve sosyal ana nedenlerinden oluştuğu için faktörler altındaki soruların kapsamına göre faktör grupları bu şekilde sınıflandırılmıştır.

Tablo 5.10: Faktör Soru Dağılımları

Madde No	Açıklama
F1	Vergi ve Sosyal Güvenlik Katkı Payı Yüklerinde Artış-Yüksek Vergi Oranları-Kurumsal Faktörler
3	Vergi kayıp ve kaçakları yüksek seviyelerdedir.
5	Vergi kayıp ve kaçaklarına daha çok KDV neden olmaktadır.
6	Vergi kayıp ve kaçaklarına daha çok gelir ve kurumlar vergisi neden olmaktadır.
7	Vergi yükünün yüksekliği vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindedir.
8	Gelir vergisinde artan oranlı tarife uygulaması vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindedir.
10	Vergilerin geniş bir tabana yayılmaması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
F2	Vergi Denetiminin Yetersizliği-Danışmanlık Faktörleri Kurumsal Faktörler
18	YMM'lerin işletmeyi yanlış yönlendirmesi vergi kaybına neden olmaktadır.
19	YMM'lerin tutumları vergi kayıp ve kaçaklarının artmasında önemli nedenlerdendir.
20	Vergi denetim elemanlarının sayıca az ve/veya yetersiz olması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
F3	Vergi Mevzuatının Sürekli Değişmesi-Vergilendirme Ortamının Belirsizliği-Kurumsal Faktörler
9	Vergi istisna ve muafiyetleri vergi kayıp ve kaçaklarını artırmaktadır.
31	Uygulanan teşvik sistemi vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindedir.
F4	Devlet Kurumlarının Kalitesi-Vergi Bilinci ve Algı-Kurumsal Faktörler
15	vergi sisteminin adaletsiz olması vergi kaçırma eğilimi yüksektir.
16	vergi oranlarının yüksek olduğu algısının oluşması vergi kaçırma neden olabilmektedir.
F5	Kamu Sektörü Hizmetleri-Şirket Yapısı Toplumsal Faktörler
17	Vergi idaresinin etkin ve adaletli çalıştığı algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır.
25	Vergi memurları ile temasın yoğun olması vergiye karşı direnç ve vergi kaçırma eğilimlerini artırmaktadır.
26	Mali müşavirlerin, vergileme konusunda her türlü manipülasyonu yapabilecek stratejik bilgilere sahip olması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
33	Sosyal yardım programları(Yeşil Kart vb.)kayıt dışılığa geçişi veya kayıt dışı sektörde kalmayı teşvik eder
F6	Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi- Ekonomik Faktörler
22	Gelir seviyesi arttıkça vergi kaçakçılığı da artmaktadır.
23	Gelir dağılımının adil olmaması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
24	Kayıt dışı ekonomik hareketler, şirketler için büyümenin finansmanını oluşturmaktadır.
27	Şirket profilinde, Küçük ölçekli işletmelerin çokluğu kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerindedir.
34	İstihdam üzerindeki vergi yükü kayıt dışı istihdamın ana nedenlerinden biridir.
F7	Vergi Bilinci ve Ahlakının Yerleşmemesi-Toplumsal Faktörler
13	Vergi bilincinin yerleşmemiş olması vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindedir.
14	veri ahlakının oluşmamış olması vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindedir.
F8	Kamu Otoritesine Karşı Güven Eksikliği-Toplumsal Faktörler
12	Ödenen verginin mal ve hizmet olarak geri dönmemesi vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
29	Bürokratik formalite kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerindedir.
F9	Yüksek Sosyal Güvenlik Yükü- Vergi Ceza Oranları-Kurumsal Faktörler
36	Kayıtlı bir işletme kurmak ve işletmek için gereken yüksek maliyetler kayıt dışılığın önemli nedenlerindedir.
37	Vergi ceza indirimleri kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerindedir.

Tablo 5.11’de 9 faktörün ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmektedir. Ortalama değerler 3,63 genel ortalama ile 3,37-4,00 arasında değişmektedir.

Tablo 5.11: Faktör Ortalamaları

	n	Ortalama	ss
F1	151	4,00	0,72
F2	151	3,92	0,53
F3	151	3,37	0,81
F4	151	3,55	0,91
F5	151	3,56	0,78
F6	151	3,82	0,48
F7	151	3,45	1,05
F8	151	3,45	1,12
F9	151	3,59	0,88

5.2.2.2 Regresyon Analizi

Bu bölümde faktör analizi bölümünde tespit edilen 9 bileşene regresyon yöntemi uygulanmıştır. Böylece 9 bileşen puanları modelde belirleyici olarak kullanıldı. Tablo 5.12 bu analizin sonuçlarını özetlemektedir. Tablo 5.12’de regresyon denkleminin anlamlılığının yanı sıra hangi değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve bu değişkenlerin katsayıları verilmektedir. Belirlilik katsayısı $R^2 = 0,789$ olarak hesaplanmıştır. F istatistiği anlamlı bulunmuştur.

Çalışmamızın bağımlı değişkenini “Kayıt dışı ekonomi yüksek seviyelerdedir” ifadesini taşıyan önerme oluşturmaktadır. Bağımsız değişkenler ise faktör analizi sonucu oluşan 9 faktörden oluşmaktadır.

Tablo 5.12: Regresyon Analizi Anova Tablosu

REGRESYON ANALİZİ ANOVA TABLOSU					
	Toplam Kareler	Serbestlik Derecesi	Kare Ortalaması	F	p
Regression	19820,8	9	2202,3	58,6	0,000
Residual	5295,1	141	37,6		
Toplam	25115,9	150			

R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare
0,888	0,789	0,776

Tablo 5.13: Regresyon Analizi

	Standartlaştırılmış Regresyon Katsayısı	t	p
F1=Vergi ve Sosyal Güvenlik Katkı Payı Yüklerinde Artış-Yüksek Vergi Oranları ve adaletsizlik (Kurumsal Faktörler)	-0,063	-0,724	0,470
F2=Vergi Denetiminin Yetersizliği-Danışmanlık Faktörleri(Kurumsal Faktörler)	0,155	2,344	0,020*
F3=Vergi Mevzuatının Sürekli Değişmesi-Vergilendirme Ortamının Belirsizliği (Kurumsal Faktörler)	0,095	1,466	0,145
F4=Devlet Kurumlarının Kalitesi-Vergi Bilinci ve Algı(Kurumsal Faktörler)	0,076	1,181	0,239
F5=Kamu Sektörü Hizmetleri-Şirket Yapısı (Toplumsal Faktörler)	-0,073	-0,984	0,327
F6=Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi (Ekonomik Faktörler)	-0,107	-2,369	0,019*
F7=Vergi Bilinci ve Ahlakının Yerleşmemesi(Toplumsal Faktörler)	0,341	3,439	0,001*
F8=Kamu Otoritesine Karşı Güven Eksikliği(Toplumsal Faktörler)	0,149	1,884	0,062
F9=Yüksek Sosyal Güvenlik Yükü- Vergi Ceza Oranları (Kurumsal Faktörler)	0,331	4,196	0,000*
Bağımlı Değişken(S1): Vergi kayıp ve kaçakları yüksek seviyelerdedir.			
Bağımlı Değişken(S1)= (0,155*(F2+(-0,107)*F6+ (0,341)*F7+(0,331)*F9			

*p<0,05

Tablo 5.13’de F1, F3, F4, F5 ve F8’in 0,05 anlamlılık düzeyinde modele anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Modele F2 faktöründeki 1 birimlik artışın bağımlı değişkenimizi 0,155 birim artışa, F6 faktöründeki 1 birimlik artışın -0,107 azalışa, F7 faktöründeki 1 birimlik artışın 0,341 birim artışa ve F9 faktöründeki 1 birim artışın 0,331 birimlik artışa neden olduğu görülmektedir.

5.2.2.3 Analizlerin Genel Değerlendirilmesi

Regresyon modelimizin sonucuna göre hipotezimize destek veren faktörler Tablo 5.13’te gösterilmiştir. Kayıt dışı ekonomiye F2 faktörü %15,5, F6 faktörü -%10,7, F7 faktörü %34,1 ve F9 faktörü %33,1 birimlik etkiye sahiptir. Bu sonuçtan F7 ve F9 faktörlerinin ilk öncelikli olarak ele alınması gereken önlemler olduğu görülmektedir. F7 ve F9 faktörlerinin içeriğine baktığımızda vergi bilincinin ve ahlakının yerleşmemiş olması, kayıtlı bir işletme kurmak için gereken yüksek maliyetler ve vergi aflarının kayıt dışı ekonominin ana nedenleri olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırmanın analizine göre; ankete katılan katılımcıların büyük bir kısmı kayıt dışı ekonomi olgusunun bilincinde ve bu problemin sosyal ve kurumsal faktörlerin iyileştirilmesiyle çözülebileceğini düşünmektedir. Vergi denetim mekanizmasının ve mükelleflere danışmanlık yapan mali müşavirlerin kayıt dışı ekonominin ana nedenlerinden olduğu belirlenmiştir. Vergi mükelleflerine danışmanlık yapan müşavirlerin vergi kanunlarını yakından takip etmesi ve mükellefleri vergi kaçırmaya yönlendirmesi kayıt dışı ekonomiye zemin hazırladığı düşünülmektedir. Mükellefler şirketlerin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri büyümenin finansmanında kullanmak için tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar şirket profilinde küçük ölçekli işletmelerin çoğunluğunun kayıt dışı ekonominin nedeni olmadığını düşünmektedirler. Genel olarak mükellefler vergi bilinci ve ahlakının yerleşmediğinden kayıt dışı ekonominin yüksek olduğunu düşünmektedirler. Son olarak mükellefler kayıtlı bir işletme kurmak için gereken yüksek maliyetlerin kayıt dışılığın önemli bir nedeni olduğu görüşünde birleşmektedirler.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kayıt dışı ekonomi az gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke için ekonomik sorunlarından birisidir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, vergi mükelleflerinin gelirlerini artırmak ve daha yüksek bir yaşam standardı kazanmak veya iş gücü piyasasında rekabet etme gücünü kaybetmemek için yasal olmayan veya yasanın açıklarından faydalanarak gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerdir.

Kayıt dışı ekonomi II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünya ekonomilerinin üzerinde durduğu ve bu soruna çözüm üretmeye çalıştığı bir konu haline gelmiştir. Dünya Bankası (WB), ülke ekonomilerini incelediğinde gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş olarak sınıflandırmakta ve bütün ekonomilerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği görülmektedir. Ancak, ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin boyutu da değişmektedir. Yapılan araştırmalar, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi arttığında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin boyutunun azaldığı sonucuna varılmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi, Türkiye gündeminde 1980'li yıllardan itibaren araştırmacılar, akademisyenler ve siyasetçiler tarafından yer bulmaya başlamış ve yoğun ve ciddi araştırmalara konu olmuştur.

Regresyon modelimizin sonucuna göre hipotezimize pozitif yönde etki eden faktörler F2, F7 ve F9, negatif yönde etki eden faktör ise F6 bileşenidir. Aşağıda bu bileşenlerin açıklaması bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomiye F2 faktörü %15,5, F6 faktörü -%10,7, F7 faktörü %34,1 ve F9 faktörü %33,1 birimlik etkiye sahiptir. Bu sonuçtan F7 ve F9 faktörlerinin ilk öncelikli olarak ele alınması gereken önlemler olduğu görülmektedir. F7 ve F9 faktörlerinin içeriğine baktığımızda vergi bilincinin ve ahlakının yerleşmemiş olması, kayıtlı bir işletme kurmak için gereken yüksek maliyetler ve vergi aflarının kayıt dışı ekonominin nedenleri olabileceği anlaşılmaktadır.

F2 Bileşeni, Vergi Denetiminin Yetersizliği-Danışmanlık Faktörleri Kurumsal Faktörler

- YMM'lerin işletmeyi yanlış yönlendirmesi vergi kaybına neden olmaktadır.
- YMM'lerin tutumları vergi kayıp ve kaçaklarının artmasında önemli nedenlerdendir.
- Vergi denetim elemanlarının sayıca az ve/veya yetersiz olması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.

F6 Bileşeni, Ekonomik Faktörler

- Gelir seviyesi arttıkça vergi kaçakçılığı da artmaktadır.
- Gelir dağılımının adil olmaması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomik hareketler, şirketler için büyümenin finansmanını oluşturmaktadır.
- Şirket profilinde, Küçük ölçekli işletmelerin çokluğu kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerindendir.
- İstihdam üzerindeki vergi yükü kayıt dışı istihdamın ana nedenlerinden biridir.

F7 Bileşeni, Toplumsal Faktörler

- Vergi bilincinin yerleşmemiş olması vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindendir.
- Vergi ahlakının oluşmamış olması vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindendir.

F9 Bileşeni, Kurumsal Faktörler

- Kayıtlı bir işletme kurmak ve işletmek için gereken
- maliyetler kayıt dışılığın önemli nedenlerindendir.
- Vergi ceza indirimleri kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerindendir.

Mükellefler kayıt dışı ekonomi konusunda toplumsal faktörlerin etkisine yoğunlaşmaktadırlar. Toplumsal faktörlerden olan vergi bilinci ve ahlaki çalışmanın sonucuna göre kayıt dışı ekonomiye etki eden önemli faktörlerden olduğu görülmektedir.

Kayıtlı bir işletme kurmak ve işletmek için gereken maliyetler girişimcilerin kayıt dışı ekonomiye yönelmedeki önemli sebeplerinden bir olduğu görülmektedir. Aynı zamanda kurumsal faktörlerden olan vergi afları kayıt dışı ekonomi konusunda mükellefleri olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

Negatif etkiye sahip F6 faktörüne göre gelir seviyesi arttıkça kayıt dışı ekonominin düşüş eğilimi sergileyeceği anlaşılmaktadır. Kayıt dışı ekonomik hareketlerin şirketlerin büyüme finansmanı için tercih edilmediği, küçük ölçekli işletmelerin çokluğunun kayıt dışı ekonomiye olumsuz tesirinin olmadığı ve kayıt dışı istihdamın vergi yükü sebebiyle oluşmadığı görülmektedir.

Son olarak kurumsal faktörlerden vergi denetimi ve danışmanlık hizmetlerinin kayıt dışı ekonomiye etki eden faktörlerden olduğu tespit edilmiştir. Vergi denetiminin yetersiz olduğu ve kayıt dışı ekonomiye etki eden faktörlerden olduğu görülmektedir. Şirketlere danışmanlık yapan mali müşavirlerin kayıt dışı ekonomiye katkıda bulunabildiklerini anlaşılmaktadır.

7. KAYNAKLAR

Abrahart, R. J., and See, L., “*Neural Network vs. ARMA Modelling: Constructing Benchmark Case Studies of River Flow Prediction*”. In GeoComputation '98. Proceedings of the Third International Conference on GeoComputation, University of Bristol, United Kingdom, 17–19 September, (1998).

Akbulak, Y. ve Tahtakılıç, A.K., “*Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Düşünceler*”, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:40 , (2003).

Alexeev, M. ve Pyle, W., “*A Note on Measuring the Official Economy in the Former Soviet Republics*”, Economics of Transition, 11 (1):153–175, (2003).

Altuğ, O., “*Kayıt Dışı Ekonomi*”, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş., İstanbul, (1994).

Altuğ, O., ”*Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları*” Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (1999).

Aydemir, Ş., “*Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi*”, İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, (1995).

Bal, H., “*Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği*”, İktisat, İşletme ve Finans, 219:72–92, (2004).

Baucus, M., Hatch, O., Grassley, C., “*Tax Gap: IRS Could Significantly Increase Revenues by Better Targeting Enforcement Resources*”, Report to Congressional Requesters, United States Government Accountability Office (GAO), (2012).

Bernard F., Guy L., Claude M., “*are Underground Workers More Likely to be Underground Consumers?*”, The Economic Journal, N.110,2000,p.859, (2000).

Bilen, A., “*Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi”, (2007).

Bovi, M., “*The Nature of the Underground Economy: Some Evidence From OECD Countries*”, Institute for Studies and Economic Analyses Working Paper, (2002).

Burgess, R., Stern N., “*Taxation and Development*”, Journal of Economic Literature, Vol.31, No.2, Çev. Mustafa, (1993).

Cagan, P., “*The Demand for Currency Relative to the Total Money Supply*”, Journal of Political Economy, Vol.66, No.4, pp.303-328, (1958).

Çomaklı, Ş.E., “*AB İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye’deki Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesine Yönelik Uygulamalar*”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(1), 51-82, (2008).

DPT, “*Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, Ankara, (2001).

Durmuş M., “*Vergileme ve Kalkınma*”, Maliye Dergisi, (2007).

Ercan, M. “*Kayıtdışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü*”. Nurol Matbaacılık: Ankara, (2006).

European Union, “*Undeclared Work: Council Resolution On Transforming Undeclared Work into Regular Employment*” <http://europa.eu>[Official Journal C 260 of 29.10.2003], (2010).

Feige, Edgar, L., “*Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach*”, World Development, Vol.18, No.7, (1990).

Fleming, M.H., Roman, J. ve Farrell, G., “*The Shadow Economy*” Journal of International Affairs, 53:387–409,(2000).

Frey, Bruno, S., Pommerehne, Werner, W., “*The Hidden Economy: State and Prospects for Measurement*”, Review of Income and Wealth, Vol.30., Issue 1, pp.1-23,(1984).

Gerxhani, K., “*The Informal Sector in developed and less developed countries: A literature survey*”, Public Choice, No. 120, pp.267-300, (2004).

Giles, David, E. A., “*The Underground Economy: Minimizing the Size of Government*”, Department of Economics, University of Victoria, Department Discussion Papers, No.9801, (1998).

Gutmann Peter, H., “*The Subterranean Economy*”, Financial Analysts Journal, Vol. 33, No. 6, pp.26-28, (1977).

Guloğlu, T., “*The Reality Of Informal Employment In Turkey*”, Visiting Fellow Working Papers, Cornell University, (2005).

Güryay, E., Şafaklı, O., “KKTC’de Kaçak İşgücünün Ekonomiye Etkileri Üzerine Bir Çalışma”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, ss.35–45, (2004).

İlgin, Y., “Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları”, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No:2492, (1999).

İlgin, Y., “Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum”, DPT Planlama Dergisi, 42. Yıl Özel Sayısı, s.145-155, (2002).

Işık, N., Acar, M., “Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (2003).

Johnson, S., Kaufmann, D., Zoido-Lobaton, P., “Corruption, Public Finances and the Unofficial Economy”, The World Bank Policy Research Working Paper Series, No. 2169, (1999).

Karlinger, L., “The Underground Economy in the Late 1990s: Evading Taxes, or Evading Competition?,” World Development, Vol. 37, No. 10, pp.1600-1611, (2009).

Kaufman'n, D., Kaliberda, A., “Integrating the Unofficial Economy into the Dynamics of Post-Soeialist Economies: A Framework of Analysis and Evidencence”, World Bank Policy Research Working Paper No. 1691, (1996).

Kıldış, Y., “Kayıtdışı Ekonominin Ulusal ve Uluslar arası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2(2), (2000).

Kırbaş, S., “Kayıtdışı Ekonomi Nedenleri, Boyutları ve Çözüm Yolları”, Ankara: Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, No.9, (1995).

Kızılot, Ş., Kılıç, C., Tokatlıoğlu, İ., “Kartlı Ödeme Sistemleri Ekonomik Katkılar Raporu ve 2008 Krizinde Kartlı Ödeme Sistemlerinin Olumlu Etkileri”, Ankara: Gazi Üniversitesi Maliye Vergi Hukuku Uygulama Araştırma Merkezi Yayını, (2010).

Kuehn, Z., “Tax Rates, Governance and Informal Economy in High Income Countries”, Universidad Carlos III De Madrid Working Paper Economic Series No. 51, (2007).

Losby, J., L., Else, John, F., Kinglow, Marcia, E., et al, ”*Informal Economy Literature Review*”, Institute for Social and Economic Development Report, (2003).

Macias, Jose, B., “*Modeling the Informal Economy in Mexico. A Structural Equation Approach*”, MPRA Paper, No.8504, (2008).

Mavral, Ü., “*Karapara Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları*” , Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, Şafak Matbaacılık, Ankara, (2001).

North, Douglass, C., (çev, Gül Çağalı Güven), “*Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*”, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, (2002).

OECD, “*Measuring The Underground Economy-A Handbook*”, Paris: OECD Head of Publications Service, (2002).

Oktaykızı, Mammedova, P., “*Türkiye’de Kayıt Dışılık Olgusu*”. Azerbaycan Vergi Dergisi, (2012).

Özçelik, Ö. ve Özcan, S.E., “*Kayıtdışı Ekonominin Sebepleri, Etkileri, Ölçümü ve Türkiye Örneği*” içinde Süleyman Aydın (ed.) Yolsuzluk nedenleri, etkileri, çözüm yolları-, Ankara: Turhan Kitabevi:165–196, (2006).

Prokhorov, A., “*777e World unobserved economy: definition, measurement, and optimality considerations*”, (2001).

Richardson, G., “*Determinants of tax evasion: a cross-country investigation*”, Journal of International Accounting, Auditing and Taxation . 15, (2006).

Sarılı, M.A. “*Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Kayıtlı Hale Getirilebilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler*,” Vergi Sorunları Dergisi, S.167, (2002).

Schneider, F.,”*Illegal Activities, But Still Value Added Ones(?): Size, Causes and Measurement of The Shadow Economies All Over The World*”, CESifo Working Paper Series, No.305, (2000).

Schneider, F., Enste, Dominik, H., ”*Shadow Economies: Size Causes and Consequences*”, Journal of Economic Literature, Vol. 38., pp.77-114, (2000).

Schneider, F., Enste, Dominik, H., “*The Shadow Economy An International Survey*”, Cambridge: Cambridge University Press, (2002).

Schneider, F., Klinglmair, R., “*Shadow Economies Around the World: What Do We Know?*”, Center for Research in Economics, Management and the Arts Working Paper, No. 2004-03, (2004).

Schneider, F., Buehn, A., Montenegro, Claudio, E., “*Shadow Economies All Over The World: New Estimates For 162 Countries From 1999 to 2007*”, The World Bank Policy Research Working Paper Series, No.5356, (2010).

Schneider, F., “*The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know?*”, Discussion Paper No. 6423, (2012).

Schneider, F., “*The Shadow Economy in Europe, 2013*”, (2013).

Şengül, S., “*Bir Hurafe Kayıtdışı Ekonomi*, Ankara: İmaj Yayınevi”, (1997).

Tanzi, V. “*Corruption Around The World: Causes, Consequence, Scope and Cures*”. International Monetary Staff Papers. Volume 45, Number 4, Pages 559- 594, (1998).

Türkiye İstatistik Kurumu, “*Hanehalkı İşgücü Anketi*”, (2010).

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, “*AB Ülkelerinde Kayıt Dışı Çalışmanın Azaltılması İçin Uygulanan Yöntemler*”, (2010).

Torgler, B., Schneider, F., “*Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis*”, Department of Economics, Johannes Kepler University, Economic Working Paper Series, No.1, (2007).

Us, V. “*Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği*”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metinleri, No. 17, (2004).

Ülgen, S. ve Öztürk, U., “*Kayıtdışı Ekonomi, Türkiye Serüveni*”, Deloitte, (2007).

Üzeltürk H., “*Gölgelerin Efendisi: Gölge Ekonomi Bazı Ülkelerden Örnekler*”, XIX. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı:351–372, (2004).

Yereli, A., B., Karadeniz, O., “*Kayıt Dışı İstihdam*”, Ankara: FERSA MATBAACILIK, (2004).

Yetim, S., “*Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıtdışı Ekonomi*”, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No:215, İstanbul, (1999).

EKLER

8. EKLER

EK A

Tablo A.1: Anket Soruları

S1. Mükellef olarak ödemem gereken vergilerimi hiç taviz vermeden öderim.
S2. Vergi kayıp ve kaçakları yüksek eğilimi sergilemektedir.
S3. Vergi kayıp ve kaçakları büyük boyutlara ulaşmıştır.
S4. Az kazananan az, çok kazananan çok vergi alınmaktadır.
S5. Vergi kayıp ve kaçaklarına daha çok KDV neden olmaktadır.
S6. Vergi kayıp ve kaçaklarına daha çok gelir ve kurumlar vergisi neden olmaktadır.
S7. Vergi yükünün yüksekliği vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenidir.
S8. Gelir vergisinde artan oranlı tarife uygulaması vergi kayıp ve kaçaklarının nedenidir.
S9. Vergi istisna ve muafiyetleri vergi kayıp ve kaçaklarını artırmaktadır.
S10. Vergilerin geniş bir tabana yayılmaması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
S11. Vergi cezalarının yetersiz oluşu vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
S12. Ödenen verginin mal ve hizmet olarak geri dönmemesi vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
S13. Vergi bilincinin yerleşmemiş olması vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindedir.
S14. Vergi ahlakının oluşmamış olması vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindedir.
S15. Vergi sistemi adaletsiz olduğundan vergi kaçırma eğilimi yüksektir.
S16. Vergi oranlarının yüksek olduğu algısının oluşması vergi kaçırma neden olmaktadır.
S17. Vergi idaresinin etkin ve adaletli çalıştığı algılanması vergi kaçırma eğilimini azaltır.
S18. YMM'lerin işletmeyi yanlış yönlendirmesi vergi kaybına neden olmaktadır.
S19. YMM'lerin tutumları vergi kayıp ve kaçaklarının artmasında önemli nedenlerindedir.
S20. Vergi denetim elemanlarının sayıca az ve/veya yetersiz olması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
S21. Vergi kanunlarının vergi kaçırma müsaite olması vergi kaçakçılığına neden olmaktadır.

Tablo A.1: (Devam)

- S22. Gelir seviyesi arttıkça vergi kaçakçılığı da artmaktadır.
- S23. Gelir dağılımının adil olmaması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
- S24. Kayıt dışı ekonomik hareketler, şirketler için büyümenin finansmanını oluşturmaktadır.
- S25. Vergi memurları ile temasın yoğun olması vergiye karşı direnç ve vergi kaçırma eğilimlerini artırmaktadır.
- S26. Mali müşavirlerin, vergileme konusunda her türlü manipülasyonu yapabilecek stratejik bilgilere sahip olması vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmaktadır.
- S27. Şirket profilinde, Küçük ölçekli işletmelerin çokluğu kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerindedir.
- S28. Vergilerin beyan ve tahsilatındaki bilgi ve yönlendirme eksikliği vergi kayıp ve kaçakların önemli bir nedenidir.
- S29. Bürokratik formalite kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerindedir.
- S30. Karmaşık vergi düzenlemeleri vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindedir.
- S31. Uygulanan teşvik sistemi vergi kayıp ve kaçaklarının önemli nedenlerindedir.
- S32. Diğer şirketlerle zorlu rekabet ortamı vergi kayıp ve kaçaklarının önemli bir nedenlerindedir.
- S33. Sosyal yardım programları(Yeşil Kart vb.)kayıt dışılığa geçişi veya kayıt dışı sektörde kalmayı teşvik edebilmektedir.
- S34. İstihdam üzerindeki vergi yükü kayıt dışı istihdamın ana nedenlerinden biridir.
- S35. Asgari ücrette artışın sınırlanmaması ve farklılaştırılmış oranlara geçişin (farklı yaş grupları, yeni işe girenler veya değişik bölgeler için, verimliliği düşük çalışanlara yönelik olarak) uygulanmaması kayıt dışılığını artırmaktadır.
- S36. Kayıtlı bir işletme kurmak ve işletmek için gereken yüksek maliyetler kayıt dışılığın önemli nedenidir.
- S37. Vergi ceza indirimleri kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerindedir.

9. ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Gökhan AYDIN

Doğum Yeri ve Tarihi : DENİZLİ- 18.03.1986

Lisans Üniversite : Selçuk Üniversitesi

Elektronik posta : gokhan20aydin@gmail.com

İletişim Adresi : Etlik Cad No:16 Yeni Ziraat Mah.
Altındağ/ANKARA

Yayın Listesi :